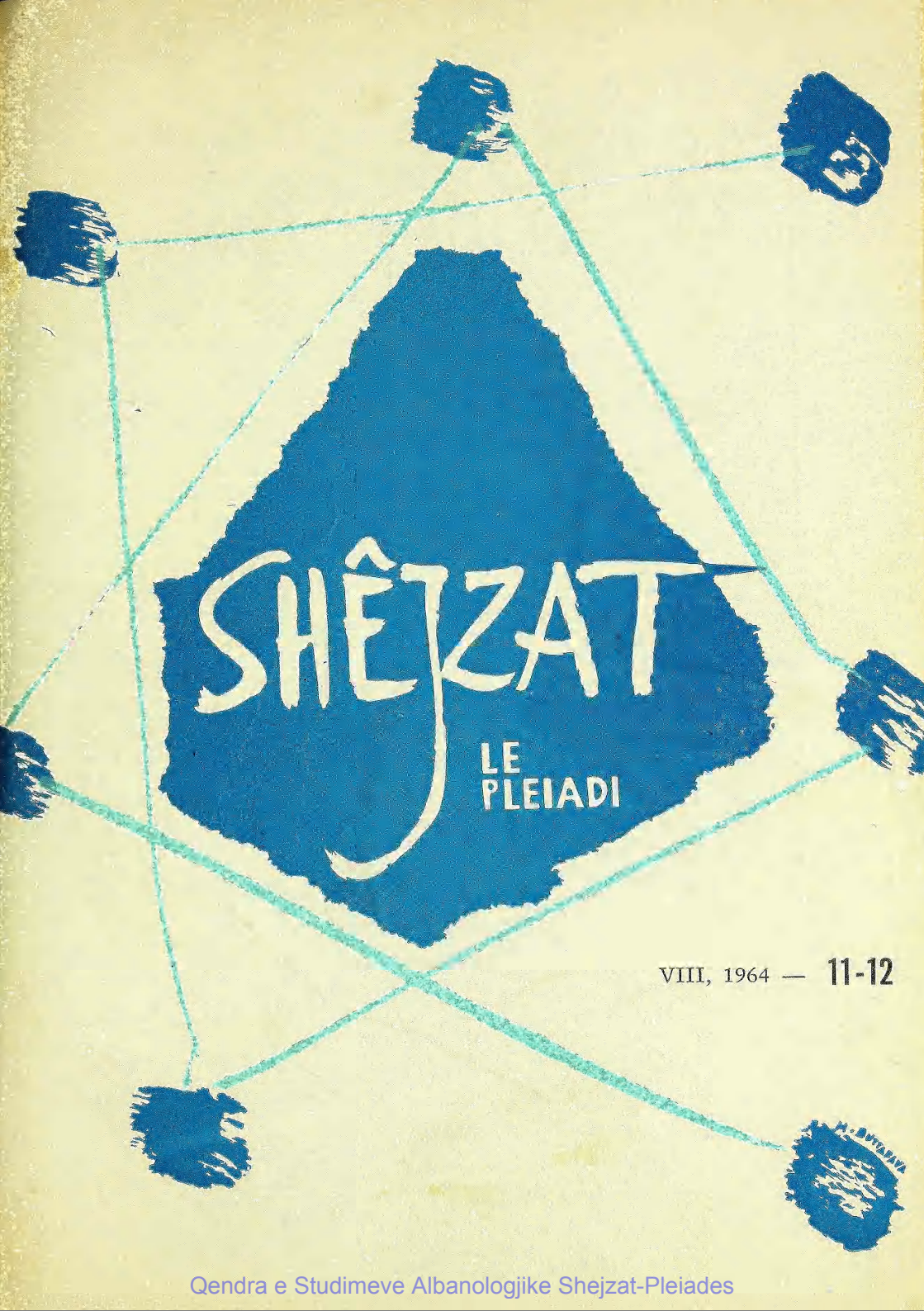

SHÊJZAT

LE
PLEIADI

VIII, 1964 — 11-12

SHËJZAT

[LE PLEIADI]

E përkohëshme kulturore, shoqnore
e artistike

Rivista culturale, sociale ed artistica

Vjeti VIII - n. 11-12

Anno VIII - n. 11-12

Nanduer-Dhetuer 1964
Novembre-Dicembre 1964

Drejtuer Përgjegjës
Direttore Responsabile

MATILDE MANCINELLI

Kryeredaktor - Redattore capo

MARTIN CAMAJ

Selija e Redaksís dhe e Administratës:
Sede della Redazione e Amministrazione:

Drejtues për letër e lajmime:
Indirizzo per la corrispondenza:

PIAZZA DELLA BALDUINA, 59

Dorshkrimet, dhe në qoftë se s'botohen,
nuk kthehen.

I manoscritti, anche se non pubblicati,
non si restituiscono.

Pronar - Proprietario

ERNEST KOLIQI

Derdhja e pajtimeve - Versamenti:

Conto Corrente Postale 1/23626

PËRMBAJTJA

Sommario

HILUSHI:

Fjala qet fjalën (Una parola tira l'altra).

GIUSEPPE SCHIRO':

L'Albania ideale di Girolamo De Rada
(Shqipnija ideale e De Radës).

GIUSEPPE GRADILONE:

Commemorato Michele Marchianò
(Përkujtohet M. Marchianò).

KOSOVË REXH-BALA:

Vjerrsha (Liriche).

VINCENZO CHIODI:

Celebrazioni deradiane in Calabria
(Kremtime deradiane në Kalabrí).

Këngë arbreshe (Canti italo-albanesi).

CESARE MINICUCCI:

Un grande poeta albanese: Girolamo
De Rada (Nji poet i madh shqiptar:
Jeronim De Rada).

ANGELA MINICUCCI:

Cesare Minicucci e i Carteggi De Rada
nella Biblioteca Nazionale Centrale
di Firenze (Cesare Minicucci e Let-
trat e De Radës në Bibliotekën
Kombtare Qendrore të Firenze-s).

KARL GURAKUQI:

Kujtimi i De Radës në Sicili (Com-
memorazione di De Rada in Sicilia).

E. K.:

« Poesie » di Domenico di Giura
(« Vjerrsha » të D. di Jura).

Sh. M.:

Nji letër për Merushen (Una lettera
a Merusha).

ADEM HODO:

Nga radhori i shënimeve të mija (Dal
mio diario di appunti).

Kronikë kulturore (Cronaca culturale).

Libra të lexuem (Libri letti).

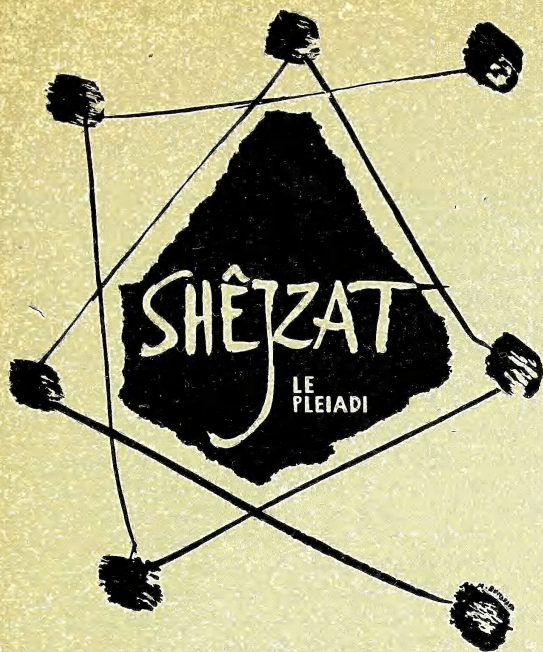
Una lettera di S. E. Tavoraro (Nji letër
e Shkelqesës Tavoraro).

Vjeti VIII - n. 11-12

Anno VIII - n. 11-12

Nanduer-Dhetuer 1964

Novembre-Dicembre 1964

Fjala qet fjalën

nga HILUSHI

TRI DIT TË MREKULLUESHME

Shën Mitër, 9 tetuer 1964. — Mbrâmë kemi arrëjtun me kolegun Zef Schirò këtu nga Roma. E bâmë udhën me makinën e tij. Ai kishte me vete edhe motrën Pia, mësuese, një Arbreshe fanatike e zanafilles dhe e gjuhës s'vet, që me Shqiptarë e Arbreshë nuk flet kurrsesi në gjuhë të huej. Zefi e Pia janë nga Kuntisa (Contessa Entellina) e Sicilis. Zojusha Schirò për disa vjet rresht veproi në fshat të lindjes si Kryetare Bashkije tue lënë gjurma plot lavd punësh të dobishme. Schirò-j me të motrën u mueren si mysafirë në shtëpi të zotni Jeno dei Coronei, nip i atij Niccolò emni i të cilit shifet pranë emnit të De Radës në syprinë të vëllimit Rapsodie d'un poema albanese, botue me 1866 në Florencë. Unë, si gjithmonë, u prita përzëmërsisht mik në shtëpin e bashkpuntorit t'im të dashun, prof. Gradilone. Në kafe te Sheshi i Pomendores, qandërr e Shën Mitrit dhe pikpjekje kryesore takimi, gjetme pjestarët e Komitetit Papas Gjergj Esposito-n, Adv. Vinqenz Chiodi-n e prof. Dhimitër Mauro-n të pushtuem nga ethet që u ep organizuesave të çdo manifestimi kujdesi i përgatitjeve. Moti vazhdimisht i lig i shqetësonte më tepër se kurrgjâ tjetër. Shiu do t'i a bierte shkelqimin kremtimevet dhe prej më se një jave qielli qindronte i ndrym në rë të zeza. Schirò-j dhe e motra, ish nxânsa të Kolegjit italo-shqiptar të Shën Adrianit, këthejshin në Shën Mitër mbas shumë e shumë vjetësh largese. Shpirti i të dyve pluskonte n'ato valë përmallimi që shkakton

pámja e vendeve ku u shtjellue vargu i ditve të prarueme të fminis e t'adolleshencës së parë. U ndanë për të shetitë nën cikrrim të shiut udhat vetmitare lulzue me kujtime e malle.

Shkuem me fjetë disi heret mbrâmë, me mende pëzull në mes shpresës e të dyshimit: na merzitte friga në datsh e motit në datsh e të papritunavet turbulluese qi, për rrezik, mund të pësojnë edhe organizimi më i përpikëshëm.

Sot paradite nisën me ardhun mysafirët prej vendeve të largta: Krasniqi, Qorralliu, Tahir Zajmi, më vonë Petrotta, Dr. Renato Marchianò, Kol Bib Mirakaj, Karl Gurakuqi, Ragip Frashëri e tjerë. Të gjithëvet u kanë bërë vend në «Amerikan Hôtel» të Spicânës-Terme, një ndër bujtina më të mira të Kalabris, larg afro 50 km. nga Shën Mitri. Nji autobus i sjell në Shën Mitër në mëngjes e i përsjell në Terme buzë mbrâmjet. Drekë e darkë shtrohen për mysafirë këtu në një dhomë të gjatë të Kolegjit të Shën Adrianit.

Para kafeve në Sheshin e Pomendores miqt e ardhun nga jashtë pihen me Shënmitrjotë. Paraqitjet tingullojnë të përmallshme. E shumta e Shqiptarvet u takojshin për të parën herë me Arbreshë në truall të katundeve ku këta, tue ikun nga Arbëri, ngulen plangun pesëqind vjet më përpara. Shifej në fytyrë të mysafirvet e piksueme çudi t'at tue ndëgjue shqipen kah kumbon udhave e tregtizave. N'ajri hetojmë të ndëme si një afsh zëmrash të zhurituna qi pregatiten me dishmue thellësin e lidhjeve me tradita t'atdheut në rasën e përkujtim të Poetit qi bukurin e fisnikis tradicionale i a zbuloi bashkagjaksavet edhe të huejvet. Sjt ngriheshin kah qielli or'e ças për të ndjekë ecjen e rëve dhe drejtimin e tyne. Gjithënjë sot mbasdite (9 tetuer) me një rrjesht të gjatë makinash Organizuesat e kremtimeve sollen në të të ftuemit në Lungro, një ndër fshate më të popullsueme e të përmenduna arbreshë, ku ka selin Eparkija rritit byzantin. Ipeshki Shkelqesa Mele, qi me rasën e 150 vjetorit të Poetit të Makjit i a kushtoi këtë një Shëjzat një vjerrshë shqipe shumë të thekëshme, ndodhej në Romë i xanun me punë të Koncilit Ekumenik. Na priti Mëkambësi i Prelatit, Papas Stamati, kryepristi i vlerët i Lungro-s, një ndër eksponenta më të ndritun të klerit arbresh, në vijë të parë jo vetëm në veprimtari të përshpirtshme por edhe në nisme qi kanë për qëllim rrejtjen e forcimin e traditave stërgjyshore, tue fillue nga gjuha shqipe. Papas Stamati paraqiti në lokalin e Kinos ligjiratarin e ditës, prof. Karl Gurakuqin. Gjindja sa e njofin Karlin menjihërë sympatizojnë për të. Njeri i shoqnueshëm, ai krijon rreth e rrotull vetes një frymë ngjitëse miqasije qi lehtëson marrëdhënjet me njerzit qi shifen për të parën herë edhe çarmatosë zëmrat nga çdo rezervë. Ndër Arbreshë çmohet munda pesëdhjetëvjeçar qi Karli derdhi në lamije të leksikografis së shqipes dhe përpjekja kryeneçe e tij me i a shtue gjuhës s'onë rrjedhëshmenin e fuqin shprehëse nëpërmjet një pasunimi të dendun fjalësh e thánjesh.

Ai foli mbi De Radën tue zgjue enthuzjazëm të madh.

Mbas ligjiratës së Gurakuqit, mysafirët, shqiptarë e arbreshë, u grishen nga Papas Stamati në një cocktail nderi. Fjalimeve përshëndetëse plot nxehtësi miqsore t'Ungrjotvet (arbërisht Lungro quhet Ungër e banorët Ungrjotë) i u përgjegj prof. Rexhep Krasniqi, Kryetar i Komitetit «Shqipnija e Lirë», ardhë nergut nga New York-u si përfa-

qësues i pjesës së mërgatës shqiptare qi gjeti strehim të mirësishëm në Shtete të Bashkueme t'Amerikës. Ndëgjohej në zâ të tij një përmallim i hollë perzi me një tingull çudije: ai për të parën herë gjindej në mes t'Arbreshvet t'Italis prandej përdorimi rëndom në këta i shqipes dhe atmosfera thjesht arbnore arkaike e tyne i shkaktonte bashkë me një përshtypje të jashtazakonëshme edhe një thekunë të fortë në shpirt. Krasniqi shqip i u përgjegj folsavet qi na përshëndeten dhe Ungrjotët e pranishëm i kuptuen pa kurrnjë vishtirsi dhe i pëlqyen fjalët e tija t'urta. Prej atij çasi fisnikija e natyrëshme e Kryetarit të Komitetit fitoi sympathin e të gjithë Arbreshvet, të cilët gjatë qindrimt të tij në Kalabri e rrethuen me shëje e ndienje të një çmimi të veçantë. Në të nderuen sidomos personin me veti të dallueshme por edhe përfaqësuesin më të spikatun të mërgatës shqiptare në Prendim.

* * *

Shën Mitër, 10 tetuer 1964. — Moti disi është përmirsue kështu qi në Makji, vendlindje e De Radës, përkujtimi i Mikel Marchianò-it, — miku e interpretuesi më i cenëshëm edhe dishmuesi e përpallësi më i parë e më i randësishëm i poezisë deradjane, — mujt m'u bâ në mes një mori njerzije në mënyrën më të hijeshme prej prof. Zef Gradilone-s. Ky studjues tashmë i njoftun i letrësis shqipe, paraqiti në një synthezë të lume vijat kryesore t'egzegjezës së Marchianò-jt mbi veprën multiforme të Poetit të madh arbresh dhe theksoi meritat e mëdhâ qi do t'i njëfen kritikës së depërtueshme të tij për sa i përket njoftjes e kuptimit t'asaj vepre. Në ball të shtëpis së vjetër të Marchianò-jvet u vû një rrasë mërmëri me një epigraf. Ndër nderime përkujtimore qi i u kushtuen kritikut më të njoftun të De Radës, ndodhej pranë i biri i Mikel Marchianò-jt, dr. Renato, magjistrat i naltë në një gjykatore të Milano-s.

Me hov gojtarije në shesh kryesuer të Makjit përлавdoi De Radën e veprën e tij edhe Adv. Siniscalchi nga Cosenza.

Në mbasdite të parë eshtnat e Jeronim De Radës u nxoren nga vorri edhe u shtin në një arkë prej drûje lisit (Lis jeta kishë ndërruar...). Nga vorreza e përbashkët e Shën Mitrit dhe e Makjit, me ceremoni të mallëngjyeshme u përsollen nga një varg makinash dhe u bajtën në Kishën njëmijvjeçare të Shën Adrijanit, ngjitë me ndërtesat e Kolegjit të përmendun italo-shqiptar. Arkën mbulue me flamur Shqipniye prej vorrezet e në kamjon, mandej prej kamjonit e n'eltër qandruer të Kishës qenë ftue t'a barin prof. Krasniqi e prof. Koliqi.

Para një publikut të thukët qi pjesërisht qindronte në këmbë sepse vendet me ndëjë nuk mjaftuen, në salën teatrore të Kolegjit të Shën Adrijanit, prof. Zef Schirò mbajti italisht konferencën e vet mbi Shqipnín ideale të Jeronym De Radës. Tue u mbështetë në përmbajtje të vëprave deradiane edhe në letërshtëmbin të Poetit me Angelo De Gubernatis-in edhe Niccolò Tommaseo-n, ligjiratari vizatoi Shqipnín ashtu si e mendonte dhe si e dëshironte De Rada. Sado qi Poeti nuk mujt kurr t'a shofi atdhën e zanafilles as të njofti për s'afërmi popullin qi e banon, me gjithë këtë Ai me fuqin kuptuese të talentit të Tij poetik depërtoi ndër âna më të thella të shpirtit shqiptar dhe ndieu lëvizjet e hovshëme të prirjeve më të mshefta kombtare.

Me një gjuhë të zgjedhun e njëherit të qartë tue e shtjellue themën me methudhë të shtërnguet shkencore edhe përhera tue themelue pohimet në citata të teksteve deradjane, Schirò-j nxori fytyrimin e Shqipnis nga vargjet e Poetit dhe i a paraqiti ndëgjuesavet në vërtetësin e plotë të vet, me drita e me hije, me intuitat e çuditëshme dhe me pjesët e gjymta ashtu si e përftoi De Rada.

Bisedimi plot dituni e gjikim depërtues në përmbajtje e plot sqimti (élégance) në trajtë u prit me një breshën duertrokitjesh.

* * *

Shën Mitër, 11 tetuer 1964. — Hapi dritaren në mëngjes, pezull në mes shpresës e frigës. Një shi do të bante me deshtue mundin dashnuer muejsh e muejsh qi Organizuesat u kushtuen pregatitjeve të kremtimit. Por, jo: De Rada, edhe për s'dekuni, e ka orën çuet: asht zvilatë një mot vezulluer qi rrethon me farfuri të vet Shën Mitrin e poshtë Fushën e Sibarit e, në fund të kësaj, detin Jon. Nën kupën e një qielli pa ré a mjegullinë, në shkelqim të një kalthërimi të thuesh prendveruer u zhvilluen ceremonit e caktueme për ditën e fundit si kunorzim të kremtimeve. Të gjitha ishin të parapáme m'u bā jashtë e prandej për sukses të tyne moti i mirë lypej me domosdo.

Eshtnat e Poetit, mbas pushimit të një nate së tanë në Kishën e Shën Adrijanit, pranë Kolegjit ku Ai u arsimue e ku, m'a vonë, dha mësim shqipje, tashti me sjellje kremtore, pri e përsjellë me priftën e popull, nisen m'u bartë në Kishën e Makjit, të vendlindjes së tij, qi nga Shën Mitri mban një largësi afro 6 kilometrash. Prej Sheshit të Kolegjit e në Shesh të Pomendores, mbi udhë prej kah shifet tue blerue Fusha e Sibarit dhe tue u dridhulatë deti Jon në fund të saj, në të pām të maleve madhështore të Polinit për kundruell, u zhvillue, nën kalthërim të një qielli pa asnjë ré, korteu tejët i mahnitëshëm për sy të një Shqiptari. Prijshin në kostumin e tyne të çmueshëm, me larmëni ngjyrash qi shkrepetitëshin në diell, tuba vashash arbreshe rendue në dy rrjeshta, të ndjekun fill për mbas nga tuba djelmësh, në veshë kombtare Shqipnije. Flëmuq shqiptarë e italianë valojshin n'erën e lehtë e të kandëshme mëngjesore. Arka me eshtna të Poetit, e mbështjellun me pëlhurë mëndafshi kuq-e-zî, mbahej, n'ecje të kadalshëme të korteut rythmue nga kumbimi i veglave të një bandës muzikore, nga një Shqiptar e nga një Arbresh qi krye njiqind hapash u shndërrojshin me tjerë. Popull i panjehun shoqonte arkën e në të gjitha fytyrat gitte flakë e rreze ndienja e pasosun e vëllaznis ethnike. Qindresa shekullore e shpirtit t'Arbërit në trojet e Italo-Shqiptarvet me mrekull të vet rrëmbente në një hov andrrash lavdije zëmrat gjithunji. S'kishte m'a ndryshim: Arbreshë e Shqiptarë e ndiejshin veten degë të një trunku të vetëm, ku qarkullonte si musht i fuqishëm, paprâ i përtrim e përtris, esenca e njëjtë ethnike.

Tue ndjekë kortën qi gjarpënonte udhës me kadalí kremtore (solemne), n'at harlisje shisesh e shpirti qi e trandë njerin kur merr pjesë në një grumbull njerzish të depërtuem në mbrendi nga një të përqethun kolektiv dalldije (enthuzjazm), një trumë fluturuese (volée) mendimesh më siellej rreth truve. Na shpesh-hera dyshojmë në gjallënin e atdhedashunis së vetes s'onë dhe të bashkatdhetarvet. Atdhedashunija mbështetet mbi vëllazni gjaku e idealesh. Na dyshojmë mos u

veshk njomsija ndër né e lidhjeve vëllaznore. Por, qe, vijnë rasa si kjo e sotmja qi e plasën kohen e dyshimeve, të paragjikimeve, të moskuptimeve e të ngujimeve egoiste. Nji gëzim i kulluet na rrëmben, na bujarson, na e spastron gjakun nga dobsija e interesave të vogla e vogëlsuese. Njinji si sot, në ket shfaqje të thjeshtë shqiptarizmi ndër Arbreshë, në ket triumf të vlerave shqiptare nëpër të cilin lumnon e qënmja (essence) e njëmendët e ethnicitetit t'onë dhe shkelqen qindresa e pasosun e tij.

Kështu mendojshëm tue ndjekun kortën e madhnueshëm qi përsiellte eshtnat e Atij i cili bëni papritmas me pluskue (flotter) në dritë ajkën e substancës s'onë ethnike, tue bindë në Shqiptarët dhe të huejët se gjaku i ynë ruen në vetvete xhevahire njerzije e fisnikije së panjoftuna, qi nuk dijmë ende me vù në dukje dhe me shtî në punë si duhet e ku duhet.

E kështu besoj se mendojshin pak a shumë edhe Shqiptarët tjerë aty pranë n'at ditë të pakurkundshoqe.

Në qandrrën e Shën Mitrit, korteu u ndalue edhe arka me eshtna të Poetit u vendos mbi nji kamjon stolisë me flëmuaj e mbushë me vasha e djelmoça në kostum arbresh qi e rrethojshin si roje nderi. Mbas kamjonit ecëshin qinda e qinda makinash në drejtim kah Makji (Machia Albanese).

Në nji heshtje fetare, ku të gjithë rreth e rrotull ndiejshin tue lëvitë pranin e papëshme të shpirtit të Poetit dhe frymën mrekull-bâse të poezisë së Tij, u zhvilluen ceremonit e vorrosjes s'eshtnavet. N'eltër të ngrehun midis Sheshit kryesuer të Makjit, para Kishës, nga Kryepriifti i vendit, Papas Antonio Bellizzi, nji ndër Organizuesat kryesorë të kremtimevet, u celebrue nji meshë rritit byzantin me tjerë priiftën ndihmëtarë. Rriti i madhnueshëm linduer ku petkat e ngrime n'ar e n'argjant të celebruesave harmonizoheshin me veshën e ngjyrëshme të vashave arbreshe rrjeshtue për rreth elterit gëzonte sÿt e rrëmbente zëmrrën. Zâni i priiftënvet të cilit i u përgjigjte kori i vashave i a shtonte celebrimit magjin.

Fjalimet qi pasuen qenë njâni mâ i thekëshëm se tjetri. Folen Papas Bellizzi, on. Rosolino Petrotta e Shkelqesa Cassiani.

Kryepriifti Bellizzi falnderoi të gjithë ata qi u orvaten për mirvajtjen e kremtimeve e paralajmtoi se aty n'at shesh për së shpejti do të ngrehej nji bust bruxi i De Radës. Mandej i u suell eshtnave të Poetit tue u urue mirardhjen në katund të lindjes e në kishë ku stërgjyshat, i ati e i vëllai sherbyen si famullitarë e ku Ai vetë mblidhej në përqendrim shpirtnuer, të diellave e festave të dikurshëme.

Petrotta, eksponenti mâ i dalluem i Arbreshvet të Sicilis, por në të vërtetë nji ndër mâ të cilësuemit përfaqësuesat të gjithë Arbreshvet dhe të krejt botës shqiptare, në ligjirim të vet, shkurtas por me gjânësi mendimesh e ndiesish, e zateti (plaça) vargun e kremtimeve deradjane në qark të përgjithëshëm të jetës arbnore (arbreshe e shqiptare të bashkueme) tue ftue gjinden qi flasin shqip dhe kanë gjakun e Arbërit ndër fyza m'u frymzue nga traditat e lashta fisnike e me fuqisue ndienjen e vëllaznimit. De Rada qe pjonjer i Rilindjes s'onë. Ideja e lumnueshme e Tij u ndoq edhe nga shkrimtarë e patryjota tjerë. Petrotta përmendi nji seri të gjatë emnash e uroi qi veprimtarija e tyne e ndritun, si ajo e De Radës, të lulzojë në shpirt të breznive të reja.

Shkelqesa Cassiani, qi gojtarija e rrallë e rendon ndër oratorë më të flatruem të Parlamentit italian, mbylli ceremonit e vorrosjes s'eshtnavevet n'at paradite të paharrueshme, me një ligjiratë të zjarrët, kuptimplotë e shpirt-nxituese. Me lumni parafytyrimesh të gufue me nga zëmra aty për aty (Ai u ftue nga turma me marrë fjalën sepse ndërhyrja e tij nuk ishte e parapamë në program) përshkroi travajët historike të racës s'onë, fatin e mjeruem qi e shpërdau gjinden e Arbërit nëpër botë, ngursin e rrethânave e të forcave amnigjore si deshten t'i a dermojnë gjallnin ethnike dhe t'i a këpusin hovin ndër përpjekje qytetnore. Por gjaku i të Parvet në breznit qi pasuen nuk humbi, as nëpër provat më të vishtirat, vetit e veta bujare si po shifet në këtë përkujtim të De Radës. të këtij kangatarit të fisit e përlavduesit të dokeve të trashigume. Ky kremtim, ku ndodhen të bashkuem intelektualë e popull, dishmon se një ndiesi e vetme, vetëton në shpirtna t'Arbreshvet e të Shqiptarvet: ajo me u ndëjë besnikë amanetit të të Parve.

Triumfi i shqiptarizmit qi aty në Makji kumboi lartushtues në fjalët e larta të Shkelqesës Cassiani, arrijti në kulm të madheshtis e të farfuris së vet sot mbasdite në Shën Mitër. Përpara një grumbullimi njerzish të llogaritun në dhetëmijë frymë (Shën Mitri s'ka veç 3.000 banorë) qi kishin ngarendë prej katundeve arbreshe të rretheve, u zhvillue pjesa folkloristike e kremtimevet. Në Sheshin e Pomendores kishin ndërtime estraden për shfaqjet e grupeve të fshateve të ndryshme.

Në rrjeshta të ndejseve vendue para estradës kishin xânë vend autoritetet dhe mysafirët, në qandër të cilvet spikatshin prof. Krasniqi, on. Cassiani, on. Petrotta e prof. Schirò. Mbrapa valavitej si dët i tallazitun një mori gjindjeje qi me brohorë e duertrokitje të stuhishme nënvizonte çdo fazë të shfaqjeve. Ndiehej një zëmër e vetme tue rrahë në mija e mija trupash aty të rrasun krye në krye. Vetëm kush pat fatin m'u gjetë pranë din dridhjen dalldiplote qi bashkoi shpirtin e turmës me atë të mysafirvet shqiptarë e të përfaqësuesave në shëj arbreshë ndëjë në vende nderi.

U ternojshin tubat e vajzave e të djelmve, veshë në petka kombtare tue këndue këngë, tue endë valle, tue përlligjirue kangjele të De Radës. Jo vetëm këngë arbreshe, të vjetra e të reja, u këndojshin: edhe këngë shqiptare, geqe e toske, kumbuen nëpër muzg ndriqë nga llampat e mëdhaja elektriku të varuna për rreth. Tahir Zajmi, i mirëpritun me theksim të veçantë si patriot veteran përfaqësues i Kosovës, nuk mund e ndalte vajin. U shkojshin lotët edhe Isa Ndreut, Dom Prënk Ndrevashës, Taf Pervizit e të gjithë tjeret. Prof. Nexhmedin Qorraliu, ish-nxânës i Kolegjit të Shën Adrijanit, i njoftun e i kujtue me sympathy nga shum kushi në Shën Mitër e i përshëndetun me përzëmërsi të gjallë, dëneste tue mshefë fytyrën në qafore të fytit. I përma lluem mu në palc të shpirtit dukej edhe Kol Bib Mirakaj, të cilit publiku i madh arbresh i drejtoi një duertrokitje të gjatë në shperblim të mundit e të gjakut qi ai derdhi për zmadhimin e naltësimin e atdheut dhe në çmim t'epopës luftarake ku balli i Shqipnis shkelqei me lavdi të ré nëpërmjet flijes së Ndocit, të birit, dhe të vëllaut, Pashukut.

Nga një nga një fshatet arbreshe të Kalabris paraqiten aradhe vajzash të hijshme e djelmoqash të zhdërvjellët. Këndojshin e këncejshin arbërisht.

Në grupin e Makjit shquhej stërmbesa e njomë e Jeronym De Radës, e bija e Rodrigut. Kostumi i pasun, mundaftshat me ngjyra të gjelbërta të kuqe të vjollta, shiritat ari e degërmit e holla i a qitshin në pah bukurin e fytyrës dhe të trupit. Ngadhnjente në të shkelqimi i gjakut arbnuer, përtrihej në të trashigimi i bukuris së stërgjysheve që ndriten motit n'oborr princuer të Skanderbeut. Hijeshin bujare e së bijës së Kologrës, së Serafina Topis, s'Imotës, — hiri i bukuris femnore idealizue ndër fytyra të bujareshavet gjinikue nga poezija e De Radës — pasqyrohej në ball e në sy e në mollza e në krejt kurmin e asaj zojushe farefisit deradjan. Asaj Shqiptarët e pranishem i a dorzuen lulet që Arbreshët u a kishin dhurue në fillim të shfaqjes.

Nën vershimin e dritës së gjallë të rrjeshtit të llampave zatetë për rreth estradës, një grumbull më se treqind vajzash arbreshe të veshuna me kostum të lashtë e djelmogash në petka kombtare, kënaqshin syrin dhe na e tretëshin menden në vegime prrallzore. E djeshmja me të sotshëm u përziejshin. Kishim përshtypjen se na hodhi një forcë magjike, tue thye rrymben e kohës, mu në Krue në ditët kur Skanderbeu lavdisht aty sundonte.

Nuk ishte kjo përshtypje trill andërrtarri: ata orëbardhë që e përjetuen zhvillimin e mrekullueshëm të kremtimeve deradjane në Kalabri e dijnë se aty për tri dit na qëndruem si në një atmosferë shortije (magjije) ku ngjarjet më të çuditshme dukeshin të rendomta e atë të rendomtat shumë të çuditëshme.

Krasniqi i përmbloodhi përshtypjet e veta në një frazë plot veshtrim: « Vetëm kur udhëtova nëpër Kosovë të lirueme, m'u trondit shpirti si këtu! ». Të gjithë e dijnë se Krasniqi është kosovar dhe nip i Bajram Currit, kështu që mund të kuptohet vlera e gjallë e shprehjes së tij.

Mikpritja e Arbreshvet kahdo që u endëme u shfaq e dënjë për traditat më të zgjedhuna të fisit. Ragip Frashëri, si i mbytur në një vërbull kapërdis (tourbillon entenant) ndiesish të ngashnjyeshme, kështu e shprehte përshtypjen themelore të vet: « Njerzija e këtyne Arbreshvet më turbullon. Nuk më lënë me nxjerrë pare prej xhepit. Shkoj në farmaci me blé një bar e nuk marrin pare. Hëj në një Bar me pi kafe e më thonë: "është e pagueme". Të gjithë duen me më gostitë, të gjithë përpigën si e si me më bënë nderë. Shum kush më pyetë për Babën, që dikur këtu mësoi shqipen. Këtu qënka vërtë një copë toke shqiptare ku qarkullon si për mrekulli fryma e një Shqipnije pa ngatrrresa e pa plagë dasinash. Këtu qënka dashtë të festohet pesëdhjetë vjetori i Pavarësis ».

Takimi me Arbreshë të Kalabris na bindi se një gjinde që u rrin besnike trashigimeve të të Parvet nuk mundet mos me fitue heret a vonë buzqeshjen e fatit. U ndamë prej Shën Mitrit me besim të forcuem në kohën e ardhëshme t'Atdheut. Na uruen udhën e mbarë shumë miq shënmitrjotë ndër të cilët magjistarët e shkëlqimit të kremtimeve, organizuesat adv. Chiodi, papas Esposito e prof. Mauro — të tre të lodhun e të molisun, — por thellësisht të kënaqun për mirëvajtje të përkujtimit deradjan dhe krenarë për mirënjohjen që në mysafirvet na shifshin të shkrueme ndër sy.

L'ALBANIA IDEALE DI GIROLAMO DE RADA

di Giuseppe Schirò

Un secolo e mezzo ci separa dall'anno in cui apparve al mondo il grande figlio di Macchia, che nel canto di un amore sognante e nel lamento per la Patria degli avi doveva rinnovellare la biblica figura del cantore e del profeta. Del cantore risuonano ancora e risuoneranno le giovanili melodie d'amore e i successivi accenti di umano dolore, mentre del profeta ne esaltano la veggenza gli stessi accadimenti della storia nei quali si è tradotta in realtà l'essenza del suo vaticinio.

Cantare e vaticinare non possono in Girolamo De Rada considerarsi distinte attività dello spirito perchè un atto diviene automaticamente strumento dell'altro: egli cantò inconsciamente vaticinando, e, assorto, vaticinò cantando. Fu il vero vate.

Cosicchè i personaggi, sia che egli vi si proietti, come nel **Milosao**, siano essi scaturiti dalla fantasia, si chiamino essi Serafina, Bosdare, o abbiano altro nome o siano consacrati alla storia come Scanderbeg, non si risolvono in espressioni di un ideale estetico od eroico, ma assurgono all'alta dignità di simboli della sua Albania, senza la quale il De Rada, vate e apostolo, non sarebbe mai esistito.

Perchè l'ideale albanese è strettamente connaturato alla sua personalità. Provate ad astrarre dal De Rada l'ideale albanese e voi cancellate il suo nome dalla storia: lo cancellate dalla storia in senso assoluto e non soltanto dalla storia dell'albanesità in Calabria e del risorgimento albanese. Senza ideale albanese non esiste poesia deradiana, si estinguono le divinazioni pelasgiche, i canti della tradizione si inabissano. Forse, ma è molto dubbio, senza quell'ideale albanese dal De Rada sarebbe venuto fuori un filosofo, anzi uno dei soliti filosofi che si enucleano dai primi batter d'ala dei giovanili ardori amorosi, e il **Milosao**, se pur fosse stato composto, non sarebbe stato presentato come raccolta di « poesie albanesi del secolo XV » ma di canti contemporanei più o meno romantici, e nel personaggio, anzichè il figlio del despota di Scutari sarebbe facilmente apparso l'ex collegiale di S. Adriano.

Nel De Rada, dunque, noi siamo costretti ad ammettere, come presupposto del suo sentire, del suo poetare e del suo agire, l'Albania.

Ma, quale Albania? Che forse, di fronte alle coscienze europee, erano stati, in nuovi canti, evocati e riaccesi i valori del suo popolo? Certamente no. I valori c'erano, ma mancava l'ideale dal quale essi fossero compendiati e resi universalmente operanti, mancava l'amalgama della fiamma che trasfondesse negli altri il calore vivificante dell'ideale stesso.

Il De Rada conobbe i valori della stirpe e dalla sua conoscenza e coscienza scaturì il suo ideale albanese.

L'Albania del De Rada è ispirata dalla storia, è storicizzante, ma con la storia vera e propria non ha nulla a che fare: è creata sull'entusiasmo, è un'Albania poetica, sublime nel sacrificio e nell'eroismo; storico è il carattere di quella Albania, ma non i fatti che le si attribuiscono nelle finzioni poetiche. Codesta è l'Albania del passato, secondo il De Rada e non secondo la storia.

L'Albania del presente, quella reale, del suo tempo, il De Rada non la conosceva affatto, nè pel momento sentiva necessità di conoscerla. Egli ne sapeva e ne sentiva, sin nella sofferenza, le esigenze politiche, compian-geva i fratelli asserviti allo straniero, paventava con loro e per loro le minacciose aspirazioni dei popoli vicini, si rendeva instancabile predicatore dei loro diritti alla libertà, e all'indipendenza... Dunque, che bisogno c'era di andarci? Al Tommaseo, che lo esortava a compiere un viaggio in Albania, rispose: « Poi là non conosco nessuno; nè credo si sappia delle mie poesie; e con pochi mezzi sarei di continuo impedito e mortificato come fra stranieri sconosciuti. Forse da me fu dato solo rialzare la lingua della tradizione albanese e ricostituire il poema tramandato alla memoria delle colonie d'Italia. Soltanto, dopo ch'io abbia, come i padri miei, fatto testimonianza al mio Dio e all'eterno suo Verbo, soltanto allora presentisco che sarò forte e preparato a concedermi alla ventura che mai mi ritorni al paese dei padri miei, al paese mio. E se ciò non è a me destinato, altri compiranno il che ella mi mostra, standomi io, pur in pace » (1).

— Questa lettera, riesumata dall'archivio di Firenze, da una valente discepola del collega Koliqi, signorina Emilia Giglio, la quale ha messo in luce numerose lettere del poeta indirizzate al Tommaseo, al De Gubernatis, e altre personalità del suo tempo (a codesto epistolario noi ci riferiremo spesso a ispirazione o prova del nostro dire) —, questa lettera ci dischiude l'intima coscienza del poeta, il quale, scrivendo all'amico, instaura un paragone fra sè e i suoi Padri nei rapporti con Dio e l'eterno Suo Verbo: i Padri « fecero testimonianza a Dio e al Suo Verbo » col sacrificio dell'abbandono della Patria e dei loro beni contro l'assoggettamento al musulmano, egli, quindi, per il ritorno in Patria, doveva fare testimonianza a Dio e al Suo Verbo operando e facendo sacrifici sino alla liberazione della patria stessa. Solo allora egli si sarebbe considerato in pace con la propria coscienza e con gli spiriti dei suoi avi.

E' un concetto mistico, questo, di altissima significazione, che — confortevole per gli Italo-albanesi il constatarlo — fiorì identico e spontaneamente in un altro poeta italo-albanese, lo Schirò, secondo il quale concetto agli Italo-albanesi, progenie di esuli dalla Patria invasa dallo straniero, il ritorno alla Patria stessa non era misticamente e idealmente possibile se non dopo che lo straniero stesso avesse lasciato la terra patria. Sì che non senza ammirato stupore ci occorre di leggere nel *Kthimi* dello Schirò, la cui pubblicazione sto preparando per l'Istituto di Studi albanesi dell'Università di Roma, diretto dal collega Koliqi, un passo dalle analo-

1) EMILIA GIGLIO, *Le lettere di Girolamo De Rada a Nicolò e Gerolamo Tommaseo e a De Gubernatis*. Tesi di Laurea (anno acc. 1963-64) della Fac. Lettere dell'Università di Roma, p. 49.

ghe mistiche risonanze. Dichiarata da poco l'indipendenza albanese, l'Arbresh Milo (che poi è lo stesso poeta) toccando la terra dei Padri dirà: « Così io vedo e sento — con gioia e con meraviglia — le ombre dei grandi avi — appressarsi alla soglia dicendomi: O sangue nostro — che ritorni col cuore — puro, come quando sei partito! — E puro in verità — io sono, e mi riconosco sovra tutti — molto felice e fortunato — poi — ché non v'ha più ostacolo per portarmi — giustamente il desiderio più intenso — per luoghi che da prima erano per me affatto chiusi... Scomparve in fine il drago — e nel cielo ormai sereno — vola, con larghi cerchi, l'aquila nera di Skanderbeg » (2).

Ma allora, da dove l'anima del De Rada mosse per la creazione della sua Albania ideale? Di quella sua Albania popolata di eroi sventurati, di eroine più forti del destino, di un popolo che non paventa l'esilio pur di non rinnegare la Croce? Non è difficile rispondere: dalla realtà italo-albanese del suo tempo, che, mentre era materiata dal silenzioso travaglio della vita quotidiana, si gloriava tuttavia dello splendore di una invidiata epopea, della ricchezza di canti amorosi e di canti sacri, e ornava l'eloquio, anche dei più umili villici, di versi gnomici dettati dalla esperienza dell'umana saggezza. Nel fondo dell'Albania ideale del De Rada c'è dunque l'**Árbri**, vale a dire, la sede consacrata dalla presenza degli Arbreshë che in essa instaurano il linguaggio, le consuetudini, la vita: instaurano cioè l'Albania, intesa nient'altro che come etnos, ma vibrante tuttavia dell'orgoglio delle tradizioni, che caratterizzano e definiscono l'albanese. La **Arbria** sta di là dal mare, è la Nazione degli Albanesi con tutte le prerogative sovrane e politiche; l'**Árbri** può trovarsi in ogni parte del mondo. Questa teoria, già sospettata da qualche citazione del Chetta mi è stata confermata con chiarezza solare da una autorevole fonte greca, e precisamente dalla Cronaca dei Tocco che mi appresto a consegnare alla stampa.

L'Albania ideale è dunque fiorita nella mente e nello spirito del De Rada dall'**Árbri** calabrese e, direi, in senso più stretto, dal piccolo e grande mondo albanese che si estende da Mbuzat a Santa Sofia. E se dove c'è **Árbri** ivi c'è l'**Arbria** non ci deve meravigliare l'amabile finzione poetica del De Rada, che nel **Milosao** trasferisce la toponomastica del territorio della sua Makji nel territorio Scutarino.

E ai tempi del vate di Makji l'**Árbri** calabrese, malgrado quel che possa desumersi dalle poesie del Variboba, era molto puro. Riferendosi alla raccolta dei canti tradizionali, che avrebbero avuto il titolo di **Rapsodie**, il De Rada scriveva al Tommaseo che « ai tempi suoi, nella lingua e nell'intero vivere io attinga fedelmente dalle colonie nostre... nelle quali durano... gli avanzi nostri più puri; e vi nacqui quando l'alito dissolvente del nuovo tempo non vi era entrato ancora » (3). Era, dunque, questo di San Demetrio, di Makji e degli attigui centri albanofoni, un Arbër puro, vibrante di tradizioni, dove le consuetudini dei padri si rinverdivano di generazione in generazione con la freschezza di ricorrenti primavere; e noi pensiamo che « l'alito dissolvente », di cui parla il nostro poeta non

2) GIUSEPPE SCHIRO', **Kthimi**: Il ritorno. cfr. G. SCHIRO' Jun., **Storia della Letteratura Albanese**. Milano (1959) 220-226.

3) E. GIGLIO, o.c. p. 92.

era, di fatto, penetrato nemmeno alla fine del sec. XIX. L'assolato e luminoso isolamento (4) vigilava sulla conversazione delle avite costumanze, della lingua patria, della stessa mentalità della stirpe, anche se infiltrazioni erano avvertibili agli spiriti più conservatori e gli entusiasmi risorgimentali inserivano proprio attraverso il centro culturale di Sant'Adriano germi di vita nuova.

E come, di grazia, poteva essere contaminata la linfa vitale di questo tronco che ancora, dopo un secolo, dal lamentato « alito dissolvente », vigorosamente resiste malgrado la penetrazione nei vani dei focolari di forze allogene? Tre lettere del De Rada al De Gubernatis, che rimontano esattamente a un secolo fa, ci rendono suggestiva testimonianza dell'isolamento di questi paesi. Il poeta aveva dato alle stampe, a Firenze, le **Rapsodie**, alle cui traduzioni pose mano, su preghiera dello stesso De Rada, il De Gubernatis. Nel restituire le bozze di stampa, che il Nostro chiama « stripe », il 20 febbraio 1864 egli scrive al professore fiorentino: « ... mandai a impostare le stripe a Corigliano ... » (5); il 20 settembre del '865, allo stesso « ... le stripe prime le mandai a impostare a Spezzano ... » (6); il 4 marzo del '66 « ... Martedì ho impostato a Castrovillari le stripe corrette ... » (7). L'anno successivo il Poeta si lamentava col Tommaseo che a « San Demetrio mancavano perfino i francobolli, nè si ebbe (modo) a mandare a Spezzano o a Corigliano, essendo questo paese (Macchia) versato a faticare alle strade dello Stato per semivivere » (8).

In questo Arbër, splendidamente isolato (a San Demetrio la posta partiva, e arrivava, forse, una volta la settimana) poterono ben continuare ad essere alimentate le tradizioni genuine, sì da essere riconosciute, individuate, conservate. Non erano proprio dissolventi, ma disturbavano la sensibilità del poeta per i molti calabresismi e per una certa funzione sostitutiva, le poesie del Variboba, le quali — ci serviamo delle stesse parole del De Rada — « facili, rimate, rappresentanti fedelmente la vita reale, furono più fortunate delle poesie tradizionali, alla conservazione delle quali l'Avati (Gian Francesco Avati, cattedratico di Urbino) cooperò. Perciò che di soggetto sacro ed abbellite dalla rima, per li preti prevalsero nelle compagnie femminili, e fecero a poco a poco cadere in disuso nazionale, e sostenute dalle Russalle, cori rituali del canto » (9). E al Variboba veniva affiancato Costa Bellucci di Scialgia di San Demetrio. E per l'uno e per l'altro il poeta espresse il suo non favorevole giudizio: « la lingua dell'uno e dell'altro è invasa di italianismi; e la rima che raffredda (del modo che in tutta la poesia umana) l'estro, in Variboba si aiuta di parole italiane, in Costa di Scialgia stravisa, per iscorrere via, la parola propria » (10).

4) UMBERTO CALDORA, **Calabria Napoleonica** (1806-1815). Napoli (1960) pp. 1 e seguenti.

5) E. GIGLIO, o.c. p. 185.

6) Id. id. p. 183.

7) Id. id. p. 187.

8) Id. id. p. 22.

9) GIROLAMO DE RADA, **Autobiologia**: III Periodo. Napoli (1899) 15.

10) Id. id. l.c. Su Costa Bellucci di Scialgia ha scritto il GRADILONE, in **Shêjzat**, nr. 7-8, Anno III (1959), pp. 253-262.

L'Albania ideale del De Rada è cristiana: interamente cristiana, contrapposta agli eserciti invasori che innalzano il vessillo della mezzaluna. Il poeta di Makji congiunge l'Albania del Quattrocento a quella del secolo decimonono, ignorando completamente i quattro secoli di musulmanesimo trascorsi sulla storia del popolo albanese. E anche in questo particolare, è presente la realtà dell'Arbri macchiotto, sandemetrese, italoalbanese. E poichè l'Arbër d'Italia è tutto cristiano, egli non riesce a concepire un'Albania diversa. Il cristianesimo, per il De Rada, è un attributo essenziale dell'Arbresh, un attributo da porsi sullo stesso piano della lingua e che egli auspica si estenda tra i fratelli d'oltre sponda passati alla fede dell'invasore. Ma sul particolare scoppia il contrasto fra la sua Albania ideale e la visione politica del momento, fra la teoria e la realtà pratica. Il De Rada, nel **testamento politico** « non nasconde il consiglio di perseguire, contro le mire delle nazioni vicine, una politica filoturca, e "una unione indissolubile" con essa (Turchia), quasi a porto di salvezza nostra e di lei. Già male essa non ci volle; a noi lasciò il paese che di noi trovò, nè ebbe in mente mai la estinzione della nostra nazionalità » (11). E al De Gubernatis, il 24 luglio del '97, scriveva: « ...Ripetiamo alla Turchia che sè componga in province federate, contente nella giustizia e padronanza vera del proprio patrimonio » (12). Auspicando, dunque, fra tanti pericoli, la permanenza dello statu quo, migliorato, il De Rada concilia la sua ideale Albania cristiana con la Turchia musulmana, mediante l'amalgama, invero esageratamente ottimistico, del suo isolato e ardito presentimento: « E gioverà soprammodo a siffatta pace augurata, lo espandersi vicino del Verbo di Dio in Turchia ..., la quale espansione l'animo mio presente nella astante sfera superiore della Vita ... Dal che l'anima attinge il presentimento che lo espandersi di esso Verbo in Turchia sarà iniziato dal ritorno alla fede avita degli Shkipetari, ai Turchi oggi fratelli pei conjugii e per omogeneità di voleri » (13).

A noi il De Rada non chiede di sottoscrivere questa pagina del suo « testamento politico »: noi, rispettosi del suo candore di poeta e della sua religiosità, affidiamo alla Provvidenza l'ultimo voto del suo testamento. Però, codesto, era un modo di conciliare al suo ideale ciò che invece era dettato da un senso realistico. Di fronte al mortale pericolo derivante dalle mire dei popoli vicini, il De Rada comprese e sentì che nulla di più conveniente c'era che auspicare fino alla maturazione degli eventi, la permanenza, con nuove leggi, del dominio turco in Albania.

I canti tradizionali, raccolti dietro l'esortazione dell'avvocato Raffaele Valentini di Cosenza, esercitarono sul De Rada una duplice azione: che egli scoprisse in sè il poeta e successivamente, con l'apporto di altri coef-

11) G. DE RADA, **Il Testamento Politico** in « La Nazione Albanese » VI, 18 (1902), estratto p. 30.

12) E. GIGLIO, o.c. p. 47.

13) G. DE RADA, **Il Testamento Politico**, p. 32.

ficienti, strettamente connessi alle correnti libertarie del suo tempo, che dal poeta esplodesse il patriota. Dalla rivelazione del poeta scaturì il **Milosao**, dal patriota, che veniva ad approfondire sempre più la coscienza della propria missione, discendono tutte le altre opere: poetiche, glottologiche e gli scritti più strettamente politici. Nel **Milosao** tutta l'anima e tutto il vigore creatore sono al servizio della poesia: della poesia in sè, senza attributi e senza limitazioni; nelle opere successive la poesia, il che è a dire la stessa facoltà creatrice del poeta, in uno con lo studio e la passione indagatrice, sono al servizio dell'idea che vivifica e sostiene il suo patriottismo purissimo.

Di qui il distacco fra il **Milosao** e quanto il De Rada offrirà in seguito alla poesia albanese.

Non è mia intenzione trattenermi su questioni di estetica: del resto il De Rada ha avuto al proposito onori di critica da parte di studiosi qualificati: alludo al Marchianò (14), al Gualtieri (15) e al nostro Gradilone (16), il quale ultimo, con moderne e più ampie prospettive, ha apportato elementi chiarificatori ai precedenti dibattuti problemi.

Ma dal tema della nostra commemorazione, che è appunto « l'Albania ideale del De Rada », ci sentiamo tuttavia autorizzati a soffermarci sul particolare dei rifacimenti ai quali il poeta sottopose le opere poetiche. Il **Milosao** ebbe tre edizioni, dai « **Canti di Serafina Topia** » discende lo « **Specchio di umano transito** », da « **I Massili** » o « **Numidi** » deriva, dopo decenni, il « **Sofonisba** ». L'immediata causa di codesti rifacimenti è senza dubbio l'incontentabilità del poeta: ma ciò che ci interessa è la causa della incontentabilità stessa. Se noi dicessimo che il De Rada licenziava le edizioni delle opere, ma che dal suo spirito non congedava i personaggi, noi indicheremmo una causa troppo immediata al risultato per poterne essere soddisfatti.

Il vero è che i personaggi delle opere poetiche non sono che figure rappresentative dell'Albania ideale, che ardeva, si allargava e si perfezionava nello spirito e nella mente del vate di Makji: di quell'Albania quattrocentesca della quale ogni uomo era concepito come un eroe ed ogni donna come una martire. Tutta la creazione poetica ha finito per ruotare attorno a codesto ideale radiano: anche il **Milosao**, che fu creato prima che si maturasse codesto ideale, ne fu attratto e poco mancò non venisse risucchiato dalla forza accentratrice dell'opera storicamente più rappresentativa. Le quattro storie del secolo XV (e cioè **Anna Maria Cominate**, **Adhine**, **La notte di Natale**, **Vidhelaidhe**), nonchè i canti di **Serafina Topia**, appartenenti alla stessa atmosfera, erano destinati a far parte dello « **Scanderbeccu i pa faan** ». Lo dice il De Rada stesso al De Gubernatis in una lettera del 25 giugno del '79, e vi aggiunge che codeste opere « costituiranno in un XII volume la chiusura, al modo che il **Milosao** ne forma il principio » (17).

Fenomeno significativo! L'Albania ideale, nella luce di cui risplende-

14) MICHELE MARCHIANO', **L'Albania e l'opera di Girolamo De Rada**, Trani 1902.

15) V. G. GUALTIERI, **Girolamo De Rada poeta albanese**. Palermo 1930.

16) G. GRADILONE, **Studi di Letteratura albanese**, Roma (1960) pp. 1-114 - Cfr.

E. KOLIQI: « **Girolamo De Rada** » in « **Almanacco Calabrese** », Roma, 1963, pp. 107-119.

17) E. GIGLIO, o.c. p. 87.

va nell'anima del poeta, esercitava, senza che egli se ne avvedesse, una azione accentratrice di tutta l'opera poetica non solo del presente ma anche del passato. E se la fusione, per la fortuna della stessa poesia, non ebbe luogo, tuttavia nell'intimo del vate di Makji essa costituì una realtà, nella quale, a guisa di un'ampia trilogia le varie creazioni, nell'ordine dello spirito, assumevano la unità simbolica della stessa Albania ideale del poeta.

* * *

Codesta Albania non era tuttavia la semplice figurazione di un ideale da perseguire, ma anche un'idea-forza: un'idea-forza che impegnava totalmente non soltanto le facoltà creatrici, ma anche quelle speculative. E infatti allo spirito vigile del De Rada non sfuggì la necessità di offrire, per quanto gli fosse possibile e compatibilmente con lo stadio della scienza glottologica del tempo, dei fondamenti positivi — chè positivi per lo meno sembravano a lui — atti a convalidare i diritti storici, comuni ai popoli più antichi del mondo mediterraneo, del riconoscimento e quindi della esistenza di una nazione albanese. A proposito delle conferenze e della grammatica, pubblicata quest'ultima a nome del figlio Giuseppe, il De Rada ebbe a dire al De Gubernatis in una lettera del 1895 (egli aveva già 81 anni): « lo (della lingua) potei rilevarne con verità le fattezze. Sono studi linguistici che ho prodotto con l'audacia della ignoranza, idee riguardanti a quelli che hanno quali conquiste di detta scienza, ma la lingua medesima è sì come una statua che testimonia del vecchio tempo ineluttabilmente le opere antiche dei nomi pensati delle deità pagane » (18).

Il De Rada constatava che di fronte alla discontinuità della storia per ciò che riguarda la vita del popolo albanese, operante nel passato nell'ambito delle grandi comunità imperiali di Roma e di Bisanzio, la testimonianza più eloquente, e, sul piano positivo della storia, più efficace, era ed è la lingua, che, in quanto espressione di una vivente umanità, da tutte le altre distinta, postula una distinta e indipendente nazionalità. « Aspetto su tutto questo — scriveva al De Gubernatis il 18 giugno del 1895 — il giudizio suo, competente più che quello di tanti, aspetto che ponga la nostra lingua affianco della sanscrita, ad avvisarne le vicinanze che vi siano mai, come accennano pochi nomi ad esse comuni . . . » (19).

Il De Rada nelle « **Divinazioni Pelasgiche** » affermò che il popolo albanese è il diretto discendente della gente pelasgica. La teoria fu accolta ed egli, non senza compiacimento ricorda il caso nel secondo periodo della sua « **autobiologia** »: « Il Professor Dorotea della Università di Napoli l'ammise per primo, ed attribuì a me la scoperta della identità dei Pelasgi con l'albanese: scoperta accettata poscia dalla scienza europea » (20).

Grammatica, Rapsodie, Divinazioni Pelasgiche, disquisizioni glottolo-

18) Id.Id. o.c. p. 94.

19) Id.Id. o.c. p. 90-91.

20) G. DE RADA, **Autobiologia**, II periodo, p. 18.

giche, organizzazioni di Congressi, insegnamento dell'albanese svolto proprio qui nel Ginnasio-Liceo di San Adriano: tutte erano rivolte a ricostruire il passato, secondo procedimenti che nell'epoca potevano essere accettati, perchè, secondo il poeta, « è pur vero che chi ha il passato avrà anche l'avvenire. Quindi trarremo in luce il magistero della lingua parlata in quel tempo e con noi superstita ». Con queste parole, dalla gravità sacerdotale, il De Rada presentava le « **Conferenze sulla Antichità della lingua albanese** » (21).

E per la ricostruzione del passato egli si avvalse del culto della lingua e della visione della sua Albania ideale, figlia della sua fede e della sua poesia.

Ricostruire un passato per dare l'alito vitale a una Nazione. Questa, in fondo, è la missione assunta da Gerolamo De Rada.

Quasi ottuagenario — era il 20 aprile del 1893 — pur alieno a ruminar consuntivi, egli apre il suo animo al suo grande amico: « Il solo favorir lei, lei a cui il genio è leva sì possente, mi compensa delle fatiche che pareami sparse dietro l'ideale della ricostruzione di quella nazionalità. Le debbo, quindi, nobilissimo signore, una confessione schietta, generale della mia coscienza. Io presi senza comprenderla, in età giovanile, un'impresa troppo di me maggiore, lontano dalla madre Patria che non conosceva affatto, nato di piccola casa e nel più piccolo paesetto italo-greco, pensai di restaurare la lingua natia, e formare il sentimento di sè alla mia schiatta. Sed est Deus in nobis! Una sanità singolare, una costanza indomita pur senza alimento di speranza, le piccole risorse che andavo procurandomi o che aveami preparato gli antenati, le lodi successive di insigni personaggi — La Martine, Cantù, Tommaseo, De Gubernatis — e un alto amore insoddisfatto custodirono la mia opera da ogni stanchezza, finchè venne il giorno che io avvisai un tesoro nascosto nel lessico e nella grammatica della nostra lingua preistorica... » (22).

« Lontano dalla madre Patria che non conosceva affatto », « formare il sentimento di sè alla sua schiatta », in modo che l'Albania volgesse gli occhi alla bandiera da lui issata. Noi delle generazioni immediate, quasi testimoni diretti del suo travaglio, possiamo ben gridare al prodigio!

Qualche mese più tardi, rivolgendosi allo stesso De Gubernatis (il foglio fu scritto nell'agosto del '93), il De Rada offre ancora un'altra traccia di consuntivo: « Quando smisi, esausto, il **Fjamuri i Arbrit**, i suoi effetti nella madre patria erano già visibilissimi: un giornale albanese « **Drita** » era fondato a Costantinopoli, un altro « **Skiptari** » fondavasi a Bucarest. In Atene costituivasi un comitato per la coltura della lingua albanese e n'era organo l'effemeride « **Η ΦΟΝΗ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ** », e il Sultano autorizzava le comunità albanesi dei suoi stati ad aprire scuole della lingua propria » (23).

* * *

Il De Rada ebbe fede nella sua opera perchè era confortato da una

21) G. DE RADA, **Conferenza su l'antichità della lingua albanese e grammatica della medesima**. Napoli (1893) 8.

22) E. GIGLIO, o.c. p. 223.

fede fermissima sull'intervento dell'aiuto divino. Cosciente della nobiltà della sua missione era per lui assiomatico che la Provvidenza dovesse essere con lui. Egli credette sempre nel trionfo della causa propugnata, perchè, come aveva trionfato con l'aiuto divino sulle passate disdette, così avrebbe portato a compimento la missione assunta.

A parte il sacro retaggio « della sua discendenza levitica », egli non concepiva che un Arbresh, discendente di confessori della fede, fosse avulso dalla religione. La miscredenza e l'apatia alla religione suonavano per lui come sacrilega sconfessione del sacrificio dei Padri, sul quale, invece, egli faceva fulcro per la costruzione della sua Albania ideale. Non fu il De Rada un altrettanto solerte praticante, ma la sua fede inconcussa non riconosceva limiti alla Provvidenza. Il semplice disquisire sull'esistenza divina suonò per lui come presunzione e stolidità. Allorchè nel '96 s'indisse a Napoli il Congresso delle religioni, il De Rada, criticandone le linee programmatiche, in un articolo apparso nel « **Nuovo Risorgimento** » diretto dall'italo-albanese Billia, tra l'ironico e lo sdegnato esclamò: « A me cresciuto nella fede di Cristo — alla serietà della quale i Padri miei fecero sacrificio delle vite e dei possedimenti, e lo testimonia tuttora il martirio dell'esilio ereditario nostro — può quel Congresso parere una soddisfazione alla vanità di uomini poco gravi, e che si risolverà nella inettitudine di Pilato richiedente al Cristo: Quid est veritas? » (24).

La religiosità nell'uomo per il De Rada rientrava nell'Ordine dell'assoluto e dell'universale perchè connessa alla stessa razionalità: « Essa religione è un riallacciamento dell'uomo a Dio, come la vegetazione terrestre è allacciata alla luce e alle piogge del cielo, è un fatto permanente che involge ogni uomo che nasce sulla terra, e sta ad origine su tutti i climi e in tutti i tempi » (25).

Assueto, per forma mentis ed esigenza dello spirito, a ravvisare negli accadimenti la volontà divina, egli interpretò l'apparizione degli altri periodici albanese (**Drita, Shkiptari**, «**Η ΦΟΝΗ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ**», nonché la istituzione dell'insegnamento dell'albanese nelle terre soggette al Turco, come il segno che l'immane fatica dell'aver tenuto in vita il **Fjamuri i Arbërit** era stata a Dio stesso accetta (26).

Dell'Albania, dunque, il De Rada, non fu soltanto il poeta e il profeta, ma anche, e direi soprattutto, l'apostolo. E' questo l'attributo nel quale tutta la personalità del De Rada viene integralmente espressa: la sua vita e le sue opere non pongono condizioni perchè e fino a quel punto egli possa chiamarsi apostolo dell'indipendenza albanese. Nel De Rada il poeta si può qua e là discutere, ma l'apostolo no.

Egli non vide il giorno della proclamazione dell'indipendenza albanese, ma lo divinò, era di esso sicuro, e verso quel giorno protese veggente le sue braccia, quando gli altri nulla vedevano e vagavano nella tenebra.

La proclamazione dell'Indipendenza della Patria degli Avi, come com-

23) Id.Id. p. 45

24) G. DE RADA, **Sul Congresso delle Religioni**. « Nuovo Risorgimento » IV (1896?: copertina lacera) 50.

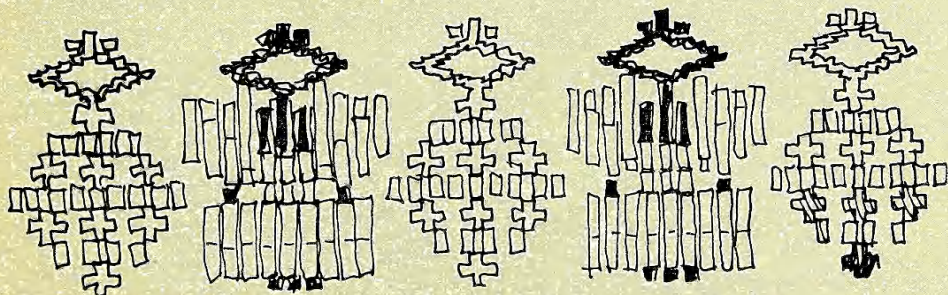
25) Id.Id. o.c. l.c.

26) E. GIGLIO, o.c. p. 45.

pimento del vaticinio, non ha tuttavia superato nè esaurito il suo profeta: perchè fra noi rimane sempre vivo ed attuale il suo messaggio. L'Albania ideale del De Rada continuerà a parlare a quanti hanno il sangue dell'Arbri antico, sia di là che di qua dal mare, delle virtù dei Padri, dell'eroismo nelle avversità, della fraternità fra connazionali.

E salga al vate di Makji la testimonianza che emerge dalla presenza in S. Demetrio, in questi memorabili giorni, di uomini che hanno conferito a questa celebrazione il carattere della più significativa interalbanesità: Albanesi del sud e del nord Albania, Albanesi della Kosova e della varia diaspora, giunti perfino dalle Americhe, Arbreshë di Calabria e di Sicilia, sono qui per rendere a Girolamo De Rada l'omaggio della loro gratitudine.

Ma non meno profondo deve essere l'attaccamento degli Arbreshë alla sua memoria. Vano e incolore sarebbe stato il sacrificio dei nostri Padri se un Girolamo De Rada non avesse carpito, attraverso il tempo, il messaggio d'amore per la Terra abbandonata e la luce che promanò dalla loro fede. Senza l'opera poetica, politica e spirituale del De Rada, i nostri Padri si presenterebbero ai posteri quali poveri derelitti, profughi, in cerca di ventura, privati proprio di quella fiaccola di fede e di ideali per cui essi sopravvivono sulla tenebra degli avelli e la notte dei secoli. Essi risorsero con l'antica fede e con l'antico ideale: e per tutti loro parlò e operò Girolamo De Rada. Parlò e operò per l'indipendenza dei fratelli d'oltremare. Iddio lo ascoltò perchè nulla chiese per sè. E se questa è la condizione — del resto giusta e naturale — per essere esauditi, noi Arbreshë, sulla scia del De Rada, con tutta l'anima eleviamo le braccia al cielo per la fortuna dell'Albania e la felicità di tutti gli Albanesi.

COMMEMORATO MICHELE MARCHIANÒ

da GIUSEPPE GRADILONE

Gentili Signore, signori egregi, cari giovani,

è il tardo pomeriggio di una calma e dolce giornata estiva e due distinti signori, l'uno assorto e carico di umana esperienza, l'altro giovane entusiasta, suo discepolo e confidente, passeggiano nelle anguste strade del loro villaggio, ma il loro sguardo è proteso verso l'ampio e suggestivo paesaggio, in cui s'intravede il brillare di quelle azzurre onde marine, che lambiscono una costa a loro cara e presente nostalgicamente agli occhi della loro anima: la terra d'Albania.

I concittadini li conoscono bene, li salutano con cordiale simpatia, ma di sicuro non pensano quale sia la tormentosa gioia dell'uno e l'umana affettuosa comprensione dell'altro.

Quell'indifferenza non è solo della gente del natio villaggio, ma un po' di tutta l'umanità, che vede soltanto le cose che « s'appressano o son » al contrario dei dannati danteschi, e trascura i profeti delle nuove età.

Ma essi, legati dal sangue e dalla comunione degli ideali, perseverano nella nobiltà della loro missione.

Così a me piace nella fantasia, o miei cari concittadini, vedere il grande Poeta di Maqi, Girolamo De Rada, e il primo grande interprete del suo animo e delle sue opere, Michele Marchianò.

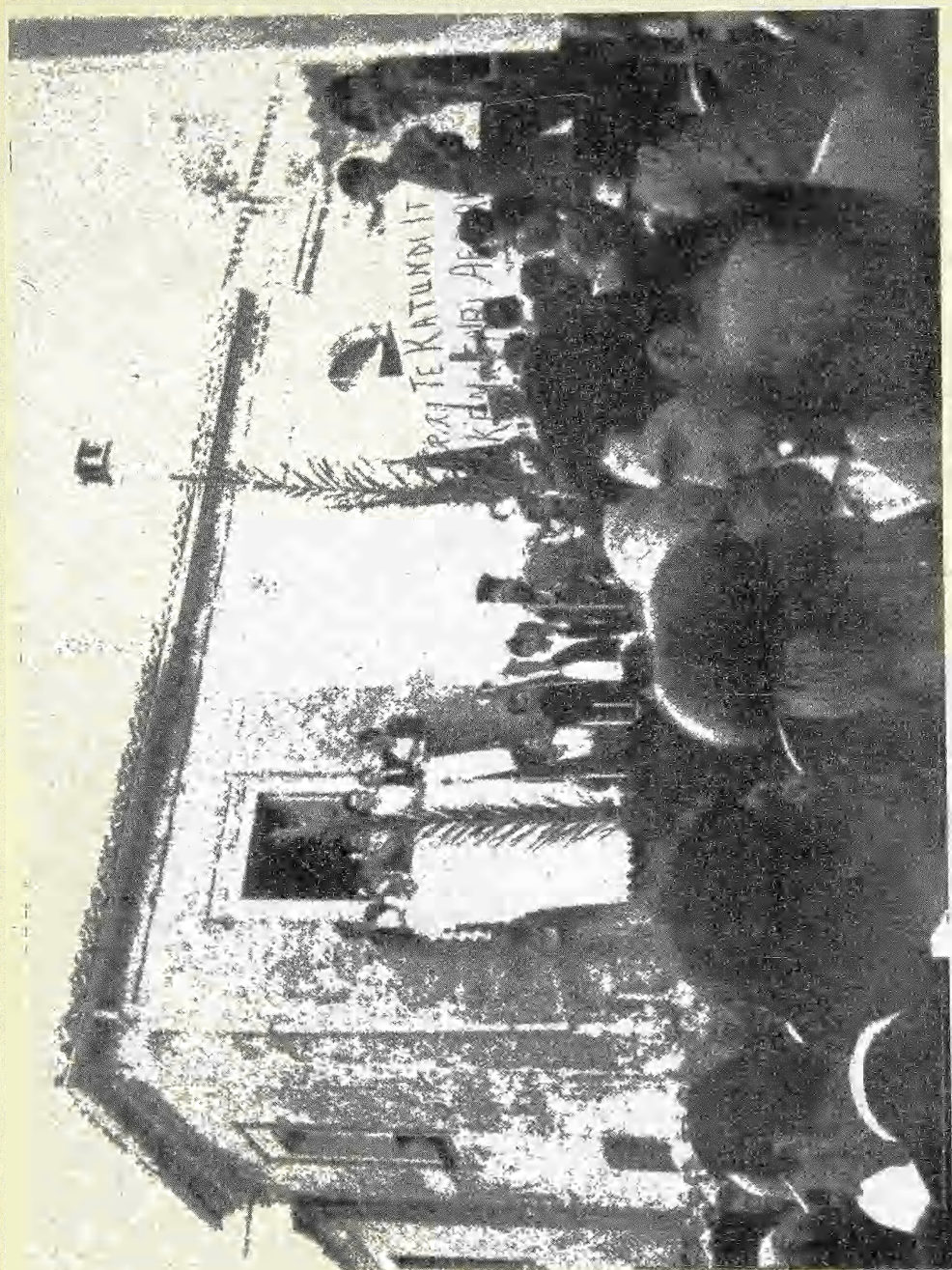
* * *

Le celebrazioni deradiane, a parer mio, non sarebbero complete e non placerebbero lo spirito inquieto del poeta, se egli oggi non vedesse ricordato colui che gli è stato vicino, ne ha condiviso gli ideali, ha sofferto delle stesse amare delusioni e si è inebriato della stessa grande e generosa illusione.

Ecco perchè io con vero piacere ho accettato l'opportuno invito rivoltomi dal comitato promotore di commemorare la figura del Marchianò. Infatti il mio animo avvertiva che, onorando la sua memoria, avrei anche onorato il Poeta a me caro, che mi ha concesso tanti momenti di rapimento nel mondo delle nobili aspirazioni e in quello sublime ed immortale della poesia.

Oggi il Marchianò ha un posto preminente nella cultura albanese: non esiste bibliografia, anche la più modesta, che non registri il suo nome. Ma, signori, sono ben pochi, anche in questo suo natio villaggio, quelli che sono consapevolmente e direttamente informati.

E' questo il mio compito: illustrare brevemente la sua personalità, le sue opere, il valore e il significato delle medesime.

Kërmimet deradjane në Makji: At Anton Bellizzi i flet popullit, në mbarim të Meshës.
 Celebrazioni deradjane a Macchia Albanese: Papas Antonio Bellizzi parla al popolo, dopo la Messa solenne.

Prof. Krasniqi flet n'Ungër.

Prof. Krasniqi parla a Lungro. Da sinistra a destra: Avv. Chiodi, Prof. Mauro, Papas Tamburi, Papas Matrangolo, Prof. Krasniqi, Avv. Ragip Frashëri e Prof. Gurakuqi.

Në Shën Mitër. Kryet e korteut qi përsjell eshtnat e Poetit.

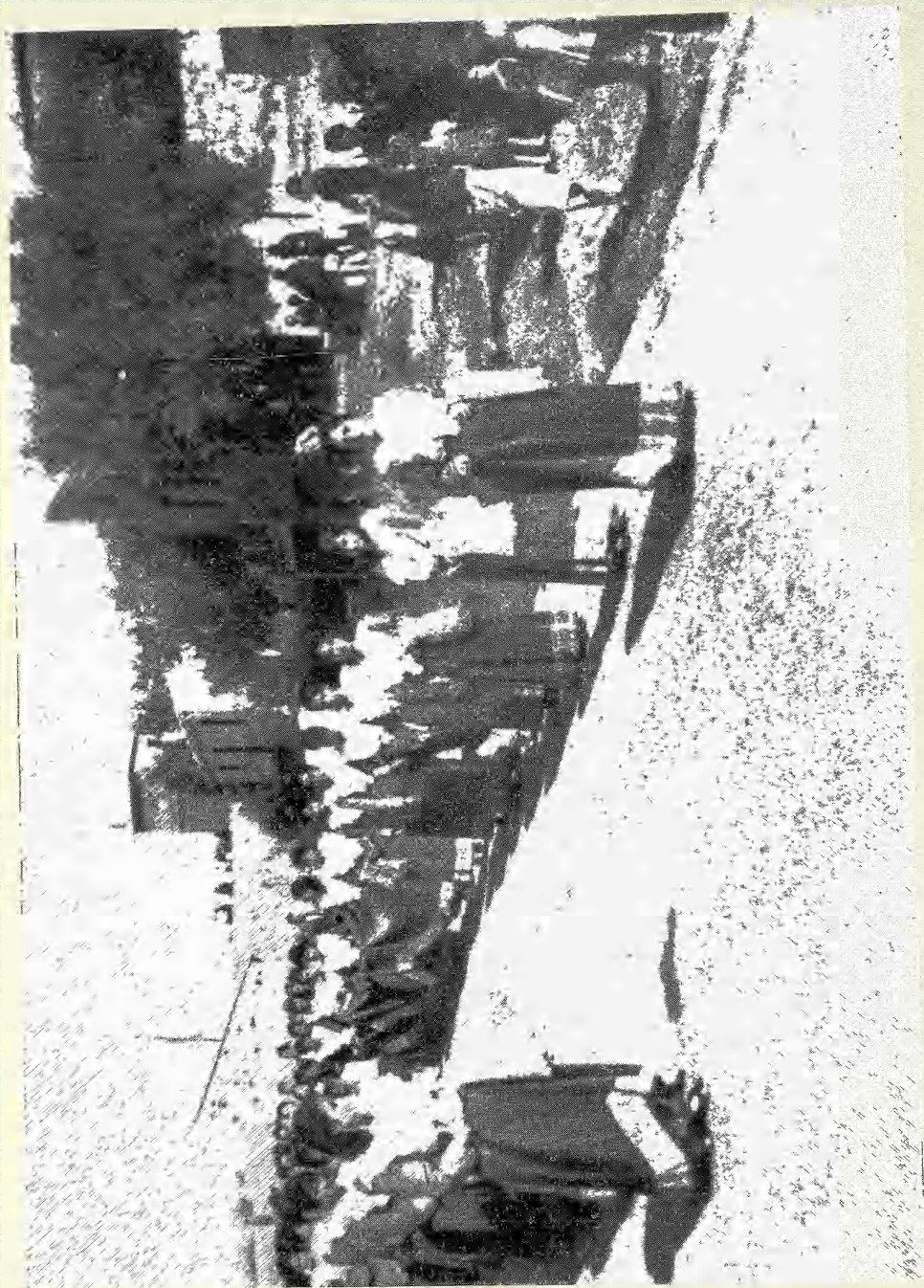
A S. Demetrio Corone. Testa del corteo che accompagna i resti del Poeta.
Da sinistra a destra: Papas Solano, Papas Esposito e Papas Tallarigo.

Në Shën Mitër. Korteu arrin në Sheshin e Pomendores.
 Il corteo giunge alla piazza del Monumento a S. Demetrio Corone.

Murgeshë arbreshe me një tubë vajzash.
 Ragazze italo-albanesi con una Suora.

Në Makji: një fazë e kremtimit.
Ragazet që precedojnë hyrjen në Macchië Albanëse.

Proprio in questa casa Michele Marchianò vedeva la luce l'8 ottobre del 1860.

Il De Rada aveva già espresso la miglior parte di sè: « il **Milosao** », gioiello di poesia, era stato pubblicato una seconda volta.

Tormentata la sua vita! E' il calvario di tutti gli uomini di genio senza mezzi e che una società più giustamente e umanamente strutturata cerca di eliminare: studi irregolari, interruzioni dolorose, ritorni appassionati con una straordinaria costanza. Infine il raggiungimento della meta e di una certa tranquillità.

↳ Basta scorrere il frammento autobiografico, amorevolmente edito dal figlio Renato Iskander, valoroso magistrato che onora a ragione la memoria della « cara immagine paterna », per farsi un'idea delle contingenze spesso drammatiche della prosa dell'esistenza.

Ma quel che risalta da queste pagine è la coscienza della sua azione (« La mia educazione letteraria e civile è frutto della mia operosità ». Noi non possiamo dargli torto) e la figura dell'uomo, un modello di giusta ambizione, di laboriosità, un esempio di quello che possano la volontà e l'intelligenza sulle forze estranee: lottare, lottare ad ogni costo pur di raggiungere la vetta.

Ecco pochi scarni dati biografici per documentare quanto detto. A 13 anni termina le scuole elementari « grandetto — com'egli stesso afferma — e sufficientemente ignorante ».

Passa poi al vetusto e glorioso Collegio di S. Demetrio, dove compie il corso ginnasiale.

Questa esperienza del « buon tempo antico » egli rievocherà in seguito con viva commozione, venata di sottile nostalgia:

« Mi ricordo con compiacenza, anzi con tenerezza delle mie gite matutine al Collegio e delle lunghe notti invernali, durante le quali, seduto insieme all'avola materna al focolare su di un sedile di legno, al lume di una lucerna ad olio, imparavo a memoria il Tasso ».

In casa Chiodi, di cui abbiamo qui tra noi il discendente, l'egregio avv. Vincenzo, entusiasta continuatore dell'avita tradizione, egli trovò non solo calore affettivo, ma anche aiuto da parte dello zio materno, Salvatore Chiodi, Provveditore agli Studi, altro nostro illustre e dotto concittadino.

Ma la prima data da sottolineare è quel del 1880, anno dell'incontro, della scoperta e della iniziazione alla cultura albanese.

« Quando a vent'anni, è il nostro autore che parla, io ottenni la licenza liceale, non potei proseguire negli studi universitari. Così perdetti un anno che fu un vero disastro ».

Noi oggi diciamo che fu invece una fortuna, come era stata una fortuna per il De Rada quell'anno felice, in cui, dopo aver conseguito la maturità, il padre lo trattenne a casa per ritemperargli il fisico nella salubre e libera vita dei campi. Come allora il poeta scopriva il mondo millenario degli avi e la sua vocazione di apostolo, e dava l'avvio alla letteratura colta albanese, così il Marchianò in quell'anno proprio dal cugino De Rada veniva iniziato alle lettere albanesi: « imparai lo studio dell'albanese, allettato ad esso dall'opera di G. De Rada, mio concittadino e parente ».

Risalgono a questo tempo le prime traduzioni dell'opera deradiana.

C'è poi la parentesi delle sue peripezie per trovare una soluzione ai problemi impellenti dell'esistenza.

Tenta di fare l'agente delle imposte, poi passa ad insegnare; al nostro interessa però ardentemente continuare gli studi: « ma questa mia carriera, che in fondo era irregolare ed ex lege, incominciò a preoccuparmi ».

Infine, dopo aver vissuto non poche dolorose vicende, consegue la laurea con « completo successo », per servirci delle sue parole.

E vince ben quattro concorsi.

Quanto sincero rimpianto per il tempo non dedicato, per motivi a lui estranei, agli studi diletti!

Ascoltiamo la sua sconsolata parola: « Le cure dell'insegnamento che mi riesce molto faticoso, i doveri della famiglia che è abbastanza numerosa, la mia impotenza economica e la presente residenza (Foggia, nel cui Liceo « Lanza » insegnò discipline umanistiche dal 1894 fino alla morte) che non offre nessuno di quei vantaggi che sono necessari a coltivare gli studi, ritardarono e ritardano enormemente il compimento dei miei ideali letterari ».

Ma ecco risorgere più viva e prepotente « l'antica fiamma »: 1900 — ormai una cosciente consacrazione ad un ideale: egli intuisce la grandezza del Poeta e fa propria la purezza della sua missione. Egli sarà il biografo, il critico del De Rada, ma anche il seguace più convinto e pugnace delle sue idee.

Quanto appassionata la sua confessione! « L'incremento degli studi glottologici, la fama di G. De Rada, che si svolgeva in un movimento ascendente, il rinverdimento della questione balcanica, la manifestazione della nazionalità del popolo albanese e l'ardente amore che mi agitava il petto per la mia patria di origine, l'Albania, mi diedero lena a riprendere gli studi albanesi, che avevo incominciato ancor giovinetto. Così ebbero origine i miei due volumi « **L'Albania** » e « **I poemi albanesi** », che, se non ottennero un successo commerciale, ne ottennero uno morale, altissimo, rivelando a molti la potenzialità intellettuale del popolo albanese e agitando la questione della nazionalità skipetara ».

La dedizione totale alla causa albanese, il nobile magistero di educatore, la laboriosa produzione critica, le cure della famiglia sono i motivi che gli danno forza e ispirazione fino alla conclusione della sua giornata terrena (8 dicembre 1921).

* * *

Se queste le esperienze e le idealità dell'uomo, quale la formazione metodologica del critico e del filologo?

Il Marchianò appartiene a quella schiera di studiosi che fiorirono nella seconda metà dell'Ottocento nel clima spirituale del realismo e che in Italia ebbero come corifeo il Carducci e che reagirono a una certa tendenza critica superficiale ed improvvisata, senza solide basi, del tardo romanticismo.

Tutti voi, o signori, sapete quanto sia grande il merito di questa scuola: essa ha esortato ed indirizzato alla lettura diretta delle opere, alla raccolta di ogni documento, di ogni notizia, di ogni particolare, che riguardassero sia la biografia che l'opera dell'autore.

E' superfluo ricordare tutti gli studiosi italiani che s'ispirarono a questi principî. Basti qui accennare al Comparetti, al D'Ancona, al Bartoli, al Rajna, al Monaci, e al grande linguista Graziadio Ascoli.

Questo l'ambiente in cui egli visse, questo lo spirito che lo informò.

Da qui l'origine delle sue ricerche e dei suoi studi, il cui elenco è quanto mai nutrito (ben 44 sono le sue pubblicazioni): e meraviglia come egli abbia potuto, in mezzo alle cure dell'insegnamento e delle preoccupazioni familiari (nove figli da allevare, che mangiavano ben altro che « bacche di cipresso », per dirla col poeta) abbia potuto, ripeto, scrivere tanto e bene.

Come non ricordare la sua opera di ellenista, secondo la tradizione del nostro Liceo, dove si coltivavano con un rigore e una serietà veramente rari le humane litterae?

Ecco lo studio sulle favole di Esopo, quello su Babrio e i suoi mitiambi e soprattutto l'ampio, diligente, sicuro lavoro sull'origine della favola greca e i suoi rapporti con le favole orientali, che suscitò l'ammirazione e il consenso di critici e storici, come il Rajna, il Pais, il Kerbaker, il Fraccaroli. Tuttavia, se la sua attività si fosse limitata a questo campo, il Marchianò avrebbe avuto senza dubbio un posto di rilievo negli studi della grecità, ma non sarebbe diventato un punto fermo ed obbligato dei medesimi.

Ma la sua fortuna, o signori, è stata, come si è detto, un'altra, quella cioè che l'ha portato a scoprire le antiche scaturigini della sua gente e l'ha consacrato ad una particolare missione anche culturale.

Così dal 1900 fino alla morte il suo impegno di studioso è tutto rivolto alle tradizioni e alla letteratura degli Albanesi d'Italia, sperimentando in questo settore le sue qualità di critico.

Il destino del critico è quello di restare nell'ombra, in secondo piano, e non a torto. Egli è colui che si vota ad essere l'umile e fedele servo della poesia, la quale, per penetrare in tutti gli strati sociali, ha bisogno di questo modesto accompagnatore, tanto spesso è vertiginosa la sua altezza.

Così intesa, la sua opera è preziosa e direi insostituibile, e per di più il critico è pago e soddisfatto di questa sua scelta e di questo suo destino. Questo accade al Marchianò!

Nell'arco di un ventennio si stende la sua produzione che ha inizio con l'opera, veramente fondamentale, « **L'Albania e l'opera di Girolamo De Rada** », edita nel 1902.

Ancora oggi chi affronta qualsiasi aspetto dell'attività multiforme del De Rada deve prendere il via di lì.

Tutta la complessa opera deradiana è sistemata minuziosamente: si trovano notizie sulla vita e sulla poesia, si pongono le basi della problematica che quest'ultima suscita (da quella di natura cronologica a quella critica ed estetica), sempre per presa diretta dal testo, letto accuratamente e onestamente, senza lasciarsi prendere da sollecitazioni impressionistiche.

Egli era infatti in possesso di ogni documento edito e andava, secondo la buona moda del tempo, alla ricerca di ogni manoscritto e testimonianza che potesse servire ad illuminare il suo cammino di critico. E' sufficiente dare uno sguardo all'indice per rendersene conto.

Dopo la biografia, la prima completa ed esauriente, dall'**Odisse** attraverso il **Milosao**, la **Serafina Topia**, la **Sofonisba**, le **Rapsodie** lo **Scanderbeg** si giunge allo **Specchio d'umano transito**; si prende in esame la lin-

gua e la metrica; si passa poi agli scritti di estetica, di glottologia e filologia, di politica e alla produzione minore. Si badi bene che la varietà degli argomenti non va a detrimento della profondità della ricerca, tanto seria e sicura è, ripeto, la metodologia del nostro autore e la conoscenza di ogni particolare.

Ma quel che va messo in evidenza è l'intuizione felice dello stesso titolo: **L'Albania e l'opera di Gerolamo De Rada**.

L'opera del Poeta è unita così a quello che è stato il suo perenne ideale, l'Albania, e dal quale essa acquista una grande significazione, nel senso che il De Rada non è stato un artista, che si sia servito della lingua albanese, come di uno strumento espressivo qualsiasi, ma è stato invece coscientemente e volutamente poeta albanese.

E' questo un dato che la critica più recente ha posto in sempre maggiore risalto. Cediamo la parola al Nostro: « quella umanità (cioè l'albanese) è scolpita come in adamante nella nuova poesia del De Rada ed è rivelata nell'opera civile di questo albanese, che in questo libro io presento all'ammirazione e all'amore di ogni uomo che pensa e che sente, di ogni uomo che ama la patria ».

E' inutile qui sottolineare quale vantaggio quest'ampia monografia di ben 400 pagine abbia recato alla conoscenza dell'opera deradiana, che per varie ragioni, come succede a tutta la nuova poesia, stentava a farsi strada, e all'Albania.

Ma egli non si fermò qui: intuì che la poesia deradiana aveva bisogno di essere tradotta in italiano per allargarle la cerchia dei lettori, avendo compreso che la traduzione del Poeta, posta a lato dell'originale, era, sebbene suggestiva, alquanto oscura.

Dava quindi alle stampe l'anno seguente, 1903, l'altro volume, i **Poemi albanesi di G. De Rada**, scelti, tradotti e illustrati. Un volume di oltre 300 pagine, in cui per la prima volta offriva al lettore un'ampia scelta di tutte le opere.

Modello di aderenza all'originale e di forma in rapporto ai tempi in cui la traduzione veniva compiuta, il libro produsse l'effetto voluto: l'opera del De Rada penetrava nella biblioteca di ogni letterato italiano, che ne acquistava in tal modo diretta conoscenza.

La sua attività procedeva ancora oltre: all'opera del critico e del traduttore si affiancava quella del folclorista e dello storico.

Ecco nel 1906 « la rondinella, carne nuziale inedito, con parafrasi, pubblicato da un manoscritto del secolo XVIII con prefazione e traduzione ».

Ecco nel 1908 le raccolte « **I canti popolari albanesi delle colonie d'Italia** » e « **I canti della Capitanata e del Molise** » (da ricordare che egli per la prima volta estende la ricerca alle comunità di queste regioni) e « **Le poesie sacre albanesi** ».

Ecco nel medesimo anno « **La politica albanese e gli stati balcanici** », con cui affronta un problema complesso, rivelando qualità e preparazione insolite, per cui il Baldacci scriveva al nostro: « Sono pochissimi in Italia che Le possono fare concorrenza! ».

Ecco nel 1913 « **Le colonie albanesi d'Italia e la loro letteratura** ». Questi gli scritti principali, trascurando altri di cui mi duole non fare alcun cenno, data la natura della mia conversazione.

Non posso, però, fare a meno di citare l'opera ancora inedita, risul-

tato di molti anni di fatica, e che senza dubbio si rivelerà di grande importanza, data la natura robusta dello studioso: « **Ricerche di etnografia e di lingua traco-illirica** ».

Una pietra miliare, quindi, gli scritti del Marchianò nella bibliografia deradiana per la serietà delle ricerche, indispensabili a chiunque si avvicini al grande poeta.

Un monito per tutti coloro che s'improvvisano critici e diventano alchimisti della poesia, spesso soltanto sfiorando la materia del loro argomento.

Un incitamento e un conforto oggi che gli studi ritornano ad un più consapevole senso storico, senza rinunciare tuttavia alle ultime conquiste della critica.

E' chiaro che ogni tipo di critica ha anche i suoi limiti; e oggi, riconosciuti i meriti di quella di cui il Marchianò fu seguace, se ne è, a ragione, scoperta anche la manchevolezza, cioè di essersi spesso fermata al lavoro preparatorio, senza penetrare nello spirito particolare della poesia e dell'arte.

Nel nostro caso certi criteri di giudizio, come quello di verificare se l'opera deradiana ubbidiva in pieno ai canoni dei generi letterari, consacrati dalla tradizione classica, o come quello dell'unità, e direi di più, anche certi suoi errori di valutazione hanno dato la possibilità al pensiero critico posteriore di scoprire la novità e la modernità della poesia.

Chi vi parla ha, anche nei suoi scritti, espresso il suo dissenso su certe posizioni chiuse e alquanto rigide, su certe valutazioni piuttosto superficiali del Marchianò, ma queste riserve non gli hanno vietato di stimare e ammirare l'attività di critico e di studioso.

E d'altra parte i limiti in ogni manifestazione dello spirito sono fatali! Non sono stati forse rettificati alcuni giudizi del nostro grande critico F. De Sanctis, riguardanti soprattutto il Cinquecento, l'Ariosto e lo Alfieri?

Noi oggi possiamo far nostre le parole rivolte al Marchianò dall'illustre studioso Guido Mazzoni: « Ella tante cose espone lucidamente e dottamente che io non posso far altro che ascoltarla imparando ».

E veramente da lui non solo noi, ma anche le generazioni future avranno ancora molto da apprendere.

Infine il Marchianò ci ha anche lasciato il più bel ritratto dell'uomo De Rada, cogliendo l'intima vita morale e religiosa del profeta, che, solo, armato della sua fede, si ergeva a paladino e apostolo di un ideale. Permettetemi, o signori, la lettura, per riascoltare la sua umana e attiva partecipazione ai grandi travagli del maestro e perchè è la sua più grande e viva celebrazione: « La figura di quest'uomo, magnifica nella giovinezza, commovente nella vecchiaia, ora è tragica e sublime. Orbo di tutti i figli, dei fratelli, della consorte, solitario nel mondo, decrepito e poverissimo, ma con un pensier che ancora l'india, appare come una quercia annosa nell'interminabile brulla campagna, cui con la folgore percossero i fati, tendente le secche e robuste rame al cielo in atto pietoso.

In un umilissimo villaggio, sperduto fra le foree calabresi, armato solo di una penna e di un sentimento, in una povera stanzetta, cui rischiarava appena un fioco lume, assiso a un rozzo tavolo, lanciava ai potenti della terra il proclama sdegnoso di un popolo, che seminava germi fecondi e commoveva l'Europa. Da quel villaggio, da quella stanzetta, da

quella solitudine, uno sciame di canzoni freschissime e possenti aleggiava e libravasi, con agile volo, per l'aria, e, commovendo i cori, commemorava le glorie e i dolori dell'Albania; di lì partiva il raggio della filologia albanese, nuova, trepida, sperante. Povero e solitario, obliato e deriso, senza conforto e spesso senza pane, ma sempre immune da ogni infermità, anche nella vecchiaia, stette ognora « come torre ferma che non crolla / giammai la cima per soffiare dei venti ».

* * *

Gentili ascoltatori, oggi è un grande giorno per noi tutti.

Noi oggi, anche se tardi, ripariamo l'indifferenza e spesso lo scherno delle generazioni passate verso il nostro poeta e verso l'operoso suo interprete, il quale a titolo di giustificazione per la comunione del ricordo, dopo quanto si è detto, può addurre l'ideale comune di vita e può ben rivolgersi con Dante al Maestro: « Vagliami il lungo studio e il grande amore / che m'ha fatto cercar lo tuo volume ».

E se i due paesi di Macchia e di S. Demetrio uniti oggi lo ricordano, egli già si è ricordato di loro, dedicando ad essi una sua pubblicazione del 1909, la quale dedica a me piace qui leggere, perchè è la sintesi di tutti i grandi amori, che hanno fatto battere il generoso cuore di Michele Marchianò:

« Agli umili villaggi / Macchia Albanese e S. Demetrio Corone / in Calabria / che videro nascere e morire / Girolamo De Rada / la cui gloria s'irraggia lontana / fintantochè dureranno / l'amore alla patria, il culto dell'arte / e le idealità della vita ».

I cittadini di Macchia e tutti gli Albanesi d'Italia hanno giusti motivi d'orgoglio, perchè proprio qui, in questa remota parte della bella italiana penisola, uomini illustri hanno avuto i natali e hanno sofferto e vissuto, ma essi hanno anche una grande responsabilità, quella cioè di imitarne la nobiltà degli ideali e la grandezza dell'azione, nella visione, s'intende, delle nuove prospettive storiche, altrimenti queste manifestazioni e in particolare le lapidi, che loro dedichiamo, sarebbero, per usare la calzante espressione foscoliana « inutil pompa e inaugurate immagini dell'Orco », vuota retorica ed esibizionismo.

Questo dev'essere il nostro proposito, o cari amici, nello scoprire la lapide, che la pietà filiale vuole qui posta come tangibile dimostrazione di ricordo, questo il proposito nello scoprire le altre dedicate al profeta e poeta G. De Rada.

Una tradizione quindi da non interrompere!

Questo l'augurio affettuoso, che io, modesto, ma sincero cultore della nostra storia, in questo giorno solenne faccio a voi tutti, a noi tutti, ma in modo speciale ai giovani, ai quali è affidata la gelosa custodia e la perennità del nostro passato.

Solo a tale condizione, riprendendo l'immagine iniziale del mio parlare, io rivedo nella fantasia le ombre dei due grandi passeggiare placate e serene per la via, che da oggi porterà il nome del poeta di Maqi, dell'Albania e del mondo — perchè lo spirito immortale della poesia è universale — e ringraziare noi tutti delle testimonianze di devota e sincera riconoscenza, che loro tributiamo, nel consapevole culto delle nostre gloriose memorie.

V J E R R S H A

nga Kosovë Rexh-Bala

E ndiejmë veten vërtë të gëzue me tue u a paraqitë lexuesave t'anë një të ri që me shise (*sens*) e shqisë (*intellect*) të trondituna nga lkundjet e kohës së sotshme dishmon në vjerrsha të veta shqetësimin e periudhës historike që të gjithë po jetojmë. Breznija, që u burrnue në mes e mbas luftës së dytë botnore, bër në vetvete vrragën e turbullimeve të përjetueme qyshë nga mosha më e njomë. Këta të rij nuk njoften ditë gëzimi apo, porsa u buzqeshi fati, pënë përshpjetjen e stuhisë shpartalluese që at buzqeshje e terratisi. Prandëj zani i tyne ka një tingull të thellë elegjië. Por poezija, qoftë shprehje mjerimi qoftë shprehje gazmendë, është një shkrim e një qllirim. Kush përdorë vargun për të shfrye mullënin e zëmrës, ai beson në jetë dhe në këthim të saj prej lotve në gaz. Lyrikat që po botojmë mund të njehen si një dituer i ngashëruem, porse jo një pohim deshpërimi. Vaji ujitë (*arrose*) rrjëjt e luleve të shpresës. « *Në terrin e vetmë — përftohen xixat — me ndezë votrat — e jetës së shafitun...* ». Këngëtari nuk e njehë veten « *darkë e drejt* » por beson në një ardhëmenë më të drejtë për gjinden shqiptare, beson në një ditë t'ardhëshme në të cillën nejt e jetës që « *thur Gordi* » do të zgjidhen « *nga t'Urtit me Kanûn* ».

Ngushullohet njëri në këto shfaqje letrare të një shpirti rinuer, i cili tue u valavitë në frymë të Kohës së sotshme nuk e mohon trashigimin e kalesës. Dalja në shesh e shkrimtarvet të ri në mërgim, dishmon se trashigimi stërgjyshuer, shtyllë e kombit dhe mproje e tij, nuk mbetet kujtim i përmallshëm dhe njëherit i shterpët i do ëndrratarvet të vjetër, por lulzon me fuqinë të re përtrise në gjakun e një breznie së rijsh që duhinat historike kanë tundë e shkundë pa cenue në të palcin gjallnuer prej kah marrin shkas rilindjet e kombeve.

Bashkëpunatorin e ri, z. Kosovë Rexh-Balën, e nxisim të rrahë udhën e krijimit letrar tue u përpjekë me hollue mjetet e shprehjes në mënyrë që m'u bër përhera më i aftë në dishmi të ndienjavet që ushqen brezi i ri, shpirti i të cilit pasqyron botën e re që po vjen tue u ngrehë mbi gërmadha t'asaj së vjetres. Pëmbajtja e poezisë së Rexh-Balës provon se ky orvatet t'a lirojë plangun jetik nga gërmadhat, por tue rrujtë të paprekun gurët e themelit.

Lundrim në një drejtim

*Ku është hana me buzëqeshje?
Ku është ylli i shpëtimit?
Gjimojnë valët me përqeshje
« Jeta thuret prej mashtrimit ».*

Kot rropatem me nxjerrë shpresat
 Nga vërshimi i mjerimit,
 Kot orvatem me ndjellë andrrat
 Nga fërflaza e tmerrimit.
 Në gurrat e lotit të mallëngjimit
 Mu lbyr shiqimi,
 Në lumin e jetës së mërgimit
 Mu mbyt gëzimi.

Trieste, 1-10-1963

Barka

Në largësit e pambërrishme të lumtunis
 S'yt lbyrin shiqimin kot,
 Në muzgun e mjerimit
 Zëmrën trus mall' i gëzimit
 E shpirti tkurret — lot,
 Në dredhën e ofshâmjes së trishtimit
 Mbi valët e tërbueme
 Shpresat lundrojnë në një barkë
 Me velat e shkyem,
 Me rremat e thyem,
 Në terrin e vetmís
 Përftojnë xixat e rradhueme —
 Kah rruga e shpëtimit,
 Apo e dreqit darkë?
 Në largësit e pambërrishme të lumtunis,
 Në muzgun e mjerimit,
 Në dredhën e ofshâmjes së trishtimit,
 Në terrin e vetmís
 Përftohen xixat
 Me ndezë votrat
 E jetës së shafitun,
 Me nxé zemrat
 E shpirtit të ngritun.

Söderköping, 15-1-1964

Mbesës Tringe

Nuk heshtin tingujt e lahutës
 Për një fëmën
 Me at ëmën
 Në kullën e futës.
 Zëmrën ndrydh vetmija,
 Shpirtin kall dashnija —
 Në kallndor në veri
 Borën përqark kam shkri
 Me ofshâmjet e mjerimit.

Nuk heshtin tingujt e lahutës
 Për një jetë të shafitun
 Me flakë të hutës
 E plang të plaçkitun
 Nga njerzit e shitun.
 Zëmrën ndrydh vetmija
 Shpirtin kall dashnija —
 Me flakën e mallëngjimit
 Atdhetar
 Shkrihet akulli polar.

Söderköping, 20-2-1964

Zgjidhja

Gardhiqet e jetës me nej thur Gordi
 E n'çdo shteg të sajë shtratin ngreh Prokusti,
 Të Mëdhejt me shpatë çelin shtegun,
 E t'Urtit zgjidhin nejt me Kanûn.

Göteborg, 26-4-1964

Përkundjet e agimit

Në zemër
 Lumnija vallzon gjallnisht
 Kur trollit
 Ftyrën mërdhez agimi,
 Në sy
 Gëzimi lulzon larmisht
 Kur trollit
 Shiqimin pref kaltrimi,
 Në buzë
 Qeshja fërflon freskisht
 Kur trollit
 Ballin puth shkëlqimi.

Göteborg, 5-7-1964

Rropatjet e muzgut

Shpirti im zhytet në vlime të kobëshme
 Dhe digjem prâjshëm nga idhnimi —
 O sa i keq është përvlimi.
 Shpëtim është djegja e honshëme.
 Yjt rrallohen në kafshim të natës,
 Ditët shtohen në puthje të shterngatës;
 Gjysën e jetës shafiti terri,
 Shum dit të vranta fërflloi tmerri.

*Ku është drita
E shpëtimit?
Kur vjen dita
E gëzimit?*

Göteborg, 5-7-1964

Vallja e heshtjes

*Fjalët mbyten në vërshimin
E agimit,
E heshtja vallzon në sheshin
E mjerimit:*

*Ofshâmët e shpirtit —
Melodí e shurdhët
E fyllit të thyem,*

*Gjâmët e zemrës —
Rytem i ngutshëm
I defit të shkyem.*

Göteborg, 8-8-1964

Andrra ime

*Dëshiroj
Të vallzoj
Me dashnín time
Mbi shtrojën e përhimë
Të naltimit
Prej kuqrimit
T' agimit
Deri në zbémjen e muzgut
E mandej prej kësaj deri ke tjetra
Në vizllimin e hyjvet
Përciellë prej kangës
Së jetës
Së ré —
Kjo është andrra ime:
Nji jetë mbi rê.*

Sibräcka, 4-10-1964

CELEBRAZIONI DERADIANE IN CALABRIA

di VINCENZO CHIODI

« **Gjaku in' i shpishur sot këtu mblidhet** » stava scritto a caratteri cubitali al di sopra del palco dove i gruppi folkloristici di buona parte delle colonie albanesi della provincia di Cosenza presentarono i canti e le danze della tradizione e delle antiche memorie. Infatti il mondo albanese trovò occasione di riunirsi e di fraternizzare nel nome del Poeta arbresh che 150 anni prima era nato in Macchia col divino mandato di ridestare il sentimento nazionale albanese sopito nel secolare servaggio ottomano.

L'idea di celebrare Girolamo De Rada venne suggerita dal **prof. Ernest Koliqi** e trovò subito entusiastiche adesioni. Venne costituito un **comitato organizzatore** formato dal sindaco di S. Demetrio Corone **Dott. Angelo Bugliari**, dai presidi del Liceo-Ginnasio e della Scuola Media **professori Tarantino e Mazziotti**, dal Rettore del Collegio Italo-Albanese di S. Adriano **prof. Avv. Giovanni Cava**, dal **Dott. Giuseppe Marchianò** Uff. Sanitario del Comune, dal Giudice **dott. Achille Marchianò**, dal **prof. Stanislao Vetere**, dall'**Avv. Giuseppe D'Amico** V. Pretore, dall'Arciprete di S. Demetrio **Papas Giorgio Esposito**, dal parroco di Macchia **Papas A. Bellizzi**, dal **prof. Demetrio Mauro**, dal **Dott. Demetrio Macrì**, dall'universitario **Bellucci Francesco** ecc. Al sottoscritto venne affidato l'incarico di coordinare il lavoro organizzativo mentre le funzioni di segretario e di cassiere vennero assunte rispettivamente dal **prof. Mauro** e da **Papas Esposito**.

Il **Comitato d'onore** comprendeva i nomi delle più spiccate personalità della diaspora e del mondo culturale albanese, di vescovi, di parlamentari, di autorità provinciali ecc.

Il lavoro organizzativo non fu lieve ma il Comitato trovò l'entusiastica adesione degli ambienti culturali e soprattutto dei profughi schipetari sparsi in tutto il mondo. Aiuti giunsero da New York, Bruxelles, dalla Francia, dalla Turchia, dall'Arabia Saudita ecc. L'elenco dei donatori sarà pubblicato a parte. Giunga intanto ad essi il vivo ringraziamento del Comitato.

Le celebrazioni sandemetresi erano state precedute da una conferenza tenuta nell'Università di Roma dal chiarissimo professore **Padre Giuseppe Valentini**. La conferenza, alla quale assistettero numerose personalità della cultura, conseguì lusinghiero successo.

Nel corso delle celebrazioni tenute in Cosenza dalla « **Dante Alighieri** » per onorare **Gioacchino da Fiore**, il 20 settembre il **prof. Koliqi** tenne una conferenza nel magnifico salone del municipio messo a disposizione dal sindaco avv. Stancati. L'oratore, colla forbitezza di linguaggio che lo distingue, seppe puntualizzare la personalità del De Rada mettendo in risalto l'opera letteraria, patriottica e politica del Vate albanese. Alla manifestazione erano presenti alcune centinaia di soci della « **Dante** » venuti da ogni parte del mondo. Così il nome del De Rada e la sua opera pode-

rosa poterono inserirsi, con degna solennità, in una celebrazione a carattere internazionale e l'Albania poté ridestare l'interesse del mondo della cultura.

Poi giunsero le vibranti giornate di ottobre e S. Demetrio visse ore d'indicibile entusiasmo!

Personalità giunsero da ogni parte: da New York il **prof. Rexhep Krasniqi**, da Bruxelles il sig. **Tahir Zajmi**, dall'Arabia Saudita, il **prof. Nexhemedin Qorrailiu**; da varie parti d'Italia l'**Avv. Ragip Frashëri**, **Kolë B. Mirakaj**, **Don Prênk Ndrevashaj**, **Isa Ndreu**, **Taf Previzi**, **Albert Akshija**, **Gjon Pjeter Gjomarkaj**, **Met Gjinali** ecc. nonché il **prof. Karl Gurakuqi** dell'Università di Palermo, l'**On. Dott. Rosolino Petrotta** presidente del « Centro Internazionale di Studi Albanesi » di Palermo, il **dott. Renato Marchianò**, il **prof. Giuseppe Schirò** ordinario di Bizantinologia dell'Università di Roma, il **prof. Giuseppe Gradilone** della stessa Università, la signora **Pia Schirò** oltre al **prof. Ernest Koliqi**, ideatore ed animatore delle celebrazioni.

Il 9 ottobre il **prof. Gurakuqi** tenne in Lungro una conferenza che riscosse larga messe di consensi per ricchezza di spunti critici e commosso tono sentimentale. L'oratore venne presentato dal rev. papas G. Stamati arciprete del paese. Infine il **prof. Krasniqi**, nella sede del Dopolavoro ove venne offerto un vermout, disse bellissime parole nella lingua della sua terra riuscendo a comunicare al folto ed attento uditorio il calore del suo entusiasmo e della sua fede nei destini della patria albanese. Malgrado l'inclemenza del tempo, molte persone giunsero dai paesi vicini. La mattinata di sabato 10 ottobre venne dedicata alla celebrazione del centenario della nascita dell'insigne letterato e albanologo **prof. Michele Marchianò**, nativo anche Lui di Macchia, primo e illuminato interprete dell'opera deradiana. Il Marchianò venne ricordato dal **prof. Giuseppe Gradilone** con un discorso molto apprezzato per elevatezza di stile, calore e densità di concetti. L'uditorio — davvero imponente per qualità e quantità — coronò il discorso con calorosi applausi ed ebbe espressioni di stima per il **dott. Renato Marchianò**, magistrato, figlio del celebrato, venuto da Milano per assistere alle onoranze. Nella casa ove nacque venne murata una lapide che porta incise le seguenti parole, dettate dal figlio Renato: **In questo umile villaggio — in questa casa — nacque — l'8 ottobre 1960 — MICHELE MARCHIANO' — il sol che del De Rada comprese il dir.**

Seguì l'inaugurazione di una lapide-ricordo nella casa ove nacque Girolamo De Rada e un discorso, tenuto dall'**Avv. Siniscalchi**, sulla vita e le opere del poeta.

Nel pomeriggio dello stesso giorno, nel salone del Collegio Italo-Albanese gremitissimo di persone venute da ogni parte, il **prof. Giuseppe Schirò**, ordinario di bizantinologia nell'Università di Roma, tenne una conferenza sul De Rada e la letteratura albanese. Lo Schirò che fece i suoi primi studi nel nostro ateneo ricordò, con toccanti parole, gli anni della sua adolescenza operosa e il suo primo insegnante, **prof. Giovanni Baffa**. Il ricordo commosso e riconoscente per un vecchio maestro che scaturiva dal labbro di un alunno assunto ai fastigi dell'insegnamento universitario riuscì a dare alla cerimonia un tono d'indimenticabile pathos.

Sarebbe troppo arduo sintetizzare il contenuto della conferenza del **prof. Schirò**. La profondità dei temi trattati con impareggiabile competenza e altezza di sapere sono di quelli che non possono esporsi con

pochi tratti. Il lettore potrà leggere il lavoro dello Schirò in questo numero della rivista.

La sera stessa, i resti di Girolamo De Rada, racchiusi in una artistica urna di quercia, dal cimitero di S. Demetrio Corone vennero portati nella chiesa di S. Adriano e posti fra le millenarie colonne del tempio Niliano. Le celebrazioni si conclusero nella giornata di domenica 11 ottobre.

Il sole splendido del più terso autunno volle offrire il suo contributo di luce e di calore all'apoteosi del poeta che aveva cantato, con versi di intramontabile efficacia, la bellezza dei nostri panorami. L'urna contenente i resti, sollevata da personalità albanesi e arbreshe, venne posta su su di un'automobile scoperta fra le bandiere italiana e albanese e circondata di alloro. Un folto stuolo di ragazze e giovani indossanti il fastoso costume facevano scorta all'urna. Seguiva un lungo corteo di personalità, autorità e popolo.

Giunti nella piazza principale del paese, i resti partirono per Macchia Albanese seguiti da un corteo di circa trecento automobili e pullmans. Alle porte del villaggio deradiano, tutta la cittadinanza era ad attendere i resti mortali del Poeta che, dopo 60 anni, tornava fra la sua gente. **« Priu te katundi it, Këngëtar'i Arbërit ».**

Dopo il rito religioso officiato all'aperto e il discorso del parroco di Macchia Papas Bellizzi, tenne l'orazione ufficiale l'on. dott. Rosolino Petrotta. Infine l'on. **Gennaro Cassiani**, insistentemente invitato, pronunciò un entusiasmante discorso di circostanza. Poi i resti mortali vennero tumulati nella chiesa di S. Maria di Costantinopoli e coperti da una lapide che porta incise le seguenti frasi:

KËTU PUSHON

JERONIM DE RADA

KËNGËTAR'I SHQIPËRIS

UDHËHJËKËS I PAR'I LIRIS KOMBËTARE

Il pomeriggio di domenica fu allietato dagli splendori del folklore arbresh. La piazza del Monumento ai Caduti era gremita all'inverosimile da una folla che superò ogni previsione. Nove paesi albanesi avevano mandato le proprie rappresentanze. Aprì lo spettacolo il gruppo di Macchia che si esibì in dolcissimi canti popolari. Seguirono i gruppi di Firmo, Eianina, Frascineto, Civita, Lungro, S. Giorgio Albanese, Vaccarizzo, S. Cosmo Albanese. Chiuse il gruppo di S. Demetrio Corone con un nutrito programma di recitazioni, canti e danze. Allo spettacolo volle assistere anche S.E. Cassiani. L'on. Berlingieri, intervenuto alle cerimonie antimeridiane, dovette allontanarsi per impegni indilazionabili.

Sentiamo il dovere di ricordare la sig.na Rachele De Bellis, presidente dell'Azione Cattolica, la quale disse brevi ma significative parole di saluto agli intervenuti, la sig.na Prof. Assunta Salimbeni che seppe, con impareggiabile grazia, presentare il programma del gruppo sandemetrese, la sig.na Baffa Lucia che recitò il Primo canto del Milosao nel testo albanese, l'universitario Giulio Baffa che recitò la traduzione italiana nel testo di Michele Marchianò, la sig.na Rosina Provenzano e il giovane Patitucci Vincenzo che si esibirono nella recitazione di brani tratti dal II canto del **Milosao**, rispettivamente nel testo albanese e nella traduzione curata dal prof. Gradilone e nella **Canzone di Bosdare** nella traduzione

del prof. Koliqi. Il numero più applaudito e più apprezzato fu quello del simpaticissimo Francesco Fusaro che seppe trarre, da rudimentali strumenti di canna da lui stesso costruiti, dolci e antiche melodie albanesi.

I cori cantati dal gruppo riuscirono molto interessanti e vennero freneticamente applauditi. Si distinsero le sorelle Pignataro dalla bellissima voce flautata.

Impareggiabile presentatore dello spettacolo l'universitario Giulio Baffa.

Pronunziò infine vibranti parole di ringraziamento il prof. Ernest Koliqi.

L'entusiasmo che scaturì dalla festa è davvero indescrivibile. Ma il maggiore successo delle celebrazioni posa nell'incontenibile commozione degli Albanesi profughi dalla Madre Patria che trovarono, in quelle vibranti giornate, il calore dell'affetto fraterno e poterono vivere, anche se per breve tempo, in un'atmosfera simile a quella della terra lontana.

Ecco il testo in albanese di alcuni canti eseguiti dal coro di S. Demetrio Corone:

KËNGË ARBRESHE

Nanì që më léve

*Kur shkonj ka udhit q'eca bashk'me tija
shërtonjë se nuk jë më afër mua,
kujtonjë sa ish e ëmbël miqërija
e m'erren sýt e lott më vén si krua.*

*E kisha pasur bes' se mir' më donje,
se njer' që grisej gjella me mua rinje.
Po ishin t'rreme fjalit që më thonje,
e rreme dashurija q'për mua kinje.*

*Nanì që m'lëve gjith gëzimet rán
e kështu vete tue grisur vet-hén!
Prirem e siellem si një i shkret' pa fán
si dallanisha që buari folén.*

*Edhe kam bes' se kur me njetër rri
përpara sývet umbren t'ime ké.
Te praku zëmres ndien lipisi
se t'puthurat që dhám të vinjen nxé.*

D. Prenk Ndrevasaj në mes Arbresheve në Makji.

D. Prenk Ndrevasaj a Macchia in mezzo a un gruppo di ragazze italo-albanesi.

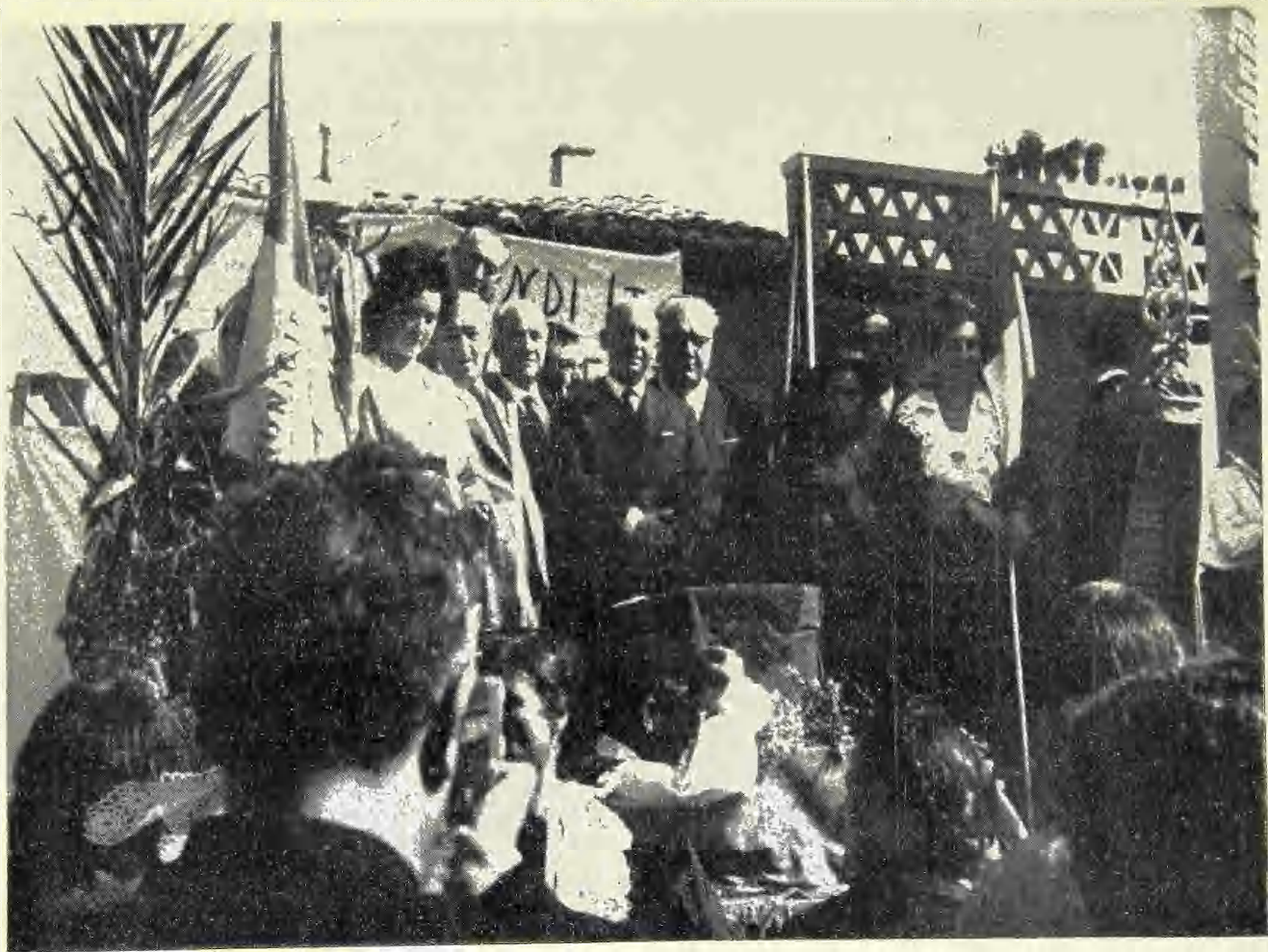
Vajzat e Makjit tue pritë arrijtjen e korteut.

Ragazze di Macchia Albanese in attesa del corteo.

Prof. Krasniqi me të mbesën e Poetit.

Il Prof. Rexhep Krasniqi, Pres. del Comitato Libera Albania, con la nipote del Poeta.

Mbas Meshes kremtore në Makji.

Sul palco dopo la celebrazione religiosa, fra le due ragazze che reggono le bandiere albanese e italiana.
da sinistra a destra: Prof. Gurakuqi, Dr. Renato Marchiano, Prof. Sciro e Prof. Rendi.

Prof. Converso paraqet në Cosenza prof. Koliqin.
 Prof. Converso, presidente Provinciale della Società «Dante Alighieri»,
 presenta il Prof. Koliqi al Congresso di Cosenza

Prof. Koliqi përkujton De Radën në Palermo.
 Il Prof. Koliqi commemora il De Rada a Palermo. Da sinistra a destra: Padre Valentini,
 il prof. Bruno Lavagnini, Koliqi, on. Rosolino Petrotta e il prof. Karl Gurakuqi.

Tek fiku monatill

Tek fiku monatill
me një panare të hollë
faqja të nkuqenej si mollë
kur fliqt i mblidhnje ti.

Oi - oli, oli - olà:
em zëmrrën se pra te jà.

Mblodhe njizet e dy
i treti ti ja të rà,
një trim ti ja të pá
u kalar e u sheh më ashtu.

Oi - oli etj.

Ti rinje për atej,
u rinja për këtej:
shlova një gur te timba
se te adunarçe ti.

Oi - oli etj.

Guri vate te fusha
e shkoi një draguljë,
kur ti vash' gjalprin pé
« Mëmë » thrrite e u qase ka u.

Oi - oli etj.

Kur gjegji se thërite
jat'ëm' mbjana u kalàr.
Mos dë të vdeç vràr?
Ka ime-biljë çë do?

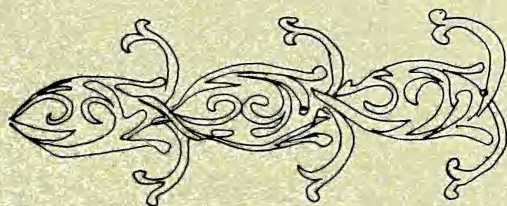
Oi - oli etj.

Oi Zonjë, kjò kopile
zëmëren m'e shpoi:
yn-Zot këtu e dergoi
se t'e përpigënjá u.

Oi - oli etj.

E jëma ruajti vajzën
q'u kish zbardhur te çera.
Oi biljë, ndë t'erdhi hera,
mërr trimin që do ti.

Oi - oli etj.

GIROLAMO DE RADA

di CESARE MINICUCCI

Molto si è scritto, specie in questi ultimi tempi, in occasione del cinquantenario della morte di Girolamo De Rada nato a Macchia Albanese, frazione di S. Demetrio Corone, il 29 novembre 1814 e morto, nonagenario, a S. Demetrio Corone il 28 febbraio 1903, da diversi giornali, e in modo particolare dalla « Cronaca di Calabria » con articoli rievocanti la nobile figura del De Rada, a firma di Domenico Cassiano, dell'avv. Genaro Capalbo, e molti anni fa dall'avv. Luigi Carci (1) sullo stesso giornale (n. 35 del 1939) e sul « **Messaggero** » di Roma del 29 luglio 1939 da Leopoldo Marchese da Nocera Terinese, che trattò della vita e delle opere di questo poeta e vaticinatore dei destini d'Albania.

Anche a me, ammiratore della molteplice attività del De Rada, come poeta, patriota, filologo, giornalista, grammatico, e valorizzatore della lingua, dei costumi, delle tradizioni albanesi, sia consentito di rendere un modesto e sincero omaggio alla venerata memoria di tanto uomo, riferendo notizie sulla sua vita, raccolte a Macchia, e accennando alla interessantissima corrispondenza epistolare che egli ebbe, per molti anni, con il Conte Angelo De Gubernatis, professore nell'Istituto di Studi Superiori di Firenze (oggi Università) e con Niccolò e Gerolamo Tommaseo.

Visitai nel 1940 la casa, a Macchia, dove nacque il De Rada, allora abitata dal nipote Giuseppe De Rada. Trovai una lapide in marmo, che doveva essere murata sulla facciata della casa e che portava incisa questa epigrafe: « Nell'anno MDCCCXIV — Qui nacque Girolamo De Rada — Poeta massimo di nostra gente — Fondatore della letteratura albanese — Morì in S. Demetrio Corone — Nel MCMIII — Omaggio del Comm. Chinigò prof. Francesco I^o Podestà di S. Demetrio Corone ».

* * *

Sopra il portone della casa è scolpito sulla pietra lo stemma gentilizio della famiglia De Rada: lo scudo porta in alto due stelle, in basso tre fasce trasversali.

In Macchia, nella chiesa parrocchiale di S. Maria di Costantinopoli, è la cappella della Madonna del Buon Consiglio, di patronato della famiglia De Rada; in basso dell'altare è lo stemma gentilizio. A destra dell'altare è sepolto Michelangelo De Rada, figlio di Girolamo. Una lapide

1) Il CARCI ripubblicò, ampliato e rielaborato, l'articolo del '39 nel vol. « **Voci del passato** », Cosenza, 1940, pp. 75-79.

in marmo, sormontata dallo stemma di famiglia, murata sulla parete, reca una iscrizione in lingua albanese, che viene così tradotta: « Riposati tranquillo in Chiesa, Michelangelo, figlio mio. Passasti i 18 anni come stella cadente. Gli occhi videro senza crederlo da dove è uscita questa disgrazia. Solo hai portato la più grande sciagura nel cuore dei genitori. Girolamo De Rada MDCCCLXXIII ». Di questa chiesa fu parroco il padre di Girolamo, il quale ebbe due fratelli, Costantino e Camillo, che fu parroco a Lecce, ma in seguito fece ritorno a Macchia. Girolamo sposò Maddalena Melicchio, dalla quale ebbe tre figli, Giuseppe, Michelangelo e Rodrigo. Giuseppe è l'autore di una grammatica albanese composta e pubblicata con l'aiuto del padre.

Rodrigo intraprese la vita militare, poi sposò ed ebbe tre figli, Giuseppe, Michelangelo e Leonida.

Da un nipote del poeta, a nome Rodrigo, ebbi allora per ricordo una fotografia di Girolamo De Rada, con affettuosa dedica, firmata, in data 7 marzo 1940 (la fotografia è quella qui riprodotta); nonchè alcune pubblicazioni di Girolamo De Rada, e cioè il giornale « La Bandiera d'Albania » (**Fiàhuri Arbërit**), in lingua albanese e italiana, il cui n. 1 è del 20 luglio 1883, pubblicato a Corigliano Calabro, poi stampato a Cosenza fino al 15 novembre 1887; un numero del giornale « **L'Albanese d'Italia** » diretto dal De Rada, che si stampava a Napoli nel 1848; « **Il testamento politico** », estratto dal giornale « **La Nazione Albanese** », a. VI, n. 18; lettera a stampa a Giovanni Stamile in S. Giacomo, in data 25 gennaio 1865; discorso in morte di Mons. D. Domenico Bellusci, Vescovo di Sinope in S. Adriano, morto il 2 marzo 1833, stampato a Napoli nel 1838 ecc.

Nel Collegio italo-albanese di S. Demetrio Corone è murata una lapide in marmo, sormontata dall'aquila bicipite in bronzo, con questa iscrizione: « Qui — Girolamo De Rada — Le classiche e l'itale muse — Giovinetto educarono — All'arte all'ideale — Qui — ad umile magistero — il suo spirito invitto — Traeva la carne nonagenaria — Eroicamente concludendo — La vita e l'opera — Ond'ebbe — L'inculta lingua albanese — Ali pel canto — La sparsa gente albanese — L'idea gli auspicò la meta — D'una patria e d'una storia ».

Molto interessante è la corrispondenza epistolare di Girolamo De Rada col conte prof. Angelo De Gubernatis e con Niccolò Tommaseo, corrispondenza che si conserva nella Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze. Dalle lettere si rilevano notizie precise sulla vita e sulle opere del De Rada, e anche si apprende in quale stima era egli tenuto da letterati, poeti e scrittori illustri suoi contemporanei. La prima lettera scritta da Corigliano al De Gubernatis in Firenze è del 1 gennaio 1870, per abbonamento alla **Rivista Europea**; altra del 29 maggio detto anno riguarda la stampa della grammatica albanese del figlio; altra, del 5 dicembre 1872, per l'invio di due copie delle **Rapsodie Albanesi**, una dell'**Antichità della Nazione Albanese** e due copie del primo libro del poema « **Skanderbeg** »; in data 29 settembre 1873 invia le **Poesie Albanesi** per il recapito al fratello del De Gubernatis, console in Albania; seguono altre lettere con cui invia la grammatica albanese, una raccolta del giornale « **Bandiera d'Albania** » (**Fiàhuri Arbërit**) ecc., altre 35 lettere dal 1870 al 1900; nonchè una scheda compilata dal De Rada per essere incluso nel « **Piccolo Dizionario degli scrittori illustri contemporanei italiani** » per cura di Angelo De Gubernatis, dalla quale risultano queste notizie: « Dal

1868 al 1874 il De Rada diresse il ginnasio di Corigliano e cominciò la edizione dello « **Skanderbeg** », che cessò col VI libro. Del '74 è un poema albanese, ora riordinato. E la I^a parte fornita è ricomparsa nel **Fiàmuri** 1884. Nella sua poesia la più fresca realtà è fusa con l'ideale come nell'arte greca. Nel 1881 pubblicò il libro politico di cui il Waterland di Vienna disse: « la critica di De Rada annichila il governo rappresentativo ». Dall'80 all'86 pubblicò la rivista albanese il **Fiàmuri**, che tornò all'Albania il sentimento di sè. Nel 1893 pubblicò in prosa italiana la tragedia **Sofonisba**. Nel 1890 il Governo fondò per lui una cattedra di albanese nel collegio di S. Adriano. (Nacquè) in Makja Albanese il 29 nov. del 1814, di casa indipendente da tre secoli. Fu educato nel collegio albanese di S. Adriano. Vi entrò a novembre del 1823 e ne uscì in agosto 1834. Nel 1837 prese parte a mano armata nel tentativo rivoluzionario delle Calabrie (22 giugno) e nel 1839 fu nelle carceri di Napoli. Nel 1848 fondò il giornale **l'Albanese d'Italia**, indipendente da partiti e che ne' fatti napolitani di quell'anno ebbe la parola più vera e più volte decisiva. Nell'agosto del 1836 pubblicò il **Milosao**, poemetto albanese. Nel 1833 di nuovo in albanese dieci canti della **Serafina**. Nel 1844 le prime divinazioni dell'identità degli **Albanesi co' Pelasgi**, ampliate ed acclerate nel 1893. Nel 1848 le **4 Storie albanesi del secolo XV**. Dal 1863 al '65 pubblicò le **Rapsodie popolari albanesi** e i **Principi d'estetica**, in cui il Bello è detto un riverbero della Rettitudine e Benevolenza costituenti la qualità dell'animo nel mondo; è virtù essere la difesa e conservazione di queste qualità. Per opera di Prati e Tommaseo fu senza saperlo nominato Cavaliere dei SS. Maurizio e Lazzaro nel '64». Le lettere scritte da Girolamo De Rada a Niccolò Tommaseo sono 65 e vanno dal 1847 al 1874; qualcuna di esse fu pubblicata nella « **Autobiologia** » (meglio **Autobiografia**) del De Rada. Altre dieci lettere furono scritte a Girolamo Tommaseo, figlio di Niccolò. Le lettere che il De Rada aveva ricevuto da Niccolò Tommaseo furono restituite a Girolamo, a richiesta dello stesso, dopo la morte del padre. Sono in tutto 42 lettere, custodite ora, nella Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze, in due cartelle con la segnatura Tomm. 178. 22-23 e Tomm. 119. 10.

Molto lusinghieri i giudizi espressi da letterati e scrittori sull'opera, specie poetica, del De Rada.

Anselmo Lorecchio, che fondò e diresse per oltre venti anni il giornale « **La Nazione Albanese** », così scrisse di lui sulle « **Cronache...** » del De Gubernatis (2): « Girolamo De Rada è stato quel che si dice un'anima. Nato e vissuto in una colonia albanese, possedeva in modo superlativo quella che è caratteristica degli albanesi: l'amore istintivo alla propria razza. Egli era fermamente convinto che il popolo al quale apparteneva, discendesse in linea retta dai divini Pelasgi, cantati da Omero, e però le tristi condizioni presenti del popolo albanese, costretto a vivere parte disperso pel mondo, parte sotto un ingrato governo che gli nega ogni beneficio di progresso civile, gli fecero fremere l'animo dalla prima giovinezza fino alla estrema vecchiaia. Il popolo albanese, nella mente di Gerolamo De Rada, se poteva vantare una così illustre e gloriosa discen-

2) A. LORECCHIO - **Gerolamo De Rada**, in « Cronache della civiltà elleno-latina », Roma, a. II (1903), n. 4-6, p. 95.

denza, era però il più misero dei popoli: non aveva una letteratura che valesse ad impersonarlo tra le altre nazionalità tranne pochi canti popolari che si tramandavano da padre in figlio. Ed egli raccolse e pubblicò questi canti, che gli apparivano come parti intelligenti, in cui si rifletteva la vita ed il destino della nazione, e creò d'altra parte veri monumenti d'arte albanese coi suoi poemi **Milosao**, **Serafina Thopia**, **Skanderbeg di mala ventura** ecc. La lingua albanese era povera e incolta, ma Gerolamo De Rada seppe arricchirla e pulirla talmente, da esprimere con essa ogni più delicato affetto, ogni più profonda concezione della mente. Epperò i suoi poemi, da quel cuore dei cuori che fu la principessa Dora d'Istria (**Elena Ghika**) furono salutati come l'aurora del giorno d'Albania. Nelle sue produzioni poetiche il De Rada ha un'arte tutta sua, non improntata a questo o a quello dei poeti antichi e moderni, talchè alla pubblicazione (1836) del suo poemetto **Milosao**, V. Hugo credè ravvisare il tramonto della poesia romantica. Le forme con cui rappresenta la natura esterna o veste i suoi fantasmi poetici, sono del tutto nuove e originali. Così per dire che erano trascorsi molti secoli, egli dice: « **la terra aveva mutato querce e nuove acque inazzurravano il mare** »; per lui le fanciulle « **parevano quattro bionde e mature spighe** » e l'amante « **cipresso tra i signori** » e l'adolescente « **cresceva di giorno in giorno come la luna piena** ». Le produzioni poetiche del De Rada non hanno raccolto i favori dell'aura popolare, ma hanno ottenuto verdeti di lode e di ammirazione da critici e da poeti insigni. Max Müller, l'illustre orientalista di Dresda, ha chiamato il De Rada il Macpherson dell'Albania; Lamartine gli scriveva: « La poesia è venuta dalle vostre rive (alludendo al Pindo) e vi deve ritornare ». F. Mistral, l'Omero di Provenza, scrivevagli ancora: « Vos créations son pleines de charme, de fraîcheur et de calme évangélique ». Antonio de Samogy, il venerando capo dei radicali ungheresi, scrivevagli del pari: « Ella realizza le parole di Orazio: ut pictura poesis... Ho trovato nelle sue poesie un cielo terrestre ».

Il De Rada fu elogiato dal prof. Antonio Scura, il quale scrive (3): « ... il nostro più grande poeta, colui che della sua vita fece un apostolato per divulgare ed esaltare le memorie del « disperso sangue albanese », fu Girolamo De Rada, che si diè anzitutto a raccogliere quelli che ancor sopravvivevano degli antichi canti albanesi: li ripulì, li integrò ed in bell'ordine li dispose in un volumetto cui diede in titolo di **Rapsodie Albanesi**, e che pubblicò la prima volta nel 1866 in Firenze con la collaborazione di Niccolò Jeno dei Coronei da S. Demetrio Corone... ».

Interessanti sono i due volumi del prof. Michele Marchianò, biografo e critico del De Rada: « **Poemi Albanesi di Girolamo De Rada** » (Trani - 1903) e « **L'Albania e l'opera di Girolamo De Rada** » (Trani - 1902). In quest'ultimo volume (pag. 212), sono riportati giudizi autorevoli sulla opera poetica di Girolamo De Rada, del De Gubernatis, di Alessandro Poerio, del Dorsa, dello Straticò, del Bugliari, del De Martino, del Cecchetti, dello Schirò, del Bonghi e di altri. Vittorio G. Gualtieri tradusse in italiano il **Milosao** « **Milosao - romanzo lirico di Girolamo De Rada** » (Carruba - Lanciano, 1917), preceduto da lunga introduzione sulla vita e

3) A. SCURA - **Gli Albanesi in Italia e i loro canti tradizionali**, New York, 1912, citato anche da L. ALIQUO' LENZI - **Dizionario degli scrittori calabresi**, p. 114.

l'opera del De Rada. Oreste Camillo Mandalari in una conferenza, poi pubblicata: « **Girolamo De Rada precursore della nuova Albania** » (Roma - maggio 1939), esalta la gigantesca figura del De Rada come vaticinatore della nuova Albania (4).

Domenico Mauro, pure da S. Demetrio Corone, patriota, cospiratore, poeta, dantista, uno dei Mille, fu amico di Girolamo De Rada, e suo grande ammiratore. A lui indirizzò un carme di ben 480 versi, intitolato: « **A Girolamo Rada** (sic). **L'autore dolente per gravissima sciagura** » (5), composto a Napoli nel 1834, in occasione della morte del padre del Mauro. Rivolgendosi al De Rada dice: « O dolce amico, se narrar mi ascolti — il mio penar; se ti contristo alquanto; — tu mi perdona: meco ancor, mel credi — piccola parte del mio duol dividi... ».

Il nome di Girolamo De Rada sarà ricordato sempre con venerazione in Calabria, specie nelle colonie italo-albanesi.

Firenze, agosto 1954.

4) O. C. MANDALARI - **Girolamo De Rada precursore della nuova Albania**, Roma, Archivio Storiografico dei reduci di guerra, Sezione di cultura albanese, 1939. Del MANDALARI cfr. anche **Gli Italiani per l'indipendenza della nazione albanese**, Roma, 1936 e **L'Albania nell'opera di A. Lorecchio**, Roma, 1939.

5) D. MAURO - **Poesie varie**, Napoli, 1864, p. 158 e segg.

Abbiamo pubblicato la redazione definitiva dello scritto di **Cesare Minicucci**, che aveva introdotto qualche modifica e qualche aggiunta nel testo del '54, con l'intenzione di pubblicarlo in volume con altri lavori apparsi in periodici e riviste e divenuti ormai quasi introvabili.

ALBANESI D'ITALIA!

La rivista « *Shëjzat* » (Le Pleiadi) entra, col prossimo numero, nell'anno IX della sua vita. Essa mette in risalto i vostri valori spirituali e conduce continue ricerche nel campo delle vostre suggestive tradizioni popolari. Insigni cultori di albanologia pubblicano in « *Shëjzat* » saggi di vivo interesse storico, letterario, filologico ed etnologico. Chi desidera rendersi edotto della propria origine, della nobiltà dei prischi padri e delle vicende che li portarono nella ospitale terra italiana, basti che sfogli le pagine della rivista per rimanere soddisfatto. Un gruppo di scrittori, con grandi sacrifici, tengono vivo questo periodico dedicato agli studi albanesi. Aiutate la loro attività culturale. Abbonatevi e procurate abbonati alla rivista che tanta parte delle sue pagine dedica a voi.

CESARE MINICUCCI E I CARTEGGI DI DE RADA

nella Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze

di ANGELA MINICUCCI

Nel corso del 1953, in occasione del cinquantenario della morte, Gerolamo De Rada fu ricordato a Cosenza e in Calabria con conferenze e con scritti vari apparsi nella stampa locale.

La celebrazione del grande albanese di Calabria non si inquadrò allora in una serie di manifestazioni a carattere nazionale e internazionale quali sono le recenti, organizzate con programmi a largo respiro e con la partecipazione di insigni studiosi, per il 150° anniversario della nascita del poeta. La rivista **Shêjzat**, che negli anni successivi doveva divenire centro di fervidi interessi culturali per merito del prof. Koliqi, maestro insigne e impareggiabile animatore di ricerche e di studi nel campo affascinante dell'albanologia, non era ancora nata. La Calabria non dimenticò allora il suo grande figlio e, pur senza le larghe risonanze delle celebrazioni di quest'anno, ne rievocò la figura e l'opera, come le circostanze permettevano. In quel periodo Cesare Minicucci condusse attente ricerche nelle biblioteche fiorentine ed ebbe la ventura di scoprire, nella Biblioteca Nazionale Centrale, i preziosi carteggi fra il De Rada e Angelo De Gubernatis e fra il De Rada e Niccolò e Gerolamo Tommaseo, sui quali abbiamo di recente letto alcuni scritti nel numero speciale di **Shêjzat** dedicato al Poeta.

Dei carteggi il Minicucci diede notizia in un lavoro che, pubblicato il 1954 nella « **Cronaca di Calabria** », benemerito periodico consentino particolarmente caro allo studioso, e ristampato il 1958, riappare ora in questa rivista (1).

Attraverso questo scritto di Cesare Minicucci gli albanologi e i lettori di **Shêjzat** potranno rendersi conto, oltre che della grande benemerita che egli si è acquistata nel campo degli studi albanologici, della passione di studioso e dell'amore per le memorie storiche della sua Calabria, che distinsero la sua vasta e molteplice attività culturale. Proponendomi di trattare in seguito di altri suoi notevoli contributi agli studi albanologici, aggiungerò ora pochi altri particolari.

Il Minicucci scrisse sul De Rada quando, lasciata da molti anni la Calabria, si volgeva alla sua terra con tutta la sua nostalgia di studio-

Cesare Minicucci

so e di uomo. E' caratteristica dei suoi scritti del periodo fiorentino, accanto alla trattazione storica, la rievocazione del mondo calabrese della sua giovinezza e della sua maturità. La pagina intrisa di serena malinconia e viva di interessi culturali e umani profondamente connessi, si colora della sua spiritualità e acquista una sua particolare suggestione. Egli volle che il suo scritto sul De Rada fosse pubblicato in occasione del I° Congresso Storico Calabrese, che si svolse a Cosenza dal 15 al 19 settembre 1954 e ne fece distribuire un gran numero di copie ai congressisti, perchè gli studiosi interessati alla storia calabrese fossero informati dell'esistenza dei carteggi da lui rintracciati. Nella Mostra dei giornali e periodici calabresi dell'Ottocento allora allestita contribuì largamente alla rassegna, nel quadro della storia e della cultura calabrese, della storia e della cultura degli Albanesi di Calabria con l'invio della sua raccolta del « **Fiàmuri Arbërit** », dei numeri da lui posseduti dell'« **Albanese d'Italia** », dell'« **Italiano delle Calabrie** » ecc. e di documenti, cimeli, stampe.

Anche alla Mostra documentaria sul Risorgimento, organizzata a Cosenza per il II° Congresso Storico Calabrese, inviò documenti e pubblicazioni riguardanti gli Albanesi di Calabria. In entrambe le mostre fu esposto anche il suo scritto su Gerolamo De Rada.

Il 1958 lo fece ristampare nella « **Rassegna Calabrese** », che si pubblica a Corigliano Calabro, perchè questa località è particolarmente legata al ricordo del poeta, che da Corigliano, dove dirigeva quel **ginnasio liceale**, inviò almeno 17 lettere a Niccolò e almeno 1 a Gerolamo Tommaseo, alle quali si devono aggiungere le altre scritte ad Angelo De Gubernatis.

Dispiace ora e rammenta non vedere ricordati per niente il suo lavoro e la sua autentica benemerita nello scritto recente della dott. Giglio (2). E tuttavia tornano consolanti alla memoria le parole che Egli scrisse in un anno lontano, a conclusione di un articolo nel quale aveva dato notizia di un considerevole numero di pergamene da lui rinvenute e studiate nell'Archivio Capitolare di Cosenza: « Ho voluto accennare al contenuto di alcune pergamene per dimostrarne l'importanza e per additare agli studiosi di storia una fonte quasi inesplorata per le loro ricerche » (3).

E insieme alle serene parole paterne ci conforta la certezza che questo fascicolo di **Shêjzat**, presentando agli studiosi e agli Albanesi che raggiunge dappertutto nel mondo lo scritto di Cesare Minicucci, susciterà per il suo autore l'interesse e la simpatia che egli ha meritato per l'amore portato al poeta e per la sua attività nel campo degli studi albanologici.

1) C. MINICUCCI - **Un grande Poeta albanese - Gerolamo De Rada**, in « Cronaca di Calabria », Cosenza, a. LII (1954), n. 46 dell'11 settembre 1954; ristampato nella « Rassegna Calabrese », Corigliano Calabro, a. X (1958), p. 6 e segg. — Sul Minicucci cfr. M. J. MINICUCCI - **Bibliografia degli scritti di Cesare Minicucci** con premessa biografica, estr. da « Calabria Nobilissima », Cosenza, a. XII (1960), pp. 115-123; A. MINICUCCI - **Cesare Minicucci storico del patriottismo calabrese**, in « Cronaca di Calabria » a. LIX (1961), n. 85; **Ricordo dello storico Cesare Minicucci**, ibidem, a. LXI (1962), n. 3; **Cesare Minicucci nella Deputazione Calabrese di Storia Patria**, ibidem, a. LXI (1963), n. 34; **Cesare Minicucci giornalista e studioso**, in « Corriere di Reggio » Reggio Calabria, a. IX (1962), n. 3.

2) E. GIGLIO - **Realtà umana e sguardo interiore di Gerolamo De Rada**, in « Shêjzat », a. VIII (1964), n. 7-8-9-10, pp. 275-279.

3) C. MINICUCCI - **Le pergamene dell'Archivio Capitolare di Cosenza**, in « Parola di vita », Cosenza, a. VIII (1932), n. 22. Fra queste pergamene, che il Minicucci ordinò compilandone il catalogo, si trova un diploma di Ferdinando I relativo alla convocazione di un parlamento a Foggia: cfr. C. MINICUCCI - **Per la spedizione contro i Turchi di Otranto. Diploma di Ferdinando d'Aragona all'Arcivescovo di Cosenza**, in « Parola di vita », Cosenza, a. VI (1930), n. 24.

Nota della Redazione. — Alcune affermazioni della Prof.ssa Angela Minicucci riguardo ai carteggi De Rada, richiedono qualche chiarimento. Che spetti al compianto Cesare Minicucci il merito di aver scoperto quei carteggi nella Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze non resta ormai alcun dubbio. Ne sono inoppugnabile testimonianza le notizie particolareggiate ch'egli per primo dà, nell'articolo qui ripubblicato, non soltanto sulla loro esistenza ma anche sul loro contenuto. Quindi noi vogliamo assicurare alla figlia, di cui comprendiamo e ammiriamo l'affetto filiale, che le benemeritenze del padre nel campo dell'albanologia, finora in verità sconosciute agli studiosi di tale disciplina, saranno tenute nel debito conto dagli Albanesi. La Prof. Minicucci promette di farci conoscere gli altri contributi che l'opera paterna arrecò agli studi albanologici e noi saremo ben lieti di ospitare nelle pagine di **Shêjzat** quanto ella c'inverrà su tale argomento. Il nostro pubblico riconoscimento dei meriti del Minicucci non diminuisce però affatto la grande portata del contributo che la Dott.ssa Emilia Giglio ha recato all'albanologia con la sua brillante tesi di laurea in occasione del 150° anniversario della nascita del grande Poeta di Makji di cui arricchisce e irrobustisce la biografia sulla base dei carteggi deradiani custoditi a Firenze. Non si tratta di una scoperta, bensì d'una « riscoperta ». L'appassionata indagine del Minicucci sulla attività patriottica e letteraria degli **Arbreshë** (Italo-Albanesi) e i suoi articoli densi d'importantissime notizie al riguardo, pubblicati com'erano in riviste e giornali locali, purtroppo non ebbero nessuna eco nel campo albanologico. Non ci risulta che qualche studioso ne faccia menzione: passarono del tutto inosservati. La « riscoperta » dei carteggi da parte della Giglio avvenuta, per un complesso di fortunate circostanze, proprio nell'anno delle grandi celebrazioni deradiane, mise in evidenza non soltanto la importanza dei carteggi, ma anche le benemeritenze ignorate o dimenticate del Minicucci. Quindi, rimanendo inalterati i meriti della Giglio, siamo ben lieti di esprimere alla signorina Maria Jole Minicucci, bibliotecaria della Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze, la nostra viva gratitudine per la generosa e orientatrice assistenza accordata alla nostra alunna Giglio nella raccolta del materiale per la sua tesi di laurea, gratitudine che estendiamo anche alla Prof. Angela Minicucci per averci procurato preziose informazioni sulle diligenti ricerche di suo padre riguardanti gli studi albanesi.

E. K.

Kujtimi i De Radës në Sicili

nga KARL GURAKUQI

Morën fund kremtimet në kujtim të 150 vjetorit të lindjes së Poetit të madh arbresh të Kalabris, Jeronim De Radës, qi patën fillue në Romë me konferencën mjeshtrore «*Girolamo De Rada nella letteratura e nella storia albanese*», mbajtur në verën e këtij vjeti në selin e Fakultetit të Letravet t'Universitetit të Romës nga Prof. Zef Valentini. Konferenca u botue në faqet e numrit të posaçëm të revistës «*Shëjzat*» (korrik-tetuer 1964, faqe 234-251), kushtue krejtësisht fytyrës së ndritur të Kângatarit të Maqit. Çfaqjet e ndryshme për nderim të tij u zhvilluen në disa bashkësi arbreshe të Kalabris, në Lungro me konferencën e Karl Gurakuqit (9 tetuer), në Macchia Albanese (vendlindja e Poetit) me fjalimet e Dr. Mario Siniscalchi-t, të Prof. Giuseppe Gradilone-s, të famullitarit të vendit At Antonio Bellizzi-t, të Dr. Rozolin Petrotës dhe të ish-ministrit të postavet e të detaris tregtare, deputetit arbresh Gennaro Cassiani-t (10 tetuer), në Seminarin arbresh të Shën Mitrit me ligjeratën e Prof. Zef Skiro-it nga Contessa Entellina, e më në fund me çfaqjet madhështore folkloristike të katundevet arbreshe, në të cilat u çquen vallet kombtare të vashavet të mveshuna me kostumet e vendit (me 10 tetuer në sheshin e madh të Shën Mitrit, ku morën pjesë më shumë se 10.000 vetë). Së mbrami, gjindja kërkoi fjalën e Prof. Ernest Koliqit, i cili me gojtarin e vet të zakonshme elektrizoi të gjithë të pranishmit.

Arbreshët e Kalabris u dhanë dorën vëllaznore Arbreshvet të Sicilis dhe deshtën që kremtimet deradjane të vijojsin e të përfundojshin në Palermë, ku është Selija e Qendrës Ndërkombtare për Studimet Shqiptare, tue i caktue këto kremtime në Ditën e Madhe të kombit t'onë, në 52 vjetorin e ngritjes së Flamurit. Mendim shumë i pëlqyeshëm! Dita e 28 Nândorit e këtij vjeti u kremtue si asnjë herë tjetër. Për ata që e jetuen do të mbesë e pashlyeshme në kujtesë për shumë e shumë kohë!

Simbas programit të përgatitur nga Kryesija e Qendrës së Studimevet Shqiptare, në sallën e thezavet t'Universitetit të Palermës, me 28 Nânduer n'orën 18, përpara njëj publiku të zgjedhun Arbreshësh, Shqiptarësh dhe personalitetesh të rrethet kulturore të qytetit, t'ardhun me shumicë, Prof. Ernest Koliqi, i ftuem nërgut nga Roma, lexoi konferencën «*Poezi dhe realitet në jetën e në veprat e De Radës*». Koliqi në këto kohët e fundit ka folë e ka shkruar mbi Poetin Arbresh, tue e trajtue nga shumë pikëpamje, por tue qënë se repertori i tij mbi ket argument është i pasun, nuk që friga që të përsëritej. Me gojtarin e vet të shqueme, me zotnimin e plotë t'italishtes e të themës së ndërmarrun, diji të mbajë të zgjueme për një orë rresht vemendjen e ndigjuesvet. Prof. Valentini u paraqiti këtyne Koliqin, tue qitë në shesh meritimet e tija në fushën e studimevet shqiptare e të poezis.

Në mes të ndigjuesvet ishin pranë, përveç të tjerve, Emzot Zef Perniciaro, epishkopi i Arbreshvet të Sicilis, Prof. Bruno Lavagnini,

mis i qendrës së Studimevet, në përfaqsi të Presidit të Fakultetit të Letravet, Prof. Giuseppe Cocchiara-s, në pamundësi të mirrte pjesë, Nënprefekti i Palermës, Comm. Riccobono, Nënproveditori i Studimevet të qytetit, Comm. Prof. Tullio, Prof. Falzone i Universitetit, Rektori i Seminarit italo-arbresh, Emzot Mandalà, Drejtori Didaktik, Prof. Teruso, Prof. Carnesi, profesjonistë, priftën dhe mësues me shumicë, ashtu edhe një grup zojushash arbreshe në kostumet e pasuna kombtare. Në tryezën e Kryesis ishin në të dyja anët e ligjeratarit të ditës Prof. Lavagnini, Prof. Valentini, Dr. Petrotta dhe Prof. Gurakuqi.

Sikursë tashmà është bërë zakon në Ditën e Flàmurit, menjherë mbas fjalimevet n'Universitet, mbarë gjindja u drejtue në Kishën e Arbreshvet « Martorana », ku At Zef Valentini, i mveshun me petkat kishtare të ritit bizantin, këndoi meshën në gjuhën shqipe, përcjellë nga kori arbresh i vajzave të Pjanës, qi bájshin kostumet e bukura të vendlindjes.

Mbas lutjevet qi i u drejtuen Perendís në kishë për fatet e Shqipnis, u shtrua një darkë shoqnore në restorantin e hotelit « Sole » në qendër të qytetit për njëqind e më vetë; ndërmjet të të ftuemvet dalloheshin zoja me petka mbrëmjeje, zojusha me petka kombtare, personalitete të jetës shoqnore e kulturore të qytetit, miq e dashamirë të Shqipnis dhe dy përfaqësuesit e Arbreshvet të Kalabris, At Gjergj Esposito, famullitari i Shën Mitrit me Advokatin e ndritun Dr. Vincenzo Chiodi, miq të Qendrës së Studimevet, të dy burra të dalluem në botën arbreshe kalabreze. Në mes një gote dhe tjetre urimi për Atdhën e largët, u ngrejt në këmbë kori i vajzave, i cili këndoi hymnin e Flàmurit dhe këngë të tjera shqipe e arbreshe, të përcjelluna prej brohorimevet të të pranishëmvet. Z. Gjoni Gjemarkaj, mis i kryesis së Qendrës, foli italisht tue theksue rëndësin e Ditës së Flàmurit e tue i urue Shqipnis liri, fat e lumni. Darka u zgjat në një atmosferë dashamirsije dhe entuzjazmi deri n'orët e vona të natës.

Simjet, Dita e Pamvarsis shqiptare u kremtue ngjitas me përvjetorin e De Radës në të gjitha katundet arbreshe siciljane, gjá qi nuk është bërë më përpara. Të nesërmën e festës, me 29 nënduer, në Piana degli Albanesi, në sallonin e Seminarit, stolisë me flámujt shqiptarë dhe italianë, At Zef Valentini ndëshëm, por me kompetencë të rrallë, vëni në dukje anët më të spikatuna besimtare e poetike të prodhimtaris letrare të Poetit. Çfaqja në Pjanë u mbyll me një drekë të shtrueme nga Drejtori i Shkollës Agrare t'Etënvat Baziljanë, At Djoniz Zito, me një bujarí qi na kujtoi mikpritjen shqiptare: bukë e krypë e zemër, kafe, duhan e llafe nën hijen e Flàmurit kuq e zi.

Mbasdreke, oratorët e shenuem morën rrugën për në katundet e caktueme, kush më afër e kush më larg, për t'u folë vëllazënvat arbreshë mbí rëndësin e këtyne përvjetorve. Në të njëjtën orë, d.m.th. n'orën 18 të ditës 29 të nëndorit, u zhvillue ceremonija e rasës, me pjesëmarrjen e popullit dhe t'auktoritetevet në Contessa Entellina (Kuntisë), ku, në sallonin famullitar foli Karl Gurakuqi, në Palazzo Adriano Ernest Koliqi, në Mezzojuso Papas Matteo Sciambra, në Santa Cristina Gela zojusha Paola Cusimano. Simbas relacjonevet të misavet të Qendrës qi morën pjesë në këto çfaqje, në secilën koloní kremtimet u zhvilluen në një atmosferë gëzimi e kënaqsije, i u urue Shqipnis qi të mundet t'a rimarrë veten e të vihet në rrugën e popujvet liridashës.

Nji meritim i posaçëm n'organizimin e zhvillimin e të gjitha çfaqjeve i përket Klerit Arbresh, i cili nuk u kursye për t'u dhënë shkëlqimin e duhun, tue vù në dispozicion lokalet e veta e tue bâ propagandë në mes të popullit për të marrë pjesë me shumicë në të. Si përherë, rrotull qindvjetevet të kalueme, Kleri arbresh e tregoi veten të dëjë për misionin e vet kishtar e atdhetar; ky ká dijtë të ruejë deri sot gjuhën dhe zakonet shqiptare pranë Arbreshvet. Jemi të sigurtë se këtë rrugë do të ndjekin edhe sot e mbrapa!

Canto XIV del «MILOSAO»

Sull'albero, davanti alla sua casa,
il gufo venne e incominciò a cantare.
Si destò la fanciulla e schiusi gli occhi
capì l'ora, dal raggio della luna
che entrava, argenteo, nella sua stanzetta.
Da i rami della pergola matura
che faceva da cimasa alla finestra
guardò, mentre giocava con le foglie,
il brillar della stella mattutina.
E la madre, al suo lato, sussurrava:
— Figlia, che pensi? Tu statti sempre assorta
in tuoi pensieri, e par quasi che stia
per consumarsi il filo di tua vita. —
Con sorriso appassito ella guardò
poi disse: — In un leggero sogno vidi
una pianura interminata, immensa,
senza mar per confine, con in alto
il sole che splendeva da Re superbo.
E mi sembrava d'esser di quel luogo
da un tempo ormai sfuggito alla memoria.
Ma il vento mi portò, chiara, una voce:
« Affrettati, fanciulla, l'ora passa
Godi la vita sotto questo sole.
Discenderai, senza più desideri,
un giorno sotto terra ad oscurarti ».
E la madre: — Guarisci o mia diletta
questa tristezza che t'invade il cuore.
Andrai, così, tu sposa in altra casa,
bella, leggera di serenità,
e, prima che la morte comparisca,
rinnoverai tua vita nei tuoi figli.
— E qual conforto avrei d'esser guarita,
o madre, se del tempo che m'avanza
padrone dovrei fare uno straniero? —
Disse. E una lacrima molle velò
i teneri e socchiusi occhi cilestri.
Ed il pensiero suo malinconioso
affondò nella notte sonnolenta.

Tradotto da EMILIANO BENINCASA

«*POESIE*» di Domenico di Giura

di E. K.

Il Barone Giovanni di Giura ha inviato a « **Shêjzat** » un volume di poesie del suo stretto congiunto **Domenico di Giura** (1804-1882) pubblicato nel 1955 in ricca e splendida veste tipografica, in una edizione di soli trecento esemplari numerati, dalla Tipografia del Senato del Dott. Bardi. La famiglia **Jura** o **Giura** trae la sua origine da nobili Coronei, che Carlo V trasportò nell'Italia Meridionale in seguito alla caduta di Corone nel 1499 in mano turca. Ma i lontani antenati derivano certamente dalla regione scutarina o dai dintorni, poichè il casato dei Giura esiste tuttora e rappresenta uno dei più antichi e rinomati della città di Scutari. L'Arcivescovo di Durazzo, mons. Pietro Giura, morto nel 1940, proveniva da quel casato. Prima della sua elevazione a titolare della Archidiocesi di Durazzo, egli fu per lunghi anni parroco di Scutari. Queste notizie date da P. Valentini, competente in materia, sono riportate nella prefazione del volume.

I Giura in Italia si divisero in vari rami. Ebbero titoli e privilegi da Carlo V e resero insigni servigi nel governo, nella magistratura e nell'esercito durante cinque secoli al paese che li ospitò. Come tutti gli Italo-albanesi anche i Giura dettero un ardente contributo di pensiero e d'azione al movimento risorgimentale italiano. Rosario Giura, valoroso giuriconsulto e alto magistrato, morì esule a Nizza nel 1854. In un torrione della facciata del Palazzo dei Giura in Chiaromonte (prov. di Potenza) è murata la seguente lapide commemorativa: « **Quì patì la carcere — Giovanni di Giura — per aver piantato l'albero della libertà — nel 1799 — Il generoso ardimento fu esempio ai figli Giosuè, Giuseppe, Domenico — che per amore di Patria — affrontarono l'ira del Borbone — a ricordo — la famiglia pose — 1899** ».

Lunga è la serie dei Giura che si distinsero nella nuova patria di adozione, l'Italia, a cui dedicarono tutte le proprie energie, senza dimenticare la patria d'origine. Una lapide a Maschito, grosso borgo italo-albanese nella prov. di Potenza, posta in onore di Rosario e Luigi di Giura nel 1912 fa chiara testimonianza dell'attaccamento dei Giura alla terra degli avi: « **Perchè fossero di civile esempio e di nobile ammaestramento alla terra natale sempre memore delle prime sue genti quì scampate per amor di libertà dall'oppresso Regno d'Albania** ».

Domenico di Giura, appassionato cultore di studi letterari e filosofici, tenne per molto tempo in Chiaromonte una scuola privata, di vasta risonanza, alla quale convenivano giovani dalla Lucania e dalla Calabria e donde uscirono molte illustri personalità. Vestì l'abito sacerdotale e tutta la sua vita la spese nell'educazione dei giovani e nel culto della poesia. Subì persecuzioni, carcere ed esilio poichè anelava ad una Italia libera e unita. Le sue liriche, raccolte in volume dal nipote Barone Giovanni, ri-

specchiano la sua anima ricca di generosi impulsi. Doviziosa è la gamma dei motivi svolti con costante cura della forma. Predominano naturalmente quelli fondamentali dell'amore di Dio, della patria e della famiglia, ma non mancano delicate annotazioni introspettive. Fra i componimenti di argomento storico ve ne sono che spiccano per vigore di concizione e rara perizia di espressione. In altre affiora una sottile vena satirica.

Noi siamo riconoscenti al Barone di Giura, che continua fedelmente le nobili tradizioni del suo storico casato, per l'affettuosa attenzione con cui segue la nostra opera la quale ha anche fra i suoi precipui scopi quello di porre in rilievo i valori della diaspora albanese. L'opera di Domenico di Giura, anche se scritta in italiano,pregna com'è d'impulsi atavici, onora la nostra stirpe per i suoi accenti di alta spiritualità, come la onora l'attività culturale del Barone Giovanni, vice-presidente centrale della Società « Dante Alighieri ».

RICORDO DELLA PATRIA D'ORIGINE

... Una vela, una vela! — ...

... Oh potess'io

Su quella poppa assidermil Sublime
Quasi cigno che spazia infra gli stagni
Del gelido Caistro, in grembo all'acque
Spiega la pompa di sue gonfie vele,
E le tempeste sfida ... E perché mai
Non mi è dato bear l'avido sguardo
Fin là del mar su que' lontani senì,
Onde il sorriso affacciasi de' colli
Di una libera terra? Oh chi mi addita
Del Pindo i giochi, di Tesprozia i campi,
E le vette di Suli, onde s'udia,
Quasi un ruggito di leon fremente
Un dì tuonar di Bozzari la voce
Su le trepide valli, alto argomento
Di strage e di terrori all'infedele?
Pace, o stanza di prodi; il Ciel ti rese
Del valor la mercede. Eterna serba
Di libertà lo scettro, e taccian mute
Le gare de' tuoi figli: è ver che troppo
Stillan di pianto, e la pietà lo accoglie
De' martiri nell'urne, e le ferite
In ciel ne bagna de' tuoi spenti eroi.

dalle « Poesie » di Domenico di Giura, pagg. 31-32

Nji letër për Merushen

nga SH. M.

Sot është Njizeteti Nanduer, është Dita e Flamurit. Un po e festoj, por mendjen e kam atje, ke ajo dita që festova pranë teje.

Atë ditë ti kishje veshë çitjanë të bardha me kamba kadifeje të qendisme me gjymysh e temina të verdha. Nji xhup i kuq kadifeje, po ashtu i qendisë, të mbështillte krahnuerin. Mbi krye kishje nji shamije çfardoje, por plot ishte edhe ajo me të qendisme mundaftshi dhe bedëna varë rreth e përçark. Nga supi i djathtë e deri ndën sqetëllën e majtë trupin t'a përshkojshin dy kordhela mundaftshi, nji i kuq e i gjënë, nji i zij e i ngushtë. Unë ç'pata veshë atë ditë? Kofsharë shajaku të bardhë, qendisë me gajtana të zijë. Mbi supe kishje jakucën. Qeleshen mbi krye e kishje të bardhë si bora, me nji shqiponjë të zezë në mest. Edhe un kishje dy kordhela, nji i kuq e i gjënë, nji i zijë e i ngushtë, nga supi i djathtë ndën sqetëllën e majtë.

Ti edhe un mbajtëm flamurë n'atë Ditë Flamuri, ti ate të shkollës femënore, un ate të shkollës mashkëllore. Kur hecëshim, ti ishje në krye dhe udhëheqeje vajzat e shkollës t'ate; un ndiqja vajzat, në krye të bashkënxanësve të mijë dhe të nxanësve të klasave tjera të shkollës t'eme. Të rreshtuem, ti me vajzat përpara e un me djemt mbropa, hecëm nga fushat e shkollave deri ke Sheshi Bashkís.

Merushë, nuk duhet të vijë keq pse po të them të drejtën: atë ditë asnjeri nuk po i shëkonte sytë e tuej të kaltërtë, faqet e kuqe dhe leshnat e verdha.

Muë? Muë s'po më shëkojshin as rrobet, as qeleshen, as edhe opingat me xhufka plot bojna që kishje mbathë atë ditë.

Njerzija shëkonte vetëm drejtë flamurevet atë ditë; atij që mbaje ti dhe atij që mbaje un.

Atyne flamureve dikush i hoqi kasketën dhe dorën e djathtë e vue mbi zëmër, dikush i u përulë dhe ashtu i kërrusëm qëndrojmë deri sa kaluen, dikush mbërtheu dy thembrat e këpucëve dhe tue qëndruar i shtangët vue majat e gishtave të shuplakës ngrime në cep të ballit.

Kishte flamurë varë kudo atë ditë, në ballkonet e zyrvet, në dyerët e dyqanevet, në dritaret e shtëpijave; por njerzit po shëkojshin vetëm drejtë flamurevet t'ona, atij që mbaje ti dhe atij që mbaje un. Edhe flamuret t'onë ishin si të tjerët, të kuq me nji shqiponjë të zezë në mest; por ne po i mbajshim të ngritëm, të ngritëm naltë nga duert të njoma, nga duerët e gjeneratës parë që po mësonte Shqip, në shkollat Shqipe, në Shqipërinë e lirë.

« Këto janë filizat t'onë », tha nji plak, të cilit, ndërsa buzët po i rrëqetheshin, nji pikë loti filloj ti rrokëlliset mbi faqen e rudhëme. Më tepër nuk e pashë, pse ke qoshja e parë ne e këthyem rrugën.

Ke Sheshi Bashkís, mbushë në të katër anët me harqe dafinash e

flamurë, dikush mbajti një fjalim, disa i ranë muzikës, dikush dha llokume e sheqerna, disa shtinë fyshekzarrë, dikush të përgëdheli ty e dikush më përgëdheli muë, disa bërtitën. Bërtitën të gjithë: « Rroftë Flamuri, Rroftë Shqipnija ».

Merushe, ti edhe un atë ditë i përshkuem të gjitha rrugët e qytetit me flamurë ndër durr, ti atë të shkollës femnore, un atë të shkollës mashkëllore. Të dy flamuret ishin fringo të rijë ndër durrët t'ona, por të vjetër në mendjet e atyne që na i vuen ndër durr; ishin kuq e zij e të bukër për sytë t'onë, por akoma plot gjak në kujtimet e atyne që po shifshin.

Kah do që shkuem njerzit ishin të heshtëm dhe me heshtëje shëkojshin drejtë dy flamurevet t'onë të rijë, ndër durrët t'ona të njoma. Edhe një gjë tjetër vuna re atë ditë, njerzit që shëkojshin drejtë flamurevet, herë herë shëkojshin edhe drejtë qiellit, dukesh se kur luteshin. Po luteshin me të vërtetë: « Të rrojë Flamuri, të rrojë Shqipnija, të rriten të rijtë t'onë në paqë, lumtëni, dituni, liri e begati ».

U ndamë moj Merushe, ti atje e un këtu. Na kanë ndamë valët, por zëmrat i kemi, sot si atëherë.

A t'a merr mendja që edhe ne, ti edhe un, si të vjetrit atëherë, të shëkojmë drejtë flamurevet; ti drejtë atij që mbanë në zëmër, un drejtë këti që kam endë në murin e kësaj dhome ku jetoj. Të shëkojmë drejtë flamurevet, të shëkojmë edhe drejtë qiellit dhe bashkë të lutemi: Prehje për të vdekëmit, liri për Shqiptarët, lumtëni për Shqipninë. Mos harrojmë të lutemi edhe për Flamurin: Flamur i kuq me një shqiponjë të zezë në mest.

Të ndëgjofsha të mirën dhe të pafsha për të mirë.

Pajtimtarë e lexuesa të ndershëm!

E përkohëshmjia Shëjzat po hyn në të nandëtin vjet të jetës së saj. Pajtimtarvet besnikë u shfaqim mirnjohjen t'onë për mbështetjen që u dhanë mundit që kemi bërë. Shpresojmë se dhe mbas sodit do të vazhdojnë me na e ngjitë dorën në mënyrë që të na vëjnë në gjendje m'e krye detyrën botuese pa vishtirsina të mëdhaja. Ata që e kanë për zëmër kulturën shqiptare duhet të na ndihmojnë. Nuk mjafton me na dërgue pajtimin: duhet t'a përhapin të përkohëshmen tue na gjetë pajtimtarë të rij. Ndonse shpenzimet janë shtue, pajtimet kemi vendosë me i lënë si ishin. Mos na e kurseni, prandaj, dashamirsin konkrete t'uej.

Nga radhori i shënimeve të mija

nga ADEM HODO

Në Vjeshtë të 1920, lufta e Vlorës mori fund me fitoren e plotë të Shqipëtarëve. Në atë Vjeshtë mori fund zapëtimi i huaj ushtarak mbi vëndin t'onë, me kuft e padrejta të caktuara më 1913. Me të vërtetë që ishte muaji më ngadhënjyes për çlirimin e plotë të vëndit, por nga ajo luftë mbenë shumë mëma, gra e fëmijë pa djem, burra e prindër, me të vetëmin ngushullim se mbi gjakun e atyre Dëshmorëve, mbiu liri.

Edhe unë n'atë vit mbeta jetim nga baba, i cili si të gjithë të tjerët, u varros me batara pushkësh, të hedhura mbi varr të tij nga çetat e luftëtarëve që me një herë u këthyen në ballin e luftës, aty ku i priste detyra e nderi i Atdheut, me këngë në gojë:

*Burra të gjithë mbi tela
Le të vdesëm për liri
Ja do mbetet Vlora jona
Ja do bënet gur e hi.*

Isha vetëm pesë vjeç dhe, halla që banonte me familjen e saj në Delvinë, më mori pranë, për të më rritë dhe edukuarë krahas me fëmijën e vet.

Ditët, muajt e vjetët kalonin me shpejtësinë e foshnjërisë dhe unë gjëndesha në klasën e fundit të shkollës fillore gjashtë vjeçare, kur nisa dhe kreu të parin akt djallëzor të rinisë, me përfundime shumë të këqija pse, prisha dhe shkatërrova një familje që rronte e qetë, e lirë dhe e lumtur në natyrë.

Udhëtari, kur niset nga Saranda për të vajtë në Gjirokastrë, do të kalojë nëpër qytetin e Delvinës. Më të hyrë të këtij qyteti, duket Vakëfi dhe Xhamija e Beqir Efendit që n'atë kohë ruhej e shërbehej nga Myftiu Resul Duma me të shoqen, që ishte një nga dajkot e babait t'im. Shkoja shpesh herë pse më donin si dritën e syve. Sidomos në kohën e qershive, pothuaj se vejë për ditë. Tek praku i derës, i përshëndesij, lëshoja çantën me libra dhe këpucët dhe drejtohesha nga qershit që ishin në truallin e tyre. Hedhja një vështrim për të pikatur degët që ishin më të mbushura me qershí të pjekura e të kuqe dhe, si majmuni u lëshohesha atyre, duke mos mejtuarë asnjë rrezik.

Një ditë, ndërsa unë haja me këndje qershitë, me vëmëndje të përngulur ke ato, këput e fut në gojë, afër meje, dëgjoj disa krisma të shpejta e shumë të forta, tak, tak, tak, që mu drodhë leqezat e këmbëve, mu ngrenë flokët përpjetë si të urithit dhe mu ndalën së lëvizuri bulçinjte që i kisha plot me qershí.

Ishte një çift lejlekësh, në folen e vet në majë të një plepi aty afër. Mbasi përpoqën përsëri sqepat me një shpejtësi breshëri, u hodhë në fluturim.

Nga mësimet në shkollë, e dija se ishin shpezë shtegëtare dhe populli i quante «Haxhi Lejlekë» duke besuarë se vijnë nga vëndet e Shëjta. Por edhe Dajko Myftinë e kisha dëgjuarë të thoshte se janë shpezë të bekuara që shikojnë punën e tyre dhe nuk bejnë asnjë dëm.

Një ditë, pa i thënë askujt, vendosa që ti dal plepit në majë dhe të shoh se qysh e kanë ngrehë lejlekët folenë dhe se çfarë mund të kenë atje brënda. Me shpejtësinë e shqarshit ju ngjita plepit në majë. Lejlekët, me të par mua, u ngrënë dhe vijshin vërdallë aty afër me një farë shqetësimi. Foleja ishte e goditur me krande e thupra të çdo lloji dhe me kashtë e byk. Kur mora në duar të dy vezët të bardha si bora, lejlekët mu afruan aq shumë sa që në faqet e mija dëgjoja erën e krahëve të tyre. I vura përsëri vezët në folë dhe zbrita në tokë. N'atë çast, Dajkua më foli të vejë dhe të hajë bukë mbasi ishte kohë dreke. Kur mbarova së ngrëni, dola dhe shkova në shtallën e shpezëve shtëpiake që ata mbajshin me shumicë, si: pula, pata, rosa e pula deti. Mora e futa në gji dy vezë nga të pulës së detit, ju drejtova e ju ngjita plepit dhe i zëvëndësova të dy vezët e lejlekëve me ato të pulës së detit.

Kishin kaluarë shumë javë që unë skisha vajtë në Beqir Efend, pse isha duke u përgatitë për provimet e fundit. Një të Shtunë mbrëma, me lejen e Hallës, shkova dhe, dajkua me dajken më mbajtin për të fjetë atje atë natë.

Të Dielë në mëngjez një zhurmë e madhe lejlekësh u ndie. Myftiu, i thërret Baxhisë që të dalë e të shohë se çfarë kanë lejlekët, a mos ka vajtë ndonjë gjarpër dhe u ka ngrënë zogjtë. Po atij nuk ju durua e doli edhe vetë.

Ishin nja gjashtë lejlekë, që të gjithë meshkuj që duke përpjekë krahët dhe sqepat, shqyenin copa copa një lejlek tjetër dhe shkatërrojnë folënë. Myftiu me Baxhinë përpara dhe unë mbrapa tyre u nismë për tek plepi, ndërsa lejlekët fluturimthi u zhdukën në horizont që të gjithë.

Rreth e rrotull dukeshin pëndët e copat e lejlekut të vrarë, dhe dy zogj të vegjël e të ngordhur. Me një herë Myftiu fillojë me zë të lartë të derdhë një varg mallëkimesh nga goja e tij, të cilat mua më prekën mu në shpirt. Prandajë nuk mu durua dhe i thashë: «Të lutem mos më mallëko se unë e kam bërë». I zëmëruarë shumë, ma futi nja dy herë mollaqeve, me bastunin që mbante në dorë, me zuri për veshi aqë fort sa ma bëri krëk dhe më erdhi mëndja vërdallë. Më mori për dore dhe më shpuri brënda në odën e tij. Unë, me kokë unjur, duke fërkuar syt e përlohtëm, me psherëtitje e të rrahura të forta zëmëre, sikur ajo do më delte nga krahërori, i tregova se qysh vajta e i mora vezët dhe i zëvëndësova me ato të pulës së detit. Më tha se kisha bërë një punë shumë të mbrapësht, kisha shkatërruarë një familje. Pastaj në formë këshille e me të butë, filloi të më tregojë se qysh:

«Kur u lindën të dy zogjtë, lejleku mashkull i pa dhe i njohu që nuk ishin fëmija e tij. Shkoi e thirri lejlekë të tjerë për ta pleqë-

suar edhe më mirë dhe për të gjetur shkakun. Edhe shokët e tij, vërtetuan se të dy zogjët e lindur ishin të njëj race tjetër. Nga këjo, ata nxuar në shesh se femëra e shtëpisë kishte tradhëtuarë. Prandajë vendosnë dhe e vranë atë, duke shkatërruarë edhe folënë».

Unë e dëgjoja me vëmendje, me gjithë se më ziente krahërori nga psherëtitjet dhe veshi më dhimbte, më gjëmonte dhe më ishte skuqur si prushi i zjarrit. Më në fund më pyeti:

— A dëgjove more bir se çfarë të thashë unë?

— Si urdhëron — i thashë.

— Po as më thua, përse vallë e muartin lejlekët atë vendim?

— Nuk e kupëtoj, i dashuri dajko.

— Ja ku po ta thom unë dhe, këto fjalë të mos i harrojsh kurrë po ti keshë kurdoherë si vathë në vesh:

«Atë vendim e muartin lejlekët, në mbrojtje të racës së tyre».

LAJMËRIM

Kemi nderin të lajmërojmë të gjithë Shqiptarët kudo që janë se në godinën e re të Teqesë kemi ndërtuar edhe një sallë për bibliotekë, në të cilën dëshirojmë të mbledhim veçanërisht libra shqipe të vjetra e të reja si edhe vepra në gjuhë të huaja, që kanë lidhje me Shqipërinë. Qëllimi ynë është t'a bëjmë këtë bibliotekë një burim njoftimesh e kërkimesh për të gjithë, sidomos për vajza e djem shqiptarë, të lindur në Amerikë, si edhe për Amerikanë që interesohen për Shqipërinë dhe historinë e saj. Prandaj u lutemi të gjithë Shqiptarëvet që të kenë mirësinë të na dërgojnë, në goftë se kanë, libra shqipe e të huaja. U lutemi gjithashtu të gjithë auctorëve si edhe botuesve të revistave dhe gazetave të na dërgojnë nga një kopje të botimeve të tyre. Kontributi i atyre që do të ndihmojnë, duke pasuruar me vepra të ndryshme bibliotekën e Teqesë Bektashiane në Amerikë, do të jetë një kontribut i vlefshëm ndaj kauzës dhe kulturës shqiptare dhe do të çmohet lartësisht. Librat dhe çdo botim tjetër duhet të dërgohen në këtë drejtim:

To the Library of Albanian-American
Bektashi-Monastery
21749 North Line Road
Taylor, Michigan.
U. S. A.

Nga Komisioni i Teqesë

Kronikë Kulturore

Dita e Flàmurit

Edhe sivjet, si çdo vjet, u kremtue dita e 28 Nandorit në Romë me një Meshë celebrue në rritin byzantin të Kisha e Shën Vasilit nga i përndritëshmi Arkimandrit Theodor Minisci i Badís së Grottaferrata-s. Me shqipe të rrjedhëshme Shkelqesa e Tij theksoi rëndësin historike të kësaj dite në shëj dhe uroi kohna më të drejta e të lira për kombin e Skanderbeut.

Shumica e komunitetit shqiptar të Romës u ndodhte pranë. Kishte edhe një përfaqësi mjaft të dendur Arbreshësh banuesa në këtë kryeqytet.

Prof. Krasniqi në Romë

Ardhë nërgut nga New York-u për të marrë pjesë në kremtimet kalabreze për ndër të Poetit Jeronym De Rada, Prof. Rexhep Krasniqi, Kryetari i shquem i Komitetit «Shqipnija e Lirë», mbas një ndëjeje katër ditsh në Shën Mitër e tjera katunde arbreshe, ku pati pritje e nderime të veçanta, urdhnoi edhe në Romë. Prof. Krasniqi deshti të takohet me të gjithë Shqiptarët e merguem që banojnë në kryeqytetin e Italisë e u bë një vizitë edhe Redaksisë së përkohëshme Shëjzat tue u interesue gjallnisht për veprimtarin kulturore të saj. Marrim vesht se nga

Roma prof. Krasniqi shkoi edhe në Austri, Gjermani, Francë e Belgjikë për të pá bashkatdhetarët që jetojnë ndër ato shtete. Të tilla vizita të Kryetarit të Komitetit «Shqipnija e Lirë» sjellin frymë kuptimi e vëllaznimit në mes së mërguemvet aqë sa mirë do t'ishite të përsëriteshin sa më shpesh.

Një përvjetuer i gëzueshëm

Emzot Krunoslav Stefan Draganović ka mbushë 60 vjetat. I lindun me 30-10-1903 në Brëk, mësimet i kreu në Bosnje edhe i plotsoi në Romë. Meshtar plot zëll, dijetar i thelluem në shkencat historike, luftoi trimnisht me gjoks për të drejtat e kombit kroat. Sot njehet një ndër përfaqësues më të shquem të kulturës kroate. Ka botue vepra historike në gjuhë të ndryshme. Me rasën e 60 vjetorit të këtij të ndritshmit Zotni të të gjitha të përkohëshmet e fletoret kroate të Botës së lirë kanë botue artikuj kremtues e urimtarë. Dr. Ivan Tomas i ka kushtue një botim të veçantë Emzot Draganović-it të dendun me njoftime biobibliografike. Shëjzat Emzot Krunoslav Draganović-it, i Cili me prova shumë herë ka dëshmue miqasë burrnore ndaj Shqiptarët, i drejtojnë urimet më të flakta tue lutë Perendin që t'i a ruejë shëndetin për një vang tjetër vjetsh të lume e plot veprimtari frytdhânse.

Nji konferencë e At E. Lanne

Të martën me 10 nanduer 1964, n'Auditorium të Cida-s në qandërr të Romës At Emanuel Lanne, O.S.B., Rektor i Kolegjit Papnuer Grek e mis i Sekretarjatit për Bashkimin e të Krishtënvët, mbajti nji konferencë me randësi mbi *Lindjen kristjane e problematikën ekumenike*. Ligjiratori i shquem, në mes vemendjes më të ndëme të ndëgjuesavet, rrahi çashtjet e afrimit të mbarë njerzimit rreth besimit në Perendin dhe të vëllaznimit të përgjithëshëm për të sigurue paqin dhe naltësimin shpirtnuer të botës. Kryesonte mbledhjen i ndritshmi Adv. Vittorino Veronese.

Una laurea con lode

Il 2 dello scorso mese di dicembre nella Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università di Roma ha avuto luogo la discussione di una interessante tesi di laurea dal titolo « **Giorgio Castriota Scanderbeg nella tradizione popolare e nella storia** ». Il candidato **Giuseppe Ghetti** ha imperniato il suo lavoro su tre punti capitali: **1) Scanderbeg nella storiografia; 2) Scanderbeg nella tradizione popolare e 3) Scanderbeg nella storia.**

Il Ghetti, in circa tre anni di diligente studio, ha passato in rassegna tutte le opere più note sull'Eroe nazionale degli Albanesi, consultando anche quanto sull'argomento è stato scritto negli ultimi anni su riviste albanesi ed estere, e nel primo capitolo dà un'acuta disamina delle varie ipotesi sostenute dagli storici su alcune fasi incerte e oscure della vita del Castriota. Da Barletio via via a Willy Steltner, in una meticolosa bibliografia ragionata, il Ghetti vaglia le documentazioni storiche e la loro interpretazione. Poi passa a considerare le tradizioni popolari e le leggende che in Albania circondano con un alone di luce epica la figura dell'Atleta di Cristo la cui tenace resistenza non seppero piegare due dei più potenti Sultani turchi.

Le rapsodie italo-albanesi, i ricordi che conservò la memoria collettiva delle popolazioni di Kurbini, Mati e Dibra, con grande cura raccolti da P. Marin Sirdani e altre notizie apparse recentemente nelle riviste di Tirana, servono al Ghetti per ricostruire la grande figura del Castriota così come la fantasia e l'ammirazione di un popolo riconoscente l'ha trasfigurata. Ma anche la realtà storica palpita di autentica grandezza epica e nobiltà umana. Se gli storici come Barletio ed altri esaltano in maniera troppo superlativa la forza fisica, il genio militare, l'energia e la tenacia del Condottiero, i documenti finora in nostro possesso e la tradizione, che sempre contiene un nocciolo di verità storica, ci testimoniano della generosa e illuminata opera di unificazione che nel XV secolo il Castriota intraprese pur fra i sussulti di una continua lotta col Turco invasore. Fugli voleva creare le basi di un'Albania unita. La prima idea di uno stato albanese si palesa nella sua condotta politica. Se il tentativo di creare un'Albania viva e vitale fallì nel XV secolo, quando gli Albanesi nell'Ottocento si risvegliarono, il movimento di liberazione nazionale nacque nel nome di Scanderbeg. In un capitolo aggiuntivo il candidato analizza le varie effigi che abbiamo di Scanderbeg, portando così un notevolissimo contributo alla sua iconografia. In due album a parte il Ghetti presenta una serie (circa una trentina) di ritratti o effigi di Scanderbeg raccolta nella biblioteche europee e le più interessanti riproduzioni di vignette che illustrano, specie nella traduzione in tedesco dell'opere del Barletio, le gesta o gli episodi salienti della vita del Condottiero. La Commissione di laurea, presieduta dal Prof. Ghisalberti, uditi il Relatore professor Koliqi e il Correlatore prof. Schirò, approvò la tesi del candidato con il massimo dei voti a cui aggiunse la lode.

A Giuseppe Ghetti, assiduo frequentatore dei corsi di lingua e letteratura albanese dell'Università di Roma, « **Shëjzat** » inviano i più calorosi rallegramenti per l'epocha felicissimo della sua tesi di laurea e i migliori auguri per la sua carriera d'insegnante.

Uscatescu fiton një çmim kulturuer

Përpara një publiku të zgjedhur në Romë u zhvillue me 31 tetuer 1964 në Salën «Borromini» ceremonija e dhënjes së çmimit «Alfonso Vittorio Giardini» shkrimtarit romun prof. George Uscatescu, i strehuem sot për sot në Spajë. Zotnis së tij, qi ka miq të singertë ndër Shqiptarë, Redaksija e jonë i paraqet përgzimet më të flakta për nderim të meritue. Çmimi një milion liresh i u dha për veprën *Profetas in Europa*. Gjatë ceremonisë foli prof. Luigi Volpicelli e mandej vetë shkrintari qi fitoi çmimin.

Veprimtari e Ibrahim Kodrës

Ibrahim Kodra, një artist autentik qi naltëson përjashta emnin shqiptar, vazhdon me zell e me sukses veprimtarin e vet tue i a rritë vetes namin e prestigjhin prej një ekspozite në tjetrën. Kritikët e artit gjëjnë në pikturën e tij elementa të mahnitëshem lindorë: pohojnë se dy polet ndërmjet të cilave shtrihet arti i Kodrës janë Prendimi me rrymbat më moderne e Byzanci me pasunin e ngjyrës e të dritës, të tipizimit të figurave dhe të përfutimit të strukturës. Kohën e fundit, ç'prej 3 deri me 15 dhetuer 1964, piktori i përmendun ka ekspozue në Palermo veprat e veta më të vona në Galerinë «*Il Paladino*», qi njehet ndër të parat e qytetit. Miratimi i publikut ka qënë shumë i shenueshëm si edhe ai i kritikve arti të shtypit vendas.

Ekspozitë e Lin Delis

Piktori i ynë *Lin Delija* paraqiti në Rieti veprat e veta të kohës së fundit në lokalet e stolisuna për bukurí të Pallatit Ricci. Ekpozita u organizue nën kujdesin e Federatës Provincjale

t'Artistavet e Profesjonistavet italianë dhe u përrurue në praní t'autoriteteve vendase fetare e civile e të një grumbulli të madh admiruesash të piktorit shqiptar, me 7 nanduer 1964 n'orën 18. Fletoret e të përkohëshmet e krahinës i kanë kushtue fjalë të gjalla lavdi artit të Lin Delis, qi tashmë ka fitue një vend të posatshëm në vargun e piktorave bashkëkohorë. Piktorit t'onë i kanë arritë nga shumë ana t'Italis e t'Europës telegrame përgzimi.

Një Kongres ndërkombtar me randësi

Në Cosenza ç'prej ditës 20 deri në ditën 25 të shtatorit 1964 u mbajt i 57.ti Kongres i Shoqatës *Dante Alighieri*. Manifestimet u ternuen si mbas një programi të pasun dhe fazat e ndryshme të tij u zhvilluen në salonet e shkelqyeshme të Bashkis së Cosenza-s. Kongresistat e ardhun nga katër kandet e botës, por sidomos nga Amerika e Jugut, ndoqen me vërejtje të madhe kumtimet e referatat e oratorvet të caktuem për të marrë fjalën. Në *Celico* me 23 shtatuer përruroi poemendorën e madhnueshme t'Abatit Joakin të Shën Joan nga Fiore titullari zëmadh i Kathedrës së Filologjis rromanze t'Universitetit të Münchenit prof. Hans Rheinfelder. Të dielën me 20 shtatuer, para se të fillonte në Salonin e Brucvet të Bashkis së Cosenza-s shfaqja folkloristike me valle e këngë arbreshe, prof. Ernest Koliqi mbajti një bisedim mbi «*Shqiptarët e Kalabris dhe Jeronim De Rada*». Studjesin shqiptar e paraqiti Nënkrjetari Qandruer i Shoqatës «*Dante Alighieri*» Shkelqesa e Tij Baroni Giovanni Di Giura, Ministër Fuqiplotë e Kalorës i Punës, bujar arbresh nga shtëpia aristokrate *Jura* e shpërngulun nga Arbëri n'Itali qyshë prej qindvjetit XV. Bisedimi i prof. Koliqit tërhoqi vëmendjen e numrit të madh të ndëgjues-

save prej vendesh të ndryshme të botës, shumica e të cilvet për të parën herë mirrshin vesh të qënjen n'Itali të komuniteteve arbreshe dhe rrolin që ato luejten në rilindje të dheut të zanafilles. Rrjesht, mbas tryezës ku fli-tëte Koliqi, ishin rendue vasha arbreshe veshë me kostumin e çmueshëm jetik. Mbas bisedimit, mbledhja vazhdoi në një gostitje madhështore gatue nga Bashkija gjatë së cilës, si thamë, grupe folkloristike arbreshe kënduen këngë edh'enden vallet e tyne tradicionale. Bashkagjakas të shumtë nga katundet arbreshe që rrethojnë qytetin e Cosenza-s kishin ardhë nergut m'u gjetë pranë n'at pjesë të Kongresit kushtue përkujtimin të Jeronym De Radës e popullsisë italo-shqiptare.

Korrespondenti

Si onora Antonio Argondizza

Con l'intervento di un folto pubblico, tra cui molti Sacerdoti della nostra Diocesi e varie personalità del mondo culturale, in S. Giorgio Albanese il giorno 10 novembre è stato scoperto un busto marmoreo al poeta e scrittore **Antonio Argondizza**.

Il merito di questa importante iniziativa va alla signora **Gemma Baffa ved. Basile**, nipote del poeta, la quale ha voluto erigere questo busto a degna memoria del suo illustre zio e poeta.

Ha tenuto l'orazione ufficiale il **Sac. Vincenzo Selvaggi** di Vaccarizzo Albanese illustrando l'attività letteraria dell'Argondizza e ricordando lo stesso come Sacerdote sincero, convinto e fecondo predicatore, lustro e vanto della Chiesa e della Patria.

Infine, il giovane universitario Baffa Giulio, a nome della Signora Baffa ved. Basile, ha vivamente ringraziato i presenti, dando lettura dei telegrammi di varie personalità significando la loro spirituale partecipazione e devozione al valente poeta e scrittore.

D. M.

Conferenza di P. Tamburi a Lungro

La conferenza è stata tenuta il 16 settembre 1964, alle ore 17, a Lungro nel Cinema-teatro « Alfredo ».

Notevolissimo l'afflusso delle persone, venute dai vicini paesi di Acquaformosa e Firmo. Molti professionisti venuti anche da Castrovillari, da Spezzano Albanese, da Trebisacce, e dagli altri paesi albanesi: Frascineto, Eianina, S. Demetrio Corone, Macchia Albanese, Vaccarizzo Albanese.

Parole di **Papàs Giovanni Stamati**, che presenta il conferenziere, illustrando il perché di questa conferenza, che si inquadra nelle celebrazioni del 150° anniversario della nascita del De Rada.

Piero Tamburi, nella sua conferenza, dopo aver dato uno sguardo panoramico sulla cultura arbreshe, soffermandosi brevemente sul patrimonio artistico dei canti popolari e sulle maggiori figure di poeti ed artisti, dà per sommi capi i cenni biografici del De Rada, soffermandosi specialmente sulla prodigiosa opera del poeta per la rinascita della Nazione albanese.

Mette in risalto, poi, il significato della sua opera poetica, e come questa rispecchi l'intima essenza dell'animo arbresh, vero specchio delle virtù di tutta una stirpe, voce canto e pianto di tutto un popolo. Delinea le figure indimenticabili di **Milosao**, di **Serafina Thopia**, e di altri personaggi dell'opera del De Rada, ricercando le connessioni con la realtà quotidiana delle comunità albanesi d'Italia, affermando che veramente il De Rada si può considerare il vate della stirpe, perché sempre nella sua opera è presente l'anelito di dare ad un popolo coscienza del proprio essere e nobiltà.

Per completare dà pure un rapido sguardo alla attività del De Rada quale filologo, grammatologo, linguista e storico.

La conferenza è stata accolta con molto favore da parte del numerosissimo pubblico.

(f. p.)

De Rada commemorato a S. Benedetto Ullano

Sotto gli auspici e per iniziativa di « **Zgji**mi » (**Risveglio**), rivista italo-albanese, e nel quadro delle celebrazioni centocinquantennarie anche **S. Benedetto Ullano** ha commemorato il maggiore poeta **arbresh**, domenica 27 settembre. La commemorazione ha avuto luogo nel salone del locale edificio scolastico opportunamente addobbato per l'occasione con bandiere italiane assieme a quella di Skanderbeg, l'eroe celebrato dal De Rada nei suoi poemi. In attesa dell'inizio della riunione canti tradizionali risuonavano nella sala.

Dinanzi ad un uditorio eterogeneo composto di intellettuali e di lavoratori di campi, di **Arbreshë** e di Italiani, portò il benvenuto ai convenuti e presentò l'oratore ufficiale, **Albino Greco**, il direttore di **Zgji**mi che ha tenuto una rapida e densa nota introduttiva sul tema: **credere e operare**.

Ha quindi presa la parola l'oratore ufficiale, **Papàs Emanuele Giordano**, che in un'ampia ed approfondita esposizione ha delineato, con precisione di dettagli, la fisionomia del De Rada attraverso le sue opere e la sua vita sotto gli aspetti letterario, religioso e politico.

Il Giordano documentava la sua conferenza con vari brani del poeta letti in albanese e concludeva con la lettura della poesia che **S. E. Mons. G. Mele** ha composto in onore del De Rada, pubblicata sulla nostra rivista nel numero speciale dedicato al poeta. In questo momento la sala si animò febbrilmente: si erano toccate le corde dell'anima albanese. In quest'atmosfera **Alfio Moccia** con voce spigliata ha declamato dei **Kangjelj** del **Milosao** che egli stesso commentava con incisive e sorvegliate note esplicative. La lettura dei brani scelti è stata accolta con vivo interesse dai presenti.

Emilio Tavoraro, in un breve intervento, parlava dei congressi albanesi organizzati dal De Rada e faceva rilevare come in quei congressi non vi presero parte rappresentanti della riva sinistra del Crati: Falconara Albanese, Marri, S. Benedetto Ullano, S. Martino, S. Giacomo, Cavallerizzo. Si augurava una maggiore sensibilità in queste

comunità nell'attuale movimento di risveglio.

In seguito prendeva la parola **F. Fortino**, che collocava « **le celebrazioni deradiane nel panorama italo-albanese** » inserendo le onoranze al De Rada in un contesto storico di rinnovamento. Parlando di questo rinnovamento il Fortino faceva rilevare come i festeggiamenti in onore del poeta **arbresh** cadano « in un periodo che può essere caratterizzato da un fermento rigeneratore che si manifesta in varie iniziative spesso indipendenti l'una dall'altra; certo, che occorre convogliare in un unico scopo per essere efficaci, ma che pure nella loro indipendenza e talvolta nel loro contrasto esprimono un aspetto comune: lo spirito **arbresh** si ridesta ». Venivano qui enumerate le varie iniziative intese al risveglio italo-albanese ed un grande elogio si indirizzava all'Istituto di Studi Albanesi dell'Università di Roma, che intende raccogliere e pubblicare l'intero patrimonio espressivo italo-albanese.

A **Shëjzat**, veniva attribuito un particolare merito per l'attuale movimento di risveglio e la si indicava come **benemerita** agli occhi degli **Arbreshë** anche per il fatto di aver « portato in tutto il mondo le espressioni dello spirito poetico delle comunità italo-albanesi ».

Nel concludere F. Fortino faceva notare come tra le varie attività italo-albanesi occorra uno spirito unitario più operante: « Questa unità dovrebbe farci scoprire le celebrazioni deradiane ».

Infine **Albino Greco** ringraziava i convenuti e coloro che avevano preso la parola e, fatta una breve sintesi, chiudeva la manifestazione con la speranza che le celebrazioni deradiane servissero a far sentire le comunità italo-albanesi più vicine e soprattutto « **più arbreshe** ».

La commemorazione è stata organizzata con la partecipazione delle autorità civiche e scolastiche del luogo. Ai convenuti da S. Giacomo, S. Martino, Macchia, Frascineto, Ejanina, Vaccarizzo Alb., S. Demetrio Corone, Marri e S. Benedetto Ullano, si è aggiunto ospite d'onore, il prof. dott. **Vincenzo Mauro**, Ispettore centrale del Ministero di P.I.

RAL NEJA

E përkohëshmjia « Zgjimi »

Simotra arbreshe *Zgjimi* (Il Risveglio) qi botohet në S. Benedetto Ullano nën drejtimin e ndritun t'Adv. Albino Greco i ka kushtue një Numër me faqe të shumfishueme përvjetorit të Jeronym De Radës. Studime, artikuj, syzime të ndryshme e bajnë të kandëshëm e të dobishëm leximin e këtij Numrit të «Zgjimit». Në të spikasjin shkrimet e Drejtorit Greco, të Pappas Françesko Fortino, të M. G. Urbinati-t; do lyrika të dalldishme të Luka Perrone-s e tjera lajme, vjerrsha, hyjza të ndryshëm. Të përkohëshmën e zbukurojnë një seri fotografish të cilat paraqesin gjallnisht fazat e ndryshme të kremtimeve për ndër të Poetit të Makjit.

Drejtimi i *Zgjimi*-t është: Via Piano dei Rossi, 3 - S. Benedetto Ullano (Cosenza).

Kumtim

Dr. Renato Marchianò, bër i shquem i prof. Mikel Marchianò-it, interpretuesit më të njoftun të veprës së De Radës, na lajmon mirësisht nga Milano se mbi nderimet baba Poetit të Makjit dhe Mikel Marchianò-it në Tetorin qi shkoi kanë shkruar këto fletore: *Il Corriere della Sera*, *Il Giorno*, *La Notte*, *La Brianza* e *L'Informatore Moderno*.

Lajme Shqipnife

(Lajme nga Radjo-Tirana)

Arsimi gjatë 20 vjetëve në vendin tonë

Tiranë, 5 nanduer 1964

Në 1957 u hap Universiteti shtetror, vatra më e madhe e arsimit dhe e shkencës. Mbi 50% të popullsisë u lind,

u rrit dhe u edukua gjatë këtyre 20 vjetëve nën kujdesin e partisë dhe u formua kështu inteligenca e jonë e re në një bazë të shëndosht arsimore kulturele. Në vitin 1926-1927 numri i foshnjoreve ka qënë 12 dhe ai i shkollave fillore e të mesme 552, numri i mësuesëve në shkollat fillore ishte 803 dhe në të mesme 101, numri i nxënësve në fillore 26.000, në të mesmet 1328. Vetëm 1/4 e fëmijëve ose 1 ndër çdo 18 veta ndiqnin shkollat dhe vetëm 800 ndiqnin shkollën e mesme. Atëherë kishte vetëm 380 kuadro të larta. Në vitet e pushtetit popullor arsimi mori një hov të madh, reforma shkollore e vitit 1946 i siguroi popullit tonë arsimin falas dhe lehtësi të tjera. Kështu nga 55.000 nxënës qi kishte në vitin 1938 numri i tyre në shkollat fillore dhe të mesme arriti në 85.000 dhe numri i shkollave nga 649 u rrit në 1122. Gjatë pesëvjeçarit të parë arsimi dha frutet e tij. Me 1950 edukimi parashkollor u rrit mjaft, në to mernin pjesë 10.000 fëmijë dhe, me 1955, 15.500. Numri i kopshtëve nga 23 qi ishin me 1938 u rrit në 289 me 1955. Numri i shkollave të kulturës së përgjithëshme u rrit nga 649 qi ishin në vitin 1938 në 2522; u rrit numri i shkollave të mesme tekniko profesionale nga 5 në 24 dhe nxënësit nga 879 qi ishin me 1938 në 9021 me 1955. Në vitin 1955 dolën 240 kuadro të larta brenda shtetit përveç atyre qi mbaruan jashtë. Me 1963 numri i kopshtëve u rrit nga 23 qi ishin me 1938 në 451 dhe numri i fëmijëve nga 2400 në 23.800; numri i shkollave fillore dhe të mesme arriti në 3149 nga 649 qi ishte me 1938 dhe numri i nxënësve nga 39.000 në 55.400 (sic), d.m.th. afro 6 herë më shumë.

De Rada, « Mësonjës i Popullit »

Tiranë, 26 nanduer 1964

Presidiumi i Kuvendit popullor i

dha Jeronim De Radës titullin « Mësonjësi i Popullit »; në dekretin e lëshuar për këtë qëllim thuhet:

Presidiumi i Kuvendit popullor jep titullin « Mësonjësi i Popullit » Jeronim De Radës me këtë motivacion:

« Për merita të mëdha në lëmin e gjuhës shqipe dhe si mësues i shquar dhe përpilues i teksteve të mësimin të shqipes, që për gjysëm shekulli mbajti gjallë dashurinë për gjuhën amtare dhe për vendin e të Parëve, me veprat dhe botimet e tij letrare me vlerë të madhe artistike bëri të njohur gjuhën dhe traditat tona edhe në të huajt ».

Shkollë e pagzume me emën të De Radës

Tiranë, 3 dhjetor 1964

Në Elbasan u inaugurua një shkollë 11-vjeçare e cila mori emnin e patriotit dhe poetit arbresh « J. De Rada ». Në ceremoninë që u zhvillua kishin ardhur sekretari i parë i Komitetit të partisë së rrethit Jashar Menzelxhiu, zv. ministri i Arsimit dhe i Kulturës Qibrije Ciu, kryetari i komitetit ekzekutiv të Këshillit popullor për rrethin Miti Rapo, etj. Qibrije Ciu përshëndeti në emën të Ministrisë së Arsimit e të Kulturës. Kjo është e katërta shkollë 11-vjeçare që ndërtohet në rrethin e Elbasanit, në të do të mësojnë mbi 700 nxënës.

Përkujtohet poeti i Makjtit

Tiranë, 4 dhjetor 1964

Me rastin e 150 vjetorit të lindjes së Poetit patriot arbresh Jeronim De Rada komisioni kombëtar i ngritur për këtë qëllim organizoi sonte në Universitetin shtetnor të Tiranës një mbledhje komemorativë. Merrnin pjesë punonjësit të letërsisë, punonjësit shkencorë të Universitetit shtetnor të Tiranës, etj. Ndodheshin gjithashtu antari

i byros politike dhe sekretari i k.q. të partisë Ramiz Alia, antari i k.q. të partisë Fadil Paçrami, zv. ministri i Arsimit-kulturës. Qibrije Ciu, drejtori i institutit të historisë e gjuhës pranë Universitetit Androkli Kostallari, drejtori i institutit të folklorit Zihni Sako, e të tjerë. Mbramjen e hapi Rektori i Universitetit Kahreman Ylli. Lidhur me veprën dhe jetën e Jeronim De Radës foli kryetari i Lidhjes së Shkrimtarëve dhe Artistëve të Shqipërisë profesor Dhimitër Shutëriqi. Pastaj u recituan pjesë nga veprat e Poetit arbresh.

Gjithashtu me rastin e 150 vjetorit të patriotit Arbresh Jeronim De Radës sot në shtëpinë e kulturës në Vlorë u organizua një mbledhje përkujtimore ku morën pjesë rreth 300 vetë, pedagogë, njerz të artit e të kulturës, dhe nxënës nga shkollat e mesme të qytetit. Mbi jetën dhe aktivitetin e Poetit patriotit arbresh foli Kudret Velca. U-banë gjithashtu recitime nga veprat e Poetit.

Lajme Kosove

Sipërmarrja gazetare-botuese « Rilindja » në Prishtinë, përveç botimit të një serie veprash të reja, ribotoi edhe disa vepra të shkrimtarëve shqiptarë të Kosovës e Metohisë, si Për ty, përmbledhje vjershash t'Esad Mekulit, Rrushi ka nisë me u pjekë, roman i Sinan Hasanit, Vija e vrragë, përmbledhje novelash të Ramiz Kelmendit, Drejt ditëve të reja, përmbledhje tregimesh të Sitki Imamit, Lugjet e verdha, roman dhe Picimuli vjersha për fëmij të Rexhep Hoxhës, Në prehën të gjyshës, vjersha për fëmij t'Anton Çettës etj.

* * *

Në kuadrin e veprimtarisë së vet shumë të frytshme për botimin e teksteve shkollore edhe literaturës ndih-

mëse Reparti i Entit për botimin e teksteve shkollore të Serbisë në Prishtinë, botoi këto ditë veprën e Gani Lubotenit *Teoria e letërsisë* për shkollat të mesme. Punue si tekst shkollore, kjo vepër e gjanë e Gani Lubotenit mund të shërbejë mirë edhe për publikun tjetër.

* * *

Profesori i frengjishtes pranë Gjimnazit «Silvira Tomazini» në Mitrovicë Murat Bejta hartoi një fjalor tri-dhëtë mijë fjalësh frengjisht-shqip, i cili u pranue për botim nga komisioni për tekste shkollore pranë Sekretariatit krahinor për arsim e kulturë. Fjalori do të ketë afër tridhjetë mijë fjalë dhe do t'u kushtohet kryesisht nevojave shkollore. Në botim të Repartit t'Entit për botimin e teksteve shkollore në Prishtinë, ai duhet të dalë prej shtypit qysh në këtë vjet shkollore.

* * *

Në botim të sipërmarrjes gazetare botuese «Rilindja» në mbarim të gushtit duelën prej shtypit tri kryevepra të letërsisë botnore në gjuhën shqipe. Fjala asht për *Faust-in* e Goethe-s, *Parajsën e humbun* të Xhon Milton dhe *Zotërinjtë Golloviovë* të Mihail Evgrafovich Salltikov-Shçedrin. Të përkthyme me kujdes e në një gjuhë të rrjedhshme dhe të përgatituna shumë bukuri teknikisht, këto vepra janë kontribut me randësi të posaçme për pasunimin e letërsisë sonë të përkthyme.

* * *

Enti për botimin e teksteve shkollore të Serbisë — reparti në Prishtinë — botoi këto ditë në një libërth praktik doracak ortografinë e re të gjuhës shqipe, projektin e së cilës një komision i Sekretariatit krahinor për arsim e kulturë e pat nxjerrë në diskutim të mbledhjen e gjanë të lavruesve të gjuhës shqipe dhe intelektualëve të tjerë nga Krahina jonë, Maqedonija e Mali i Zi, që u mbajt në kallndor të vjetit të kaluem në Prishtinë.

në. Mbas shqyrtimit të këtij projekti dhe vërejtjeve të bame, dr. Pjetron Janura, Mehdi Bardhi e Latif Mulaku përgatitën definitivisht ortografinë që u dha tash në dorë t'opinionit. Megjithatë edhe ky tekst ka lanë disa dualizma, të cilat do t'i eliminojë vetë koha, përsëri ai do të ndihmojë mjaft për unifikimin e drejtshkrimit po që se respektohet prej të gjithëve sikurse edhe janë marrë vesh redaksitë e fletoreve dhe revistave që dalin te na në gjuhën shqipe.

(Nxjerrë nga Jeta e Ré
nr. 4, korrik-gusht 1964
Vjeti XVI)

Lutto in casa Gradilone

Il 30 novembre è deceduto a Roma il **Prof. Enrico Gradilone**, Preside della Scuola Tecnica Commerciale «Pietro della Valle» di Roma. Stimato insegnante di Matematica e Fisica, esperto organizzatore scolastico, resse per molti anni l'Istituto Tecnico-industriale di Veroli, sviluppandone in modo ammirevole la complessa attività.

Tutta la sua vita e le sue rare qualità di uomo e d'insegnante le profuse nella scuola. D'origine albanese, seguiva con appassionato interesse ogni manifestazione di spiritualità arbreshe. Nacque a S. Demetrio Corone nel 1901. La salma trasportata da Roma in Calabria, è stata tumulata nel cimitero del paese nativo.

La redazione di «**Shëjzat**» alla **Famiglia Gradilone** e in particolare modo al proprio valoroso collaboratore **prof. Giuseppe Gradilone** porgono le più vive condoglianze, partecipando con animo commosso al loro straziante cordoglio.

Meshë drite per Hans Grieco-n

Me rasën e të dytit vjetuer të zhdukjes së Tij, në Bazilikën e Shën Mëris të Montesanto në Romë shtëpijakët quen një meshë drite për Hans Grieco-n

co-n n'orën 8,30 të ditës 13 nanduer. Ndër tjerë dashamirë të pranishëm u ndodh edhe prof. Koliqi i cili i a përsriti Zojës të të ndjemit ngushullimet për humbje të fletorarit të shquem, qi sa qe gjallë në shum rasa tregoi konkretisht miqasín e vet ndaj Shqiptarët.

Condoglianze

Al **Prof. Gustavo Valente**, Presidente dell'Ente Provinciale del Turismo a Cosenza, la rivista **Shëjzat** (Le Pleiadi), alla cui attività Egli ha dato e dà benevolo prezioso appoggio, invia le più vive condoglianze per la morte del Padre avvenuta nella prima decade dello scorso ottobre.

Zhdukja e Nuredin Vlorës

Në Heidelberg me 23 tetuer 1964 ndrroi jetë *Nuredin Vlorë*, i biri i Ferid Pashë Vlorës, qi qe një ndër sadriazemat e fundit të Perandoris otomane. Zotnija e Tij ç'prej mo-shës mâ të ré u dallue për veprim-tari patrjotike. Shum i njohun dhe i çmuem ndër qarqe ndërkombtare, mik personal i shum personaliteteve politike t'Europës e t'Amerikës, nuk kursei fjalën e mirë në mproje t'atdheut kurdoherë qi an-migt dojshin këtij t'i a humbshin të drejtat. Qe zotni i njimendët qi nderonte Shqipni, mbrenda e për-jashta, me sjellje fisnike. Me 1917 në Shtete të Bashkueme t'Amerikës bashkë me patrjotin Kristo Dakon u përdorë me rezultate po-zitive për të pasë nga qarqet e nal-la të Washington-it mbështetje në çashtjen shqiptare.

Familjes bujare Vlorë *Shëjzat* i paraqesin përdhimbtme.

Zi e prof. Luçija Laca

Profesoresha Luçija Laca, një Shqip-tare fisnike qi ep mësim në një shko-llë të mesme në Romë, muer në kë-to dit nga Shqipnija lajmin e zi të vdekjes s'ámës *Roza Laca-Kodell*. E ndjemja Zojë Roza ndrroi jetë në Shkodër. Zojushës Luçije dhe t'et z. Rrok Laca, banues në Shtete të Ba-shkueme t'Amerikës, redaksija e *Shëj-zavet* u paraqet përdhimtimet mâ të sinqerta.

Emzot Nigris ndrroi jetë

Me 21 shtatuer 1964 në Romë ndrroi jetë *Emzot Leon Gjon Batista Nigris*, Argjipeshkëv titullar i Filipi-t e Se-kretar i përgjithëshëm i Veprës së Propaganda Fide. Lajmi u kumtue gjatë mbledhjes së Koncilit Ekume-nik. I ndjemi Emzot Nigris kishte li-rdun n'Ampezzo (Udine) me 27 gusht 1884. Muer urdhnin e Meshtarís me 18 korrik 1909 edhe u shugurue Ipe-shkëv me 25 shtatuer 1938. Qe Dele-gati Apostolik mâ l fundit qi përfaqë-soi Vatikanin në Shqipni deri me 1944.

Vdiq Prof. De Stefano

Me 5 dhetuer të vjetit të posaka-luem vdiq në banesën e vet të Paler-mës, mbas njëj sëmundjeje së rëndë, profesori i mirënjohun *Antonino De Stefano*.

I ndiemi shërbei për një kohë shum të gjatë si profesor i «*Historís Mesje-tare*» n'Universitetin e Palermës, ku ká lánë gjurmë të pashlyeshme të di-jtunis së vet e të sjelljevet fisnike, qi e bájshin të dashtun dhe të nderuem pranë kolegvet, eprorvet dhe stu-dentavet. Si Kryetár i Shoqnis Sici-lijane «*Storia Patria*», themelue në vjetin 1864, u shque n'administrimin e n'organizimin e Bibliotekës s'atij Instituti kulturuer, e cila ásht ndër

mâ të pasunat e Sicilis në pikëpamje të përmbledhjes së dokumentave të historis krahinore siciliane. Edhë si Kryetar i Akademis s'Artevet të Bukura të Palermës u dallue në plotsimin e detyravet qi kishte marrë përsipër.

Në vjetin 1948, kûr u mblodh Kongresi për Studimet Shqiptare, nga i cili doli « Qendra Ndërkombtare për Studime Shqiptare », De Stefano qe ndër mâ të parët qi u thirr të mirrte pjesë, në fillim si kongresist, e pastaj qe zgjedhë si antár i rregullshëm i Qendrës, ku dha deri në fund ndihmesën e vet-të çmueshme. Në kohët e fundit « Qendra » e pat vû në listë për t'a emnue Antár ndëri ad vitam. Ká ushqye gjithnji dashuní e simpatí për punët t'ona e për Shqiptarët. Studentat t'onë të mërgimit, qi patën ndjekë mësimet universitare në Palermë me bursë të Qendrës, shifshin në të ndiemnin një ndihmës, një përkrahës; në çdo nevojë i silleshin atij për këshilla e për udhëheqje; në rasa festash, i kujtonte me dhurata për t'u a bâ mâ të lehtë largimin nga Atdheu, u jiptë zëmër, i ngushillonte ndër ngushtica.

Prof. De Stefano kishte lé me 4 gusht të vjetit 1880 në fshatin Vila të prefekturës së Trápanit. Studimet e veta historike i kishte pasë krye në Svicër si nxânës i Át Pierre Mandonnet-it, studjues i hollë i doktrinës *averroiste*, e cila pat qënë përhapë edhe n'Italí me përkrahjen e Federikut të dytë. Pat studjue edhe në München, në Freiburg, ku pat mësues të përmendun, si një Levy, Turneisen-i, Finke, etj. U ndá menjihërë në shëj për studimet qi bâni mbí lëvizjet shpirtnore të Mesjetës, ndër të cilat nuk lipset të harrohet monografia mbí Arnaldo da Brescia, reformatorit politik dhe besimtar i shekullit XII.

I frymzuem prej shkrimevet mbí rrymat e ndryshme besimtare, interesi i De Stefano-s u ndalue në personalitetin e në veprimtarín e Federikut të dytë. Dy punimet e tija « *L'idea im-*

periale di Federico II » dhe « *La cultura alla Corte di Federico II* » janë ndihmesa mâ e çmueshme për këtë periudhë shumë të rëndësishme të Mesjetës Italliane. Shkroi edhe libra të tjerë në ket drejtim, si p.sh. « *Federico III d'Aragona* ».

Me veprat e tija qi përfshijnë një pesëdhjetëvjetuer veprimtarije, Prof. De Stefano zën një vend të shquem në fushën e storiografisë italliane e siciliane.

K. G.

Tasso e l'Albania

Se agli studiosi è ben nota la gran parte che rappresentano, nella poesia albanese, i « canti », o religiosi o eroici o amorosi, di ispirazione tutt'affatto originale, non perciò resta esclusa la conoscenza di poeti singolarmente grati all'anima popolare, quale appunto il nostro Tasso.

Ne attestano, pur modestamente, le versioni parziali in albanese della **Gerusalemme Liberata** (C. VII, XVIII, XIX), in « **Poetët e Mëdhej t'Italis** », a pag. 250-258 (Tirana, 1932) e, nella stessa raccolta, (a cura di E. Koliqi, professore di lingua e letteratura albanese nella Università di Roma, e studioso, altresì, degli altri nostri maggiori poeti) un saggio di traduzione dell'**Aminta** (sc II) (1).

Ma anche importano le ispirazioni che ebbero a derivare alla nostra poesia secentesca dalla travagliatissima storia del popolo albanese, e particolarmente dalla figura, fra tutte eroica, dello Skanderbeg.

Vogliamo dire del poema eroico, in 23 canti, di **Margherita Sarrocchi** (1560-1617), letterata napoletana, che conobbe, ammirò ed imitò, pur non felicemente, il Tasso: **La Scanderbeide** (Roma, 1623) (2).

E si fa menzione anche di altri (Francesco Bardi, Scipione de' Monti, Baldassar Scaramelli), che avrebbero trattato della stessa materia: anch'essi modesti epigoni della Gerusalemme.

Ma soprattutto, e con epico vigore, dell'odio e disprezzo contro i Turchi risuo-

nano (nella 2ª parte) le appassionate **Rapsodie** di Gerolamo De Rada (1814-1903), il poeta italo-albanese testè solennemente onorato nel cimitero di Macchia Albanese (Cosenza) per la ardente dei sentimenti che travagliarono nei secoli le genti esuli d'Albania, e che furono suoi, egli medesimo esule e primo cultore illustre, nello **Istituto Orientale di Napoli**, delle lettere albanesi dipoi efficacemente coltivate (3).

E accenniamo anche, sempre in materia Tassiana, a **L'Albania combattuta**, tragedia inedita del 600, della quale appare autore un P. Arcangelo da Roma, e che si legge in un codice del 1651, scritto nel Convento di Cortemaggiore. Ne ricorrono, come in altre tavole sceniche del secolo, frequenti riferimenti alla **Liberata**, e ne ha trattato recentemente G. Schirò, (4).

Le quali suggestive memorie appaiono tutte rinverdate per le recenti celebrazioni Deradiane (9, 10, 11 ottobre 1964) giustamente congiunte al ricordo di Michele Marchianò (nel centenario della nascita) filologo, orientalista, patriota ed interprete insigne della poesia di Gerolamo De Rada.

Alessandro Tortoreto

(1) Nella biblioteca civica « A. Maj » di Bergamo; **Raccolta Tassiana**.

(2) cfr. T. Barzelli, **Note intorno a Margherita Sarrocchi ed al suo poema « La Scanderbeide »** (Napoli Tip. Pont. degli Artigianelli 1935 - 16°, pp. 60).

(3) cfr. G. Petrotta, **Svolgimento Storico della cultura e della letteratura albanese** (Palermo, tip. « Boccone del povero », 1950) e, soprattutto, Stuart E. Mann, **Albanian Literature**, (London, B. Quaritch, L.T.D., 1955, VIII, pp. 121).

(4) cfr. G. Schirò, **L'Albania combattuta**, in **Nuova Antologia**, LXXX (1730, n. 3, n. s., marzo 1945).

Antonio Grobi, pittore italo-albanese

(Dal Gazzettino del Jonio)

Antonio Grobi, al secolo **Groppa-Billot**, giovane pittore italo-albanese da Frascineto (Cosenza), sin dall'infanzia ha mostrato tendenza appassionata alla pittura

Egli ha frequentato l'Istituto di Belle Arti di Urbino, dove ha approfondito lo studio della figura umana, sotto la guida dell'illustre professore Battistoni e vi ha appreso anche la tecnica dell'incisione (litografia, xilografia, calcografia) da altri professori, quali il Panni, il Franci, il Castellani. Ma la sua guida spirituale, nell'arte della pittura, è stato il grande maestro Andrea Alfano.

Lo stile della sua pittura è di tendenza moderna, però di una modernità spontanea e cosciente, con profondo risalto della sua spiccata ed inconfondibile personalità.

Usa pochissimi colori, con preferenza per il rosso e l'azzurro: essi, però, sono così armonicamente adoperati che, osservando le sue produzioni artistiche, si rimane estasiati dai suggestivi passaggi di luci ed ombre.

Il Grobi ha vinto il 1º Premio di pittura della Mostra organizzata dall'Associazione Goliardica Castrovillarese (gennaio 1964) con l'acquerello « **Periferia** ». Il Nostro è collaboratore d'arte della Rivista italo-albanese « **Shëjzat** » (Le Pleiadi), edita a Roma.

Tra le sue tele emergono: « **Capriccio d'estate** », « **I due amici** », « **A luce di candela** », « **Bottiglie** », « **Tramonto** », « **Mastro Peppe** », « **Concerto a Susy** », autentici capolavori. Anche il più sprovveduto in fatto d'arte, contemplando il « **Concerto a Susy** », rimane avvinto dalla magica e luminosa atmosfera di musicalità che pervade l'opera.

Franco Scillone

Libra të lexuem

NAUM PRIFTI - *Lëkura e ujkut*. (Tregime e skica humoristike) - Tiranë, 1958, pag. 101.

Attraverso gli scritti l'uomo rende manifesto il suo pensiero a molti; quando poi scrive in tono umoristico, questo appare ancora più evidente, sebbene alle volte sia enigmatico: al-

lora tutto il mondo dello scrittore si svela, e il suo pensiero, o piuttosto il suo modo di pensare, ci si mostra apertamente, senza oscurità.

Così avviene per Naum Prifti in *Lëkura e ujkut*. Forse si potrebbe fin da principio prevedere il contenuto del libretto, scritto in un linguaggio scorrevole e chiaro, pensando al luogo dove fu scritto; questo però fino ad un certo punto, perchè l'autore fa dello umorismo dove noi certamente non ce lo saremmo affatto atteso. Così in «*Detyra e ré*».

In «*Shtëpija e Teto Pokës*», a proposito di trasferimenti, si vede come procedono le cose dove non si ha la piena libertà. Questa vecchia, Teto, che attende invano da anni il ritorno del marito dall'America e che fa il possibile per mantenere la casa nell'ordine in cui quegli l'aveva lasciata alla sua partenza, si ammala ed è necessario portarla all'ospedale. Lascia in consegna al suocero la sua casa, la quale, essendo stata la vecchia già giudicata vicino alla morte e il suocero trasferito, viene data come abitazione ad altri. Teto però contro tutte le previsioni sopravvisse e uscita dall'ospedale si diresse alla sua casa. Quivi entra, non essendoci allora nessuno, più non la riconobbe, perchè tutto era mutato di posto. Non riconoscendola più come sua, — e non era realmente più la sua quella casa — da principio voleva informarsi presso le vicine, ma poi si pentì pensando tra sé che le dicessero: «*C'është kjo që nuk njeh shtëpinë e saj?! ...*» e che se queste parole fossero giunte all'orecchio del marito «*Ai atëherë me siguri s'kish këthyer kurr...*». Povera vecchia! forse ancora l'attende, ma dove?

Finchè si parla di argomenti della vita quotidiana del paese si può e si riesce a fare dell'umorismo; ma quando si vuole continuare a fare ciò anche a riguardo della religione e di quanto la concerne, allora si passa al sarcasmo. Così ci sembra che avvenga

in questa operetta di N. Prifti. La suocera di Teto Frosina «*Vjehrra e Teto Frosinës*» è una vecchia giunta oramai agli ultimi giorni della sua vita, e Frosina, che è già affaccendatissima, si deve prendere cura anche della suocera. Dopo un mese la malattia è ancora come al suo inizio e Teto Frosina per consiglio anche delle vecchie che stanno attorno alla suocera decide di chiamare il sacerdote Papa Anastasio per cantarle delle preghiere. A questo punto vi è la descrizione del prete, la quale non è certo tanto piacevole: «*Papa Anastasi erdhi mënjëherë i qeshur e i gëzuar duke tundur temjanicën si një hobe nëpër duar. Prift po prift ky Papa Anastasi. Kaq e pinte atë të shkretë raki sa për një faqore me ujë të tërbuar, ishte gati ta linte meshën për gjysmë. Vera, që blinte emforija e kishës, për kungatë nuk i delte kurrë se e pinte vetë, dhe atyre që kungohëshin s'e kishte për gjynah t'ua përzejte një verë e tre ujë*». Perciò il giorno che portò la comunione alla vecchia andò «*duke e mbajtur kungatën me grykë poshtë mbasi nuk kish se çfar t'i derdhej: në kungatë s'kish mbetur asnjë pikë verë*». Allora per la comunione domandò del vino, ma non ve n'era; in mancanza di questo chiese dell'aceto. A questa domanda Frosina si meravigliò e disse: «*Aceto ne ho, ma si può dare la comunione con l'aceto?*» — *Bën, pse s'bën...* — le disse il prete — *uthulli është i vëllai verës...*». Come se tutto questo non bastasse viene ancora descritto quale predatore del denaro del popolo. Infatti dopo i funerali Frosina gli doveva dare quanto era di dovere e gli mise in mano 200 lek; ma il prete non ritirò la mano e, come pesandoli con la mano, disse: «*Hidh, hidh akoma, motër Frosinë, mos u kurse për shpirtin e plakës se ja kam kënduar të gjitha gramët, asnjë s'ka përxeva...*» e non la ritirò se non quando fu piena di 500 lek.

A prescindere da questi fatti riguar-

danti la religione e le credenze religiose, l'opera di N. Prifti si presenta assai piacevole e ben composta. Essa consta complessivamente di 17 racconti umoristici; ne abbiamo citato solamente tre, ma ci sembra siano quelli che riguardano più da vicino quel mondo che l'autore ci presenta ed in cui egli vive: il mondo del regime comunista.

E. FRYNERA

Jeta e botimeve shqip në Kosovë

Shum të huej kuptimin e Kosovës nuk e dinë mirë kurse në Shqiptarët, me Kosovën, duam të shprehim të gjithë pakicën shqiptare që banon në Jugosllavi.

Po kështu, si Kosova dhe Metohija janë shprehje krahinore, d.m.th. nuk përfaqësojnë vetëm emrat e një qytetit, po njoftojnë një rreth gjeografik, ku rrojnë përgjithësisht Shqiptarët.

Fjalën e kemi për shtypin të gjuhës Shqipe në Jugosllavi. Deri me 1941 në Jugosllavi nuk kish as një shkollë, libër, rivistë e fletore shqip. Atyre që u gjetej ndonjë letër ose fletore shqip në xhep, u dëftohej udha e varrit.

Në Shtator 1941 Shqipërisë i u aneksuan Ipeku, Jakova, Dibra me 7.000 Km. katrore tokë dhe në Dhjetor 1941 Ulqini, Plava, Gusinja, Hoti, Kastrati me 4.000 Km. katrore tokë. Që në këtë kohë, filluan herën e parë të hapen shkolla shqipe e të botohen libra e organe në gjuhën shqip.

Sot, Shqiptarët në Jugosllavi, sado banojnë në krahina të ndryshme, kanë shkollat kombëtare me gjuhën e tyre.

Kur kemi qenë vitin e kaluar në Prishtinë kemi vëzhguar që:

a) Çdo katund, komune e qytet kanë shkolla fillore 8 vjeçare, shkolla të mesme edhe lycera, shkolla teknike profesionale, shkolla normale, bile

edhe një shkolle normale për të pregtatur mësues të muzikës në Prizren. Në Prishtinë është çelur një Fakultet i Filozofisë.

b) Në Prishtinë gjendet një stacion radio-televizjoni, ku jepen lajme, biseda, tregime teatrale shqipe, etj...

c) Shqiptarët përfaqësohen në fshatra e bashkira lokale edhe në parlament.

d) Për popullatën arbërore botohen libra, revista, fletore shkollore e kulturo-letrare.

e) Po shofim ende një seri prej pllakash folkloristike shqiptare.

Në Prishtinë kemi parë me kënaqje katër librari të mbushura me libra shqip të punuara ose të përkthyer nga gjuhët e huaja.

Gjuha e libravet më ka pëlqyer se është përdorur një dialekt i ëmbël mesatar. Është formuar një gjuhë me parime të standartë. Fjalët e hueja i kanë zhdukur. Sa dëshëroja të bajnin kesilloj edhe shkrimtarët arbëreshë të Italisë.

Vatra e botimeve shqip në Kosovë, është *Rilindja* e cila qendron e ka në Prishtinë.

Rilindja ka libraritë e veta në keto vende: Prishtinë, Pejë, Gjakovë, Mitrovicë, Istok, Ferizaj, Suharekë, Deçan, Serbicë. Akoma na thanë, se librat shqip shiten edhe në Shkup e gjatë...

Tani kam në dorë një katalog *Librash Shqipe të Rilindjes* me datë 1961, e cila përmban 229 libra shqip të ndryshëm.

Për dijeninë do të shenojmë shkurtimisht këto organe të përkohëshme:

1) *Rilindja*: Fletore e përditëshme me 8 faqe në gjerësi 30 x 48, botohet në shtypshkronjën «Rilindja», drejtor dhe kryeredaktor është Omer Pula. Formuar më 1945.

2) *Zani i Rinis*: Rivistë mujore e ilustrueme, botohet në «Rilindje», 35 x 24, 24 faqe. Kryeredaktor: Xhon Shiroka, Antarët e Redaksisë: Mazar Murtezai, Ramiz Kelmendi, Rexhai

Surroi, Abdyl Bunjaku dhe Xh. Shiroka.

3) *Pioneri*: Revistë mujore e ilustrueme, formuar me 1949. 20×18, 32 faqe, botohet në «Rilindje», redaktor përgjegjës: *Tajar Hatipi*.

4) *Jeta e re*: Revistë dy mujore letrare, formuar me 1948. 15×22, 180 faqe, drejtori përgjegjës: *Esat Mekuli* (Sat Noksiçi), Këshilli redaktues: *Tajar Hatipi, Vehap Shita, Enver Gjerçeku dhe E. Mekuli*. Botohet në «Rilindja».

6) *Përparimi*: Revistë kulturore mujore, formuar me 1954, 15×22, 110 faqe, Drejtor përgjegjës: *Ali Hadri*. Këshilli redaktues: *Stathi Kostari, Hasan Mekuli, Xheladin Topçiu, Hasan Vokshi, Ali Hadri*....

Të gjitha këto botime edhe nga pikpamja tekniko-materjale po botohen fare bukur.

Drini i Bardhë

Bektashizmi dhe Shqipëtarizmi

Shkrimtar'i shtrenjtë *Xhevat Kallajxhiu*, na dhuroi edhe librin e dytë: «*Bektashizmi dhe Teqeja Shqipëtare n'Amerikë*» (1). Edhe kjo vepër, si ajo e para «*Abraham Lincoln-i*» është punuar shumë mirë nga çdo pikpamje.

Zoti Kallajxhi, në një letër që na dërgon me datë 17 Shtator 1964 thotë: «Libri që shkrova unë nuk është një kryevepër, por besoj se është gjer diku interesant, sepse përveç historisë së themelimit të Teqesë n'Amerikë përmban, në vija të përgjithshme, edhe disa hollësi mbi filozofinë dhe misticismin e tij, mbi rolin që ka luajtur në fushën kombëtare dhe shoqërore në Shqipëri, etj...».

Unë librin me të marrë e këndova deri në fjalë të fundit si një romancë poetike.

Së dyti e lexova me vërejtje duke

i shënuar me kalem të ngjyrtë fjalët e arta. Por të gjitha vargjet e librit mbetën në ngjyra të kuqe, se nuk lashë dot as një fjalë pa nënshënuar.

Libri fillon me këtë dedikim: «Kjo vepër u kushtohet Shqipëtarëve të Amerikës, të cilët bënë të mundur, me ndihmën e tyre morale e materjale, ngrehjen e Teqesë Bektashiane në Shtetet e Bashkuara».

Parëthënia është shkruar Shqip edhe Inglish nga Hirësi e Tij Baba Rexhepi, e cila përmban një vlerë të veçantë.

Në krye të lëndave shofim Naim Frashëri-n (1846-1900), Apostulli i Rilindjes shqipëtare dhe Predikuesi i Verbit të Haxhi Bektashit në Shqipëri.

Tani le të shofim lëndat e librit duke riprodhuar disa pasazhe nga kalem i Xhevat Kallajxhi-ut:

1) *Si Lindi Bektashizmi*: «Bektashizmi — sekt mistik i Fës Islame — i themeluar nga Hunqar Haxhi Bektash Veliu. Haxhi Bektashi bazat e këtij sekti i mori nga Misticizma islame, të adaptuara nga i Madhi Ali, i cili u frymëzua nga Profeti Muhammed... Më 1282, Haxhi Bektashi themeloi të parën Teqe Bektashiane në botë... Bektashizmi u-përhap në gjithë Turqinë... Haxhi Bektashi jetoi 93 vjeç dhe ndroj jetë më 1341 pas Krishtit...».

2) *Bektashizmi në Shqipëri*: «Bektashizmi filloi të përhapet në Shqipëri pas zaptimit të saj nga sulltanët otomanë. Me gjithë këtë, në Shqipëri — si në të gjitha vendet e tjera të Ballkanit — Bektashizmi nuk u-përhap menjëherë, por dal-nga-dal me durim dhe urtësi. Një nga pengesat më të mëdha ishte çështja e gjuhës...».

Por Bektashizmi në Shqipëri mori një rëndësi akoma më të madhe kur qendra botërore e tij kaloi nga Ankara-ja në Tiranë, pas vendimit që dha Asembleja Kombëtare e Turqisë më 20 Nendor 1925, në bazë të të cilit u-mbyllën të gjitha Teqet dhe Zavijet bektashiane në Turqi.

Nuk dihet me siguri se sa është numri i Bektashinjvet në vende të ndryshme të botes, por besohet se arrin në nja 7.000.000 veta, shumica e të cilvet jetojnë në Lindjen e Afërt e të Mesme, në Afrikën Veriore dhe në Ballkan. Vetëm në Shqipëri llogaritej të ishin nja 200.000 Bektashinj para vitit 1938, d.m.th. njëzet për qind i numrit të përgjithëshëm të popullsisë s'asikohe ».

3) *Roli i Bektashizmit në Shqipëri*: « Bektashizmi luajti një rol me rëndësi në Shqipëri, sidomos në lëmin shoqëror dhe kombëtar. Përkrahu gjithënjë lirit politike, përparimin shoqëror dhe idën e pamvarsis kombëtare ».

Me këtë rast të shënojmë edhe ne se, të gjitha fët, në shekullin XIX-të, kanë lozur një rol të fortë për theme-lime të kombeve ballkanike. Për shembëll: Kur përpiquej Kisha e Fanarit në Stamboll për të elenizuar të gjithë të krishterët ottomanë, me 1870 Bullgarët formuan Kishën e tyre autoqefale kombëtare. Këtë e pasuan Ermenët, Rumunët, Koçovallakët, Serbët, etj. Së fundi me 1908 lindi edhe Kisha Orthodokse Shqipëtare n'Amerikë nga H.T. Peshkop Fan S. Noli.

Por në Kohë të Rilindjes Muhamedanët Shqipëtarë ç'të bënin?... Një nga Apostujt e Shqipëtarizmit Naim Frashëri, vendosi të ndjekë udhën e Ali Pasha Tepelenës duke përhapur farën e Bektashizmit, se kështu, siç thotë edhe një sociolog Turk Ziya Gökalp-i (2), Shqipëtarët duke marrë udhën e Bektashizmit po largoheshin nga feja (*sekti*) e popullit Turk, të cilët qenë synninj.

4) *Disa hollësira mbi Bektashizmin*: Misticizmi dhe bektashizmi, Virtutet e bektashizmit, Imanet dhe besimet, Festa e Nevruzit, Tragjedia e Qerbelas, Matemi...

5) *Dy fjalë të fundit*: Në këtë përmbledhje të librit shënohet edhe bibliografia analitike e Hirësis Tij Baba Rexhepi, i cili, më parë se të largohej nga Shqipëria, Nëntor 1944, ishte Kryedervishi i Teqesë së Baba Selimit... Kur u-largua nga Shqipëria, shkoi në Itali ku qendroi nja katër vjet. Andej shkoi në Teqenë e Kajros në Egjipt, e cila asikohe kryesohej nga i ndjeri Baba Siri Glina. Në Teqenë e Kajros qëndroi më tepër se 4 vjet, nga ku pastaj erdhi në Amerikë... ».

Në fund të librit, janë shënuar edhe 115 emra të ndihmetarevet, të cilëvev Baba Rexhepi u falet nderit.

Shkurtazi: Vepra e auktorit të shtrenjtë nga çdo pikpamje morale e materiale është hartuar e shtypur fare mirë. Kultura Shqipëtare gjithënjë do t'i jetë mirënjohëse.

Prof. N. Zh.

(1) E boton **Teqeja Shqiptare n'Amerikë**, me rastin e 10-Vjetorit të themelimit të saj. New York 1964, 15×23, 18+75 = 92 faqe, koston 2 dollarë me kapak të bute dhe 3 dollarë me kapak të fortë. Porositet prane: **Albanian American Bekta-shi Monastery**, 21749 North Line Road, Taylor, Michigan, U.S.A.

(2) **Türkçülüğün Esaslar** (Parimet e Turqizmit), Ankara 1925, f. 48.

ERRATA - CORRIGE

We are sorry to have included as a published work a manuscript sent to us by PROF. MICHAEL MARKU of the Defense Language Institute, Monterey, California « A SURVEY OF THE ALBANIAN LANGUAGE LITERATURE », which was intended only for checking of facts and advice on our part.

Una lettera di

S.E. Silvio Tavolaro

S. E. *Silvio Tavolaro*, Primo Presidente della Corte Suprema di Cassazione, Italo-albanese di Mongrassano (prov. di Cosenza), ha scritto una cordiale lettera al dott. Renato Marchianò, — figlio di Michele, commemorato a Macchia come il più grande interprete dell'opera di Cirolamo De Rada, di cui era concittadino e parente —, lettera che essendoci stata inviata quando la rivista era in istampa siamo costretti a pubblicarla in questa ultima pagina.

Anche noi ringraziamo S. E. Tavolaro, illustre giurista, che onora altamente il comune sangue albanese, per le parole di simpatia con le quali partecipa alle onoranze tributate al Poeta di Macchia e a Michele Marchianò e da queste pagine Gli rivolgiamo il nostro più vivo deferente ringraziamento.

LA REDAZIONE DI « SHEJZAT »

IL PRIMO PRESIDENTE
DELLA CORTE SUPREMA DI CASSAZIONE

Roma, 23 ottobre 1964

Caro Marchianò,

attraverso il cartoncino che tu mi hai inviato da Milano, ho appreso delle celebrazioni svoltesi il 9, 10 e 11 ottobre u.s.

Nel ringraziarti del gentile pensiero, mi è gradito manifestare la mia ammirazione non solo per il Poeta, ma anche per chi ne seppe intendere e divulgare l'opera.

Con cordialità,
aff.mo SILVIO TAVOLARO

Gent.mo Signor
Dott. Renato Marchianò
Magistrato del Tribunale di
Milano

Pajtimtarë e Lexuesa të dashun !

Me këtë numër soset vjet'i Tetët i « Shëjzavet » dhe njëherit vargu i shkrimeve në përkujtim të Poetit arbresh Jeronym De Rada. Numri i veçantë që i kemi kushtue Nisjatorit të Letrësis reflekse shqiptare nuk do të kishte dalë aqë i pasun me landë e aqë i hijeshëm typografikisht mos të na kishte ardhun në ndihmë Universiteti i Romës, për të cilën gjá pajtimtarë e lexuesa i detyrohen një ndiesí mirnjohjeje. Si dihet shpenzimet e shtypit, përhera mjaft të shënueshme për një të përkohëshme të mërgimit, në kohnat e fundit janë randue për s'tepërmi.

Jemi përpjekë me i mbajtë Shëjzat me 72 faqe dhe me i stolisë shpesh me clichés. Qellimi i ynë është m'e paraqitë të përkohëshmen jo vetëm me përmbajtje të një rrafshi epruer, por edhe me një veshë të jashtëme të zgjedhun në mënyrë që me nderue me të nëpër botë emnin shqiptar.

Te praku i të Nandëtit vjet mund të thomi se Shëjzat kanë fitue nderimin e të gjitha qarqevet ndërkombtare kulture ku lavrohet albanologjia dhe sympathín e shumicës së Shqiptarvet të diasporës.

Qellimi i ynë, i shfaqun ç'prej numrit të parë, që dhe është me e mbajtë këtë të përkohëshme sipër pasjonevet e anësínave tue i rrahë problemet kombtare me këthiellëtin (serenité) më të madhe. Letrat që marrim paprâ, miratimet që na vijnë nga ana të ndryshme, bindja e përhapun gjithëkah se na ndjekim besnikisht një vijë që çon ke një marrëveshtje vëllaznore të të gjithë intelektualvet, na e mbushin menden se i a kemi arritë qellimit t'onë. N'at drejtim do të vazhdojmë. E lypim përkrahjen e dashamirvet të kulturës shqiptare. Po kapërcejmë prakun e të Nandëtit vjet tue ushqye shpresën e ngulun se kjo përkrahje s'ká për të na mungue.

Diftoj si

VJETI 1964

Nr. 1-2

(Kallinduer-Fruer)

	Faqe
HILUSHI: Fjala qet fjalën: Lavde e qortime të një miku	1
CLAUS HAEBLER: Maximilian Lambertz (1882-1963)	5
H. V.: Albanologjia po përparon	9
KARL GURAKUQI: Hulumtime gjuhësore	15
TERESA DE ROSA: Ururi e Portocannone	19
VASIL D. ALARUPI: Pushkë, buzuk dhe lule	25
ERNESTO KOLIQI: Girolamo De Rada	28
Sh. V.: Një tubë lule vorresh	41
A. B. FRASNJOTI: La pastorizia a Frasinetto	46
Kronikë kulturore:	58

L'insegnamento dell'albanese nei centri italo-albanesi: l'on. Ministro Gui risponde all'on. Foderaro. — Iniziativa dell'on. Giuseppe Reale. — Nota della Redazione. — Echi dell'iniziativa dei parlamentari in favore della lingua albanese. — L'insegnamento della lingua madre per le popolazioni italo-albanesi. — Esami di abilitazione per l'insegnamento dell'albanese. — Lajmim (Redaksija). — Ibrahim Kodra e Lin Delija. — Il prof. Babinger scopre un nuovo codice. — Laurea in albanese. — Prof. Skendi në Romë. — Papa në Palestinë e Orthodoxët shqiptarë. — **Lajme Shqipnije:** Popullsia e Shqipnis. — Muzeume lokale. — Komitet për studimet balkanike. — Kahreman Ylli vete në Kinë. — Përkujtohet Luigj Gurakuqi. — **Lajme Kosove:** Çka premtan «Studjo e të riëve?». — Pesëvjetori i «Rilindjes» së përditshme (R. Kabashi). — **Libra të lexuem:** FERRARI GIUSEPPE: «Canti Albanesi - Raccolta di Michele Bellusi nel '600» (N. F.). — Një vepër me randësi e djalektologjisë shqipe (M. Camaj). — Segnalazione. — Celebrazioni in onore di Girolamo De Rada. — La diaspora per De Rada. — GIROLAMO DE RADA: **Autobiologia** (18, 24).

Nr. 3-4

(Mars-Prill)

	Faqe
HILUSHI: Fjala qet fjalën: Idë e veprim	73
ERNESTO KOLIQI: Ekrem Vlora	77
KARL TREIMER: Apollonia und Umgebung	81
KARL GURAKUQI: Një përgjegje revistës «Drita» të Tiranës	86
A. B. FRASNJOTI: La pastorizia a Frasinetto	90

	Faqe
GUSTAVO BURATTI: Minorités linguistiques en Italie insulaire et pé- ninsulaire - Les Albanais -	98
VIKTOR KOLIQI: Xixillojat e vendit t'im - Në pritje -	102
ANGELA CIRINCIONE: Immaginificazione idiomatica albanese	107
ERNEST KOLIQI: Vjerrsha	111
Sh. M.: Nji letër për Merushën: Fejesat e dikurshëme	114
MARTIN CAMAJ: Nji paraqitje e tansishme e poetit arbresh Fran- cesco Crispi Glaviano	116
BARI I SHESHIT: L'attività del «Centro Internazionale di Studi Al- banesi» di Palermo	119
ETTORE PARATORE: «Liriche Adriatiche» (përkëthei: K. G.)	124
Isa Boletini (Nxjerrë nga «Kalendari i Vjetës 1919)	128
GIOSAFAT FRASCINO: «Legjenda» të Martin Camaj	131
L. L.: Në republikën e Atatürk-ut	132

Kronikë kulturore:

133

Zhdukja e Dr. Jakë Vuxani-t. — Provimet e aftësis për mësimin e shqipes. —
Esami di abilitazione all'insegnamento dell'albanese. — Borse di studio «Papas G. Pe-
trotta». — Una via di Piana degli Albanesi dedicata a Papas Petrotta. — Ali Llu-
kaçi merr doktoratën. — **Lajme Shqipnije:** De Rada përkujtohet në Korë. — Zbulime
arkeologjike në Krye-Bushat. — Veprimtarë e Universitetit të Tiranës. — Filmi «To-
ka e jonë». — **Lajme Kosove:** Gjashtë vepra të reja origjinale t'Autorëve Shqiptarë.
— Fituesit e sivjemë të shpërblimeve të Dhjetorit. — **Libra të lexuem:** AURELIO
RIGOLI: «Le varianti della «Barunissa di Carini» (K. G.). — VÁCLAV POLÁK:
«Les origines de la différenciation dialectale en Albanie» (M. C.). — VÁCLAV PO-
LÁK: «Balkanische Zusammenhänge und etymologische Forschungen des Albani-
schen» (M. C.). — Vepër postume e Jokl-it (M. C.). — GIORDANO AGOSTINO:
«Memorie in pagine sparse» (K.). — Celebrazioni in onore di Girolamo De Rada. —
Programma delle celebrazioni deradiane. — Për vorrin e De Radës. — Ndihma për
Numrin e Veçantë të «Shëjzavet». — GIROLAMO DE RADA: **Autobiologia** (89, 97,
110, 118). — **Dr. Ekrem Vlora** (fuori testo). — Diamo una tomba degna a De Rada (127).
— Shfaqje folklorike shqiptare në Bursa (fuori testo).

Nr. 5-6

(Máj-Qershuer)

	Faqe
HILUSHI: Fjala qet fjalën: Atdhedashunë e patritotizëm	145
ERNEST KOLIQI: Tue ndëgjue fjalën e at Valentinit	149
E. K.: Giacomo Vuxani patriota Italo-albanese di Zara	155
VASIL D. ALARUPI: Kthimi në Krujë	159
GIROLAMO DE RADA: Il Testamento Politico (Note e commento di E. K.)	178
VIKTOR KOLIQI: Shokët e Gymnazit të Shtetit (nga «Xixillojat e vendit t'im»)	193
L'insegnamento della lingua albanese in Italia	199
NOS QIRJAKU: Vdekja e parë	203

Kronikë kulturore:

204

Nji zbulësë me randësi. — Conferenza del Prof. P. Giuseppe Valentini. — Suksese
shqiptare në studime. — Attività del «Centro Internazionale di Studi Albanesi» di
Palermo. — Una eccezionale tesi di laurea. — Nderohet nji Poeteshë. — Relazione
sulle colonie siculo-albanesi al 19° Congresso Geografico Italiano. — Festa di S. Ata-
nasio. — Licenza in Sacra Teologia. — Falnderim. — Kongresi i letërsisë të popujve
balkanikë (A.). — **Lajme Shqipnije:** Lëvizja demografike gjatë vjetit 1963. — Vëllimi
i dytë i Historisë së Shqipnis. — Lidhjet e Bibliotekës kombtare me botën e jashtëme.

— Zbulime arkeologjike. — **Lajme Kosove:** Fonde për arsim. — Fonde për hulumtime shkencore. — Shostakoviç çmon muzikën e një Shqiptarit. — Muzikë e poezi. — **Libra të lexuem:** TAJAR ZAVALANI: «The P.E.N. in Exile: Albanians». — Përkujtimi krenmtuer i 150 vjetorit të lindjes së Poetit Jeronym De Rada. — Miratime të reja për krenmtimet deradjane (D. M.). — Krenmtimet deradjane në RAI. — Numri i Veçantë për De Radën. — GIROLAMO DE RADA: **Autobiologia** (158, 197).

Nr. 7-8-9-10
(Korrik-Gusht-Shtatuer-Tetuer)

	Faqe
Përmbajtja	217
HILUSHI: Fjala get fjalën: Katund e Botë	221
E. K.: Jeta dhe veprat e Poetit	225
JOAN MELE, Peshkop: Jeronimit De Rada	231
GIUSEPPE VALENTINI: Girolamo De Rada nella letteratura e nella storia albanese	234
ETTORE PARATORE: L'umanità di Gerolamo De Rada attraverso testi recentemente scoperti	252
VOREA UJKO: De Radës	260
EKREM VLORA: Në nder të Jeronim De Rada-s	262
FERDINANDO CASSIANI: De Rada nella valutazione degli italo-albanesi	265
P. EMANUELE GIORDANO: Il lessico albanese di Girolamo De Rada	270
EMILIA GIGLIO: Realtà umana e sguardo interiore di Gerolamo De Rada	275
EMILIA GIGLIO: Cronologia ragionata del carteggio tra G. De Rada, N. e G. Tommaseo, A. De Gubernatis	283
GIOSAFAT FRASCINO: Jeronim De Rada	290
KARL GURAKUQI: Kangatari i Maqit	292
P. VINCENZO SELVAGGI: Testi dell'odierna parlata di Macchia	305
GIOVANNI CAVA: Gli Italo-Albanesi nel Risorgimento italiano	312
MARTIN CAMAJ: Jeronim De Rada për gjuhësinë shqipe	332
ALESSANDRO SERRA: Vita eroica di un Titano	338
PIERO TAMBURI: Milosao e Serafina Thopia	347
Dom ZEF OROSHI: Nji oazë rilindjeje kombtare në diasporë	367
MATTEO SCIAMBRA: Di alcune lettere inedite di Girolamo De Rada a Demetrio Camarda	372
GIUSEPPE GRADILONE: Piccola antologia de «Lo Skanderbeg disavventurato» di Girolamo De Rada	396
PRENK NDREVASHAJ: ...Mbi Jeen e mundur agchezoi natten e ampenime	419
LUCA PERRONE: Colonie Albanesi d'Italia	423
STUART E. MANN: Poetët e shek. XIX-të t'Italis dhe të Sicilis (Përkëthej: Zef V. Nekaj)	430
MARIA PIA CASTELLI: Primi passi letterari	435
E. K.: Synopsis of the life and works of the Poet Jeronim De Rada	443
Kronikë kulturore:	446

Papas Francesco Fortino a S. Benedetto Ullano (a. g.). — Konferenca e prof. Zef Schiroid jr. në Universitetin e Münchenit (M. C.). — Zif e Dr. Gurashit. — Zif e letrësis shqipe. — **Lajme Shqipnije:** Zbulime paresht të vjetra. — Dramaturga kinezë në Shqipni. — Moda në malsinat shqiptare. — Dërgatë artistike shqiptare në Bukuresht. — **Lajme Kosove:** Nga referati i shkrimtarit Azem Shkreli. — Akordet muzikore të Kosovës e Metohisë 1964 (A. Koci). — **Libra të lexuem:** TAJAR ZAVALANI: «The P.E.N. in exile: Albanians» (M. C.). — N. V. KOTOVA: «Materialy po albanskoy dialektologii (albanskije govory Ukrainy)» (A. DE VINCENZI). — «Mesha e Shën Jan Gojartit» përkthyer shqip nga Em. Pal Schiroid botuar me kujdesin e prof. Zef Schiroid (M. C.). — TAHIR ZAJMI: «Lidhja e Dytë e Prizrenit dhe lufta heroike e po-

pullit për mbrojtjen e Kosovës» (Prof. N. P. Alpani). — Breve bibliografia deradiana. — Përkujtim i 150 Vjetorit të Lindjes së Jeronim De Radës: Komiteti i Nderit. — Komiteti Organizues. — Programi i kremtimevet. — N. N. Naço: Dalla «Nazione Albanese» (230). — Norman Douglas: «Vecchia Calabria» (251, 274). — Kazimiera Albanti: «Anima della Calabria» (266, 357). — Un invito del De Rada a raccogliere il folklore (279). — Pandeli I. Evangheli: Letër drejtue De Radës (289). — Faik Konica: Nga «Albania» (311, 331, 336). — Ndhima për Numrin e Veçantë të «Shëjzavet» (418). — Giorgio Mexi: Dalla «Nazione Albanese» (429). — Dal «Messagerul» di Bukarest (460). — Lettera di De Rada al Poeta Giuseppe Schirò (Dalla «Nazione Albanese», 460).

Nr. 11-12
(Nanduer-Dhetuer)

	Page
HILUSHI: Fjala qet fjalën: Tri dit të mrekullueshme	461
GIUSEPPE SCHIRO': L'Albania ideale di Girolamo De Rada	468
GIUSEPPE GRADILONE: Commemorato Michele Marchiano	478
KOSOVË REXH-BALA: Vjerrsha	485
VINCENZO CHIODI: Celebrazioni deradiane in Calabria	489
	Këngë arbreshe 492
CESARE MINICUCCI: Un grande poeta albanese: Girolamo De Rada	494
ANGELA MINICUCCI: Cesare Minicucci e i Carteggi De Rada nella Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze	499
KARL GURAKUQI: Kujtimi i De Radës në Sicili	502
E. K.: «Poesie» di Domenico di Giura	505
Sh. M.: Nji letër për Merushen	507
ADEM HODO: Nga radhori i shënimeve të mija	509

Kronikë kulturore:

512

Dita e Flamurit. — Prof. Krasniqi në Romë. — Nji përvjetuer i gëzueshëm. — Nji konferencë e At E. Lanne. — Una laurea con lode. — Uscatescu fiton një çmim kulturuer. — Veprimtarë e Ibrahim Kodrës. — Ekspozitë e Lin Delis. — Nji Kongres ndërkombtar me randësi (Korrespondenti). — Si onora Antonio Argondizza (D.M.). — Conferenza di P. Tamburi a Lungro (t.p.). — De Rada commemorato a S. Benedetto Ullano (Ral Neja). — E përkohëshmjia «Zgjimi». — Kuntim. — Lajme Shqipnije: Arsimi gjatë 20 vjetëve në vendin tonë. — De Rada «Mësonjës i Popullit». — Shkollë e pagzume me emën të De Radës. — Përkujtohet poeti i Makjit. — Lajme Kosove: Nxjerrë nga Jeta e Rë, nr. 4, korrik-gusht 1964, Vjeti XVI. — Lutto in casa Gradilone. — Meshë drite për Hans Grieco-n. — Condoglianze. — Zhdukja e Nuredin Vlorës. — Zi e prof. Luçija Laca. — Emzot Nigris ndroi jetë. — Vdiq Prof. De Stefanio (K.G.). — Errata-Corrige. — Tasso e l'Albania (Alessandro Tortoreto). — Antonio Grobi pittore italo-albanese (Franco Scillone). — Libra të lexuem: NAUM PRIFTI: «Lëkura e ujkut» (E. Frynera). — «Bektashizmi dhe Shqipëtarizmi» (Pr. N. Zh). — «Jeta e botimeve shqip në Kosovë» (Drini i Bardhë). — Canto XIV del «Milosao» tradotto da Emiliano Benincasa (504). — «Ricordo della Patria d'origine» dalle «Poesie» di Domenico di Giura (506). — Pajtimtarvet (508). — Lajmërim (511).

DIFTOJSI (Indice)

529

Vargu i botimeve të marruna

- LEO MAGNINO:** «Portogallo paese atlantico» - 2. La Cultura nel Mondo - Edizioni Pàtron - Bologna, s. d.; pp. 42 - s.i.p.
- LUIGI RODOTA':** «Immagini e similitudini nella Divina Commedia» - Pellegrini Editore - Cosenza, 1964 - pp. 226 - L. 1.500.
- DOMENICO (DI) GIURA:** «Poesie a cura e con una introduzione di GIOVANNI di GIURA» - Roma - Tipografia del Senato del Dott. G. Bardi - 1955 - pp. XXVIII-422 - Lire 3.000.
- GIOVANNI (DI) GIURA:** «Sensazioni di Libia» - Quaderno di Quadrivio, Roma, 1964.
- XHEVAT KALLAJXHI:** «Bektashizmi dhe Teqeja Shqiptare n'Amerikë» - Parathënie e H. së T. Baba Rexhepit - Waldon Press, Inc., New York 1964, faqe VI-75, p. ç.
- GIUSEPPE FERRARI:** «Vita Italo-Albanese nel '700» - Estratto dal «Bollettino della Badia Greca di Grottaferrata» - Nuova Serie, Vol. XVIII - 1964, 1° e 2° Trimestre, pp. 48.
- GAETANO FIRETTO:** «Torquato Tasso e la controriforma» - Edizioni Sandron, 1939, pp. 204.
- GIULIANO BONFANTE:** «Il neutro italiano, romeno e albanese» - Estratto da «Acta Philologica» - Tomus III - Roma, 1964 - pp. 12.
- GIULIANO BONFANTE:** «Sulla continuità delle colonie «griche»» - Estratto dalla «Rivista di Filologia e di Istruzione Classica» - Volume 92, serie terza, 1964, fascicolo 2 - Loescher Editore-Torino; pp. 12.
- Dr. IVAN TOMAS:** «Krunoslav Stjepan Draganović» - Buenos Aires, 1964 - Posebni Otisak iz «Hrvatske Revije» God. XIV, SV. 1 (53) - pp. 26.
- Dott. CESARE MINICUCCI:** «Ricordi storici della Città di Rogliano» - Vita ed opere di Fra Gaspare Ricciulli dal Fosso, Arcivescovo di Reggio Calabria - Conferenza tenuta il 22 novembre 1953 nel Palazzo Municipale di Rogliano - Firenze, 1954 - Stamperia «Il Cenacolo» - pp. 62, s.i.p.
- MARIA JOLE MINICUCCI:** «In memoriam: Cesare Minicucci» - Estratto da «Calabria Nobilissima» - N. 39-40 - 1960, pp. 10.
- ANGELA MINICUCCI:** «Il III Congresso Storico Calabrese (19-26 maggio 1963)» - Estratto dall'«Archivio Storico Italiano» - Anno CXXI - 1963 - Dispensa IV - Leo S. Olschki - Editore - Firenze, pp. 4.
- ROSALBA PARMEGIANI:** «L'Albania Salentina» - Estratto dal «Bollettino della Società Geografica Italiana» - 1962, n. 9-10 - Roma - pp. 14.
- ERNEST KOLIQI:** «Fenomeno della diglossia sessuale nella lingua e nella letteratura albanese» - Louvain 1964 - Centre International de Dialectologie Générale - pp. 8.

Të gjitha botimet qì arrijnë në Redaksi shenohen në këtë varg. Ato qì kanë një randësi të veçantë, do të shqyrtohen ndër rubrika përkatëse.

PAJTIMET E PERVJECME

Për Itali	Lit. 3.200
N'Europë	\$ 10
Për USA, Kanada e Australi	\$ 12

ABBONAMENTO ANNUALE

Italia	Lit. 3.200
Europa	\$ 10
USA, Canada, Australia	\$ 12

Registrato il 26-7-1957 al n. 5898 del Registro del Tribunale di Roma

S.A.G.E.R. - Via dei Bresciani, 38 - Roma - Telefono 65 35 47

E' uscita la

Carta geografica delle Comunità albanesi d'Italia

a cura dello

Istituto di Studi Albanesi della Università di Roma

Ordinazioni presso la:

Libreria P. Tombolini

Via Quattro Novembre, 142 - Roma

Prezzo: Lire 1.000

Presso la

Casa Editrice **LEO S. OLSCHKI**

Via delle Caldaie, 14 - Firenze

I Canti di "MILOSAO"

di Girolamo De Rada

testo albanese e traduzione italiana a cura di

GIUSEPPE GRADILONE

Numer dyfish; L. 600